

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XVIII. KÖTET. 2. SZÁM.

2

TEMESVÁRI PELBÁRT PÉLDÁI.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

KATONA LAJOS

L. TAGTÓL.

Ára 1 kor. 20 fillér.

BUDAPEST.

1902.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

- I. k.** I. *Tel'fy Iván*: Solon adótörvényéről. 20 f. — II. *Tel'fy Iván*: Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. 20 f. — III. *Tárkányi J. Béla*: A legújabb magyar Szentírásról. 40 f. — IV. *Szász Károly*: A Nibelungének keletkezéséről és gyűjtőható szerzőjéről. 20 f. — V. *Toldy Ferencz*: Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása. 20 f. — VI. *Vámbery Ármin*: A keleti török nyelvről. 20 f. — VII. *Imre Sándor*: Geleji Katona István főleg mint nyelvész. 60 f. — VIII. *Bartalus István*: A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Hangjegyekkel. 1 K 20 f. — IX. *Toldy Ferencz*: Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 1 K 20 f. — X. *Brassai Sámuel*: A magyar bővített mondat. 40 f. — XI. *Bartalus István*: Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. 40 f. (1867—1869.)
- II. k.** I. *Matray Gábor*: A Konstantinápolyból legújabbán érkezett négy Corvudexről. 20 f. — II. *Szisz Károly*: A tragikai felfogásról. 40 f. — III. *Joannovics Gy.*: Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. 40 f. — IV. *Finály Henrik*: Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. 40 f. — V. *Tel'fy Iván*: Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. 40 f. — VI. *Zichy Antal*: Q. Horatius satirái. 40 f. — VII. *Toldy Ferencz*: Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 80 f. — VIII. *Gr. Kuun Géza*: A sémi maganyhangzókrol és megjelölésök módjairól. 40 f. — IX. *Szilády Áron*: Magyar szófejtetések. 20 f. — X. *Szenassy Sándor*: A latin nyelv és dialektusai. 60 f. — XI. *Szilády Áron*: A defterekről. 40 f. — XII. *Szvorényi József*: Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. 20 f. (1869—1872.)
- III. k.** I. *Brassai Sámuel*: Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóit után. 80 f. — II. *Szabó Károly*: Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemléhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. 20 f. — III. *Szabó Imre*: Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. 20 f. — IV. *Vadnai Károly*: Az első magyar társasalmi regény. 40 f. — V. *Finály Henrik*: Emlékbeszéd Engel József felett. 20 f. — VI. *Barna Ferdinánd*: A finn költészetrol, tekintettel a magyar ósköltészetre. 80 f. — VII. *Riedl Szende*: Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső I. tag felett. 20 f. — VIII. *Dr. Goldziher Ignacz*: A nemzetiségi kérdés az araboknál. 60 f. — IX. *Riedl Szende*: Emlékbeszéd Grium Jakab felett. 20 f. — X. *Gr. Kuun Géza*: Adalékok Krim történetéhez. 40 f. — XI. *Riedl Szende*: Van-e elfogadható alapja az ik-es igeik külön ragozásának. 40 f. (1872—1873.)
- IV. k.** I. *Brassai Sámuel*: Paraleipomena kai diorthomena. A mit nem mondtuk s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneide II-ik könyvében, különös tekintettel a magyarra. 80 f. — II. *Bálint Gábor*: Jelentése Ország- és Ázsziában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. 40 f. — III. *Bartal Antal*: A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvudományok kivételére hazánkban. 80 f. — IV. *Barna Ferdinánd*: A határozott és határozatlan mondatról. 40 f. — V. *Dr. Goldziher Ignacz*: Jelentés a m. t. Aka déma könyvtára számára keletre hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. 40 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: Jelentések: 1. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. — II. *Budenz József*: A németországi philológusok és tanfőrfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. 30 f. — VII. *Fogarasi János*: Az új szókrol. 30 f. — VIII. *Toldy Ferencz*: Az új magyar orthologia. 30 f. — IX. *Barna Ferdinánd*: Az ik-es igeekrol. 30 f. — X. *Szardos Gábor*: A nyelvújításról. 1875. 30 f. (1873—1875.)
- V. k.** I. *Barna Ferdinánd*: Nyelvészkedő hajlamok a magyar népuól. 50 f. — II. *Brassai Sámuel*: A neo- és palaeologia ügyében. 60 f. — III. *Barna Ferdinánd*: A hangszilyról a magyar nyelvben. 60 f. — IV. *Ballaqi Mor*: Brassai és a nyelvújítás. 30 f. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Krizs János I. t. felett. 50 f. — VI. *Bartalus István*: Művészet és nemzetiség. 40 f. — VII. *Tel'fy Iván*: Aeschylus. 1 K 60 f. — VIII. *Barna Ferdinánd*: A mutató névmás hibás használat. 20 f. — IX. *Imre Sándor*: Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. 1 K 20 f. — X. *Arany László*: Bérczy Károly emlékezete. (1875—1876.)
- VI. k.** I. *Mayr Aurél*: A lány aspiraták kiejtéséről a zendben. 20 f. — II. *Bálint Gábor*: A mandsuk szertartásos könyve. 20 f. — III. *Dr. Barna Ignacz*: A

TEMESVÁRI PELBÁRT PÉLDÁI.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

KATONA LAJOS

L. TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA, A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1902.

Temesvári Pelbárt példái.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1902. február 3-án tartott ülésén.)

Középkori irodalmunk legnagyobb alakját SZILÁDY ÁRON érdemes monographiája *) ragadta ki a feledés homályából. Mert többszázados mély és kiterjedt hatás után, — változván az idők s velük változván a korok szelleme is, — bizony már-már a mi Pelbártunk neve is azok mellé temetődött, a kikről csak a bibliographusok jegyeznek föl egy-két könyvezimnyi gyér adatcskát.

Szilády nyomdokain indulva, HORVÁTH CYRILL**) foglalkozott ismételten a jeles minorita műveinek általános jellemzésével. Különösen pedig codex-irodalmunkra gyakorolt nagy hatásával. Ugyanő P. életrajzának halvány és elmosódott körvonalaait is igyekezett egy-egy újabb adattal vagy sejtéssel kiegészíteni.

Pelbárt, a hitszónok, a szentírásmagyarázó és scholastikus encyklopædista. — sőt ha Szilády feltevése minden kétséget kizáró igazolást nyerhetne: a középkori magyar költészet páratlan fényű, szinte magában ragyogó csillaga, tehát eléggé kibontakozik immár abból a sűrű ködből, a melybe érdemeit három évszázad mind jobban homályosuló emlékezete süllyesztette.

Én ezúttal a hazai Ferencz-rend e legnagyobb ékességének csak az igehirdető munkásságával, sőt ennek is csupán egyik, első tekintetre talán mellékesnek látszó oldalával kívánok kissé behatóbban foglalkozni. Nem mintha Pelbárt prédikációinak ezt a jellemző, de nem annyira őt magát egyénileg, mint inkább korát

*) Temesvári Pelbárt élete és munkái. Budapest. 1880.

**) Temesvári Pelbárt és beszédei. (Egyet. Philol. Közl. I. Pótkötet 145—233. l.) — Tem. Pelb. és codexeink. (Különlenyomat a «Budapesti Szemle» 171. és 172. füzetéből. 1891.)

charakterizáló vonását, a beszédeibe szőtt *példákat*, mások előttem teljesen mellőzték volna. Említi őket Szilády¹⁾ is; Horváth is szentel nekik néhány lapot és pár tanulságos jegyzetben mutatványokat is idéz belőlük.²⁾ De behatóbb figyelemre egyiküknek sem lehetett oka és alkalmá méltatni e példákat, mert az ő általánosabb természetű és tágabb keretű tanulmányaikban e részletnek igazán csak alárendelt szerep juthatott.

Vannak azonban e téren a külföldön is úttörőim. Ezek ugyan inkább csak összehasonlító jegyzeteik során hivatkoznak elég sűrűn Pelbártra, kinek kivált Németországban aránylag sokkal elterjedtebbek és ismertebbek a munkái, mint nálunk, s az emléke sem homályosult el a XVII. és XVIII. század folyamán sem annyira, mint idéhaza.³⁾ Az összehasonlító irodalomtörténet egyik ágának, a tárgytörténetnek legszorgalmasabb német anyaggyűjtői, GÖRDEKE és OESTERLEY, különféle kiadványaik- és adalékaikban mindúntalan idézik a *Pomerium* egyes részeit és a *Stellariumot*, melyeknek annyi példája és legendája közös a középkor legnépszerűbb hit-szónokainak hasonló beszédétöltekeivel.

Beszédeinek példákkal való sűrű megtűzdelésében⁴⁾ Pelbártnak egy az ő korában már három évszázados gyakorlat kitaposott ösvényén haladt. Elvértve ugyan már a XIII. század előtt is tarkítottá prédikációit egy-egy ismertebb és hírnevesebb szónok is afféle példákkal, a minőket itt különösen értünk. T. i. nem csupán szorosan vett legendákat és az erkölcstanító tartalomhoz simuló, a mindennapi életből vett hasonlatokat és jellemző eseteket értvén

¹⁾ I. h. 25. l.

²⁾ Tem. Pelb. és beszédei i. h. 200—205. és 231—232. l.

³⁾ Ennek érdekes, de a mint látom, kevésbé ismert tanújele az az 1679-ben helyjelzés nélkül megjelent könyvecske, mely *Neue Vberausz Artige und Annuhtige* (sic) *Poszirliche Historien* stb. hosszú címen 159 lapon 210 példát és legendát közöl különféle forrásokból, köztük a 112—134. és 208. 209. fejezetet Pelbárt *Stellariumából* és a szentek ünnepeire való prédikációiból. A művecske határozottan protestáns szellemben s az efféle jámbor elbeszélések nevetségessé tételének szándékával készült ugyan, de azért elég híven követi forrásait.

⁴⁾ Majdnem mindenik beszédre jut, a szorosabb értelemben vett legendákat nem is számítva, legalább egy, némelyikre pedig kettő-három, sőt több is. Ez értekezéshez fűzött jegyzékünk (Elenchus) négyszáznál többet sorol fel.

csak a példán, mint közönségesen szokás, — hanem mindazt, a mire ennek az eredetileg szűkebb értelmű szónak a jelentése idő haladtával, kivált a középkor utólja felé az egyházi műnyelvben mindinkább kitágúlt.

A példának ebbe a tágabb fogalomkörébe annyi mindent, oly sokféle heterogén elemet hordott össze az igehirdetők kevés izléssel párosult buzgalma, hogy utóbb már magának az egyháznak hivatalos tekintélyei is megsokallták a példákkal való visszaélést a hitszónoklatban. Eleinte csak mérséklő, de utóbb már tiltó szavukat is halljuk e szokás ellen, mely hovatovább, kivált a XV. század második felében mindinkább elfajúl. Pedig eredetében ez is, mint annyi más visszaélés, igen helyes alapon indult, sőt a leg-szentebb mintákra, első sorban magának az Üdvözítőnek a tanítás-módjára hivatkozhatott.

Már a XIII. század közepe táján, a mikor pedig a dolog még csak kezdődőben volt, de a Ferencz- és Domonkos-rend gyors kiterjedésével lépést tartva mindjobban el is hatalmasodott, — már *Vincentius Bellovacensis*, a középkor legnagyobb encyclopædiai munkájának szerzője, igen józan intelmeket hangoztat a példák túltengése és helytelen alkalmazása, vagy nem a legszigorúbb megválogatása ellen.*) Beauvaisi Vinczének, IX. (Szent) Lajos fiai nevelőjének alább idézett megjegyzéséből az is kitetszik, hogy a calarogai és az assisii rendalapítók egymással versengő tanítványai már sok olyasmit belevontak a példák körébe, a mi addig csak nagyon elvétve szállott a templomi szószékről a nép közé. Többi között az aëopusi mesét is, a melynek a középkori továbbfejlődésében épen a XIII. század a virágkora és Franciaország a legdúsabb termőtalaja. Ugyanitt lehetett leginkább alkalomszerű a

*) A *Speculum Historiale* Aëopusról szóló fejezeteinek a végén (Lib. III. Cap. 8.): Hæc de fabulis Aëopi excerpere volui, quas etsi forte plurimum liceat in sermonibus publicis recitare, quod et nonnulli prudentium faciunt propter audientium tædia relevanda, qui talibus delectantur, simul et propter integumenta subiuncta, quæ aliquid ædificationis habere videntur, nunquam tamen, nisi caute et parce id æstimo faciendum, ne qui verbis sacris ad luctum pœnitentiæ Deique devotionem provocari debent, ipsi per huiusmodi nugas in risum magis atque lasciviam dissolvantur, simul etiam ne ad narrandas fabulas quasi licenter exemplo prædicantium male informantur.

maga idején rengeteg tudományú dömésnek az az intő szózata is; a mely a példákkal való rossz példaadás veszedelmét említi, midőn a dévaj mesék és regék klasszikus földjén ép e korban felburjánzó műfaj, a *fableau* mérgetől óvja jámbor olvasóit. A prédikációkon hallott mesék, így mond, könnyen hasonlók továbbadására taníthatják a híveket, a kik erre az ő korában és honában, tudjuk, úgy is eléggé hajlandók valának.

Az intelem nem lehetett fölösleges, mert az egykorú példatárak közül még a legjobb szándékkal készütekben is nem egy olyan tárgyú akad, a melynek a *fableau*-irodalomban kerül meg a népnyelvi feldolgozása. Elég csak a szentéletű, de e mellett nagyon gyakorlati érzékű és ötletes *Jacques de Vitry*, latinosan *Jacobus de Vitriaco* (+1240.) beszédeire, vagy a kevésse ifjabb *Étienne de Bourbon* (+1261.) példatárára, a későbbiek gazdag forrásgyűjteményeire hivatkoznom, a melyek alább a nyomdokaikon haladókkal együtt még mint Pelbártunk sűrűn idézett tekintélyei is szóba jönnek. Vitry Jakab, szinte azt hihetnők, hogy Beauvaisi Vinczével polemizál, mikor a példák használatát így védelmezi*) némelyek kifogásai ellen, a kiket «ujdonsültek»-nek és «tudákosok»-nak nevez (*contra quosdam neophytos, qui sibi videntur scioli*): «Félretéve a nagyon is gondosan megválogatott és csiszolt szavakat, elménket fordítsuk az egyszerű parasztlelkek épületes oktatására, kiknek mintegy testi és kézzelfogható dolgokat és olyanokat kell elébük adnunk, a melyeket gyakori tapasztalásból ismernek.» Aztán több ótestamentomi példára hivatkozik, megjegyezvén, hogy a hitszónoklat veleje mindig a szentírásban való jártas készség legyen, *nam sine scientia scripturarum nec pedem movere debemus*. A szentírási idézetek közé azonban a nép fölserkentésére és felüdítésére számosával elegyítheti a szónok a mindennapi példákat, de csak olyanokat, a melyekből valami épületes tanulság vonható le. Mikor ugyanis az ördög ellen készülünk harczra s az ő városát ostromoljuk, a törvény parancsa szerint csak a terméketlen fákat vágjuk ki, a termékenyeket azonban tartjuk meg. A termés, vagyis tanulság nélküli meséket és léha költeményeket tartsuk tehát távol beszédeinktől. Nem így azonban a

*) A *Sermones vulgares* előszavában, melyből e jellemző helyet CRANE idézi, *Exempla of Jacques de Vitry* Introd. XLI. l. 3. jegyz.

bölcssek velős mondásait, a melyek hasznos magvat rejtenek burkolatukban. Ezeket az apostol példájára beleszőhetjük beszédünkbe. Ámde meséket is, a melyekből igazi épületes tanúság következik. Itt a Birák k. IX. fej. és a Kir. IV. k. XIV. fej. olvasható két ószövetségi parabolát idézi, melyek tudvalévőleg a világirodalom legrégibb ilyfajta termékei közé tartoznak és Krisztus példázatainak is az előképei. Majd folytatván, az előbb említett czáfólo kitérés jön azok ellen, a kik a beszédeknek példákkal való tarkítását aggodalmaskodva kifogásolják,*) s itt a szerző a saját tapasztalatára hivatkozván mondja, hogy sokszor egy-egy alkalmas ötlettel — még ha nem is épen a legszellemesebbel — mint sikerült neki újabb figyelemre serkenteni a szunyókáló gyülekezetet, a mely a hosszú prédikációba már belefáradva bóbiskolni kezdett.

Ez a szunyókálás kivált a hosszú böjti szentbeszédek s főleg a délutániak alatt lehetett később is gyakori, mert még Pelbárt is épen azzal menti a kissé trivialisabb példák beszövést, a mivel majdnem három évszázaddal előtte a híres francia prédikátor, a ki józan mértéktartással és nem csekély életbölcseiséggel így fejezi be a példák használatára vonatkozó utasításait: «Scurrilia tamen aut obscoena verba vel turpis sermo ex ore prædicatoris non procedant. Illud insuper in huiusmodi exemplis adtendendum est, quod non possunt ita exprimi scripto, sicut gestu et verbo atque pronuntiandi modo, nec ita movent vel incitant auditores in ore unius, sicut in ore alterius, nec in uno idiomate, sicut in alio. Aliquando quidem cum audiuntur, placent; cum scripta leguntur, non delectant. Expedit tamen ut scribantur, ut habeant

*) Quis dubitat quin *ad luctum incitandi* sint auditores? (V. ö. Vinc. Bellov. imént id. szavaival: qui verbis sacris *ad luctum poenitentiae* Deique devotionem provocari debent.) Qui tamen ne nimio moerore confundantur, vel nimia fatigatione torpere incipiant, aliquando sunt quibusdam iocundis exemplis recreandi, et expedit, quod eis proponantur fabulosa, ut postmodum evigilent ad audiendum seria et utilia verba. «Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.» [Horat. Ars poet. 343.] Experto credite: cum aliquando protraherem sermonem et viderem populi multitudinem affectam tædio et dormitantem, uno modico verbo omnes incitati sunt et innovati ad audiendum. Exempli gratia aliquando meminisse me dixisse: «Ille, qui in loco illo dormitat, secreta mea vel consilium meum non revelabit.» Unusquisque autem pro se dictum credens oculos aperiebat et facto strepitu, postmodum in silentio utilia et seria verba attente audiebant.

materiam hi, quibus Deus dat gratiam auditores incitandi ex modo pronuntiandi.»

Az élőszó megelevenítő varázsának és az egyes nemzeti nyelvek különböző géniuszának ez a helyes felismerése is becsületére válik a jeles francia szónoknak, a ki a beszédeiből kiszemelgetett példák tanúsága szerint maga éppen nem tartozott az e részben túlságosan finnyások és válogatóságok közé, bár annyira mégsem megy, mint követői közül némelyek. Az ilyenek ellen, a kik sorába különben a mi Pelbártunk sem tartozik, méltó megbotránkozással kel ki *Dante* a «Paradicsom» XXIX. énekének 103—120. verseiben, a hol különben nem ilyenféle «mesék»-ről van szó, de azért egészben mégis a prédikálószerűen való bohóczkodás ellen fordul a nagy költő szent haragja, midőn a többi közt így fakad ki:

Most, balgaságok s rossz élecek habarcsa,
Mit prédikálnak, — s rajt' ha jót nevetnek,
A kámzsa duzzad, mást nem is akarva. (Szász K. ford.)

Mennyire fájult e népszerű modor kivált a reformatiót követetlenül megelőző évtizedekben, azt egy *Menot*, *Maillard* és *Baraleta* beszédei mutatják a legrikítóbban. Egy másik, ennél tán valamivel kevésbé súlyos megrovás alá eső, de nem sokkal ízlése-sebb szokásuk a prédikátoroknak szintén ez idő tájt hívja ki maga ellen a hitújítók és a humanisták megrovását.

Két századdal *Dante* után *Luther Márton* suhogtatja meg pattogó ostorát a szent helyen mind jobban elhatalmasodó visszaélés ellen, midőn kivált a szórszálhasogató allegorizálás túltengését, a mely később a példák élősdijeként egyre jobban felburjánzott, így állítja pellengérré:

«Törökországban, úgy mond, számos barát iparkodik Mohamed Koránját allegorikai magyarázatokkal értelmezni, hogy ezzel nagyobb tekintélyre tegyen szert. Mert az allegoria — s itt az allegoria nagy ellensége maga is allegorizálni kezd, — olyan, mint valami szép csábító bűja nőszemély, a ki az embernek addig-addig hízeleg, míg megkedvelteti magát; kivált afféle tunya, tétlen emberekkel, a kik egyéb kísértés nélkül vannak s azt hiszik, hogy a Paradicsom kellő közepén és az Úr ölében nyugosznak, mikor ilyen álmohüvelyezésekbe merülnek. Az effélék oktalan és renyhe barátoktól vették kezdetüket s utóbb annyira elterjedtek, hogy néme-

lyek Ovidius Metamorphosisait allegoriákká átalakítva, Máriát látták a babérfában és Krisztust Apollóban. Én azért gyűlölöm az allegoriákat. De ha valaki épen élni akar velük, csak jól ügyeljen, hogy okosan végezze a dolgát.» (Enarrationes in Genesin 30. fejj. 1553. évi frankfurti kiad. III. 654. l.)*)

Még elítélőbbben nyilatkozik ezen, a középkor vége felé mind sűrűbben felburjánzó allegorikai magyarázásmódról *Rotterdamii Erasmus*, a ki «Encomium Morias» vagy «Laus Stultitiæ» című szatirájában azt így teszi nevetségessé: «Hic mihi stultam aliquam et indoctam fabulam ex *Speculo* opinor *historiali* aut *Gestis Romanorum* in medium adferunt et eandem interpretantur allegorice, tropologice et anagogice.» (Ed. Basil. 1780. 8° p. 261.)

Mindazonáltal még a reformáció igehirdetői sem vetették meg szónoklataikban az erkölcstanító példát, s nagy volt annak a kelete még a XVI., sőt a XVII. és XVIII. század folyamán is mind a két táborban, a mint azt egyfelől Herold**) János (1555.) és Hondorf András (1580.) vaskos példatárai, másrészt pedig kivált a jezsuita erkölcstani írók hasonló gyakorlati czélokra szánt gyűjteményei (Stengel, Pexenfelder, d' Outreman, Faya, Engelgrave, stb.) tanúsítják. Ezekből, főképen az utóbb említettek közül sok átment egy a XVIII. század közepe táján virágzott magyar jezsuita írónak, *Taxonyi János*nak a könyvébe, mely a Hármas Istória mellett szintén egyike lehetett hazánkban a világjáró történetek terjesztőinek.

Láttuk az imént, hogy Luther a mohamedán szerzetesek utánzóí gyanánt szeretné feltüntetni azokat a nyugati barátokat, a kik derűre-borúra mindent allegorizálva, e részben nem igen tudnak mértéket tartani s néha bizony a komoly czélhoz alig illő eszközökkel igyekszenek az erkölcs magvait elhinteni, a bűnök dudváját irtani. Csodálatos, hogy ilyen távol keresi annak az eredetét, a mi ugyan kétségtelenül ott is meglelhető, de jóval közelebb is meg volt, a mohamedán igehirdetők előtt is, meg már az öskereszténység századaiban is. S ha a régibb egyházatyáknál még csak elvétve akadunk az allegorizáló szövegmagyarázat példaira,

*) Idézi Dunlop-Liebrecht, *Gesch. d. Prosadichtungen* 485^b l. 271. jegyz.

**) Nem tévesztendő össze az egy századdal régibb *Herolt* Jánossal, ki *Discipulus* néven ismeretesebb. L. alább.

kivált az olyanokra, a melyek a humanismus és a hitújítás századának a szellemét mosolyra indítanak vagy éppen haragra gerjesztenék, — azért az egész rendszer mégis ott van már s a gyakorlata is eléggé szembeszökő Nagy (I.) Szent Gergely pápának egyrészt a *Moraliájában*, másrészt a *Dialogusaiban*.

Míg a *Dialogi* inkább a külső szerkezetével és a tartalmával, addig a *Moralia**) Nagy Szt. Gergely művei között már a szellemével hatott a későbbi korok prédikátoraira és az ilyenek számára kényelmes anyagkészletül szolgálni akaró példatárakra.

E művek közt ugyanis alig van olyan, a mely többet vagy kevesebbet ne meritene a Dialogusokból; olyan azonban egy sincsen, a melyet a szellemrokonság erősebb vagy gyöngébb szálai a Moraliához ne fűznének. E rokonság az alapúl vett tárgy két rendbeli allegorizálásának módjában van, melyek egyikét Gergely maga *typikusnak*, vagyis jelképesnek, a másikat *moralisnak*, vagyis erkölctaninak nevezi.

Erre nézve legjobb lesz öt magát hallanunk, a mint műve előszavában magyarázó módszerét ismerteti. Leander sevillai püspökhöz intézett levelében (c. 3.) így ír e tárgyról: «Sciendum est, quod quædam historica expositione transeurrimus, et per allegoriam quædam typica investigatione perscrutamur; quædam per sola allegoricæ moralitatis instrumenta discutimus; nonnulla autem per cuncta simul sollicitius exquirentes, tripliciter indagamus. Nam primum quidem fundamenta historiæ ponimus; deinde per significationem typicam in arcem fidei fabricam mentis erigimus; ad extremum quoque per moralitatis gratiam, quasi superducto ædificium colore vestimus.»

Ez eljárást legjobban magából a műből vett példával világíthatjuk meg. A *Moralia* 35 könyve Jób ótestamentomi történetének az előbb kifejtett módszerrel való rendkívül részletes és hosszadalmas magyarázata. (Pl. az egész 1. könyv 37 fejezete mindössze csak az öt első verset magyarázza.) Már most Jób először is a Megváltó típusa, vagyis előképe azon az alapon, a melyen az egyházban már elég korán, részben magának az Üdvözítőnek a példáját követve szokássá gyökeresedett, hogy az ószövegség egyes alakjait és történeteit a Messiásra vonatkozó előképeknek tekintet-

*) Amaz MIGNE Patrol. Lat. 77. köt. 149—430. l. Emezt u. o. 75. és 76. köt.

ték és értelmezték. Jó b felesége ehhez képest a testi élet. Barátai az eretnekek. *Hét* fia — és itt már szinte hihetetlen mesterkedésig csigázódik fel az allegoria hajhászata, — a *tizenkét* apostol, a mi csak úgy sikerül a furfangos értelmezőnek, hogy a 7-es számot két részére, 3-ra és 4-re, — majd mindjárt meglátjuk, miért épen erre a kettőre bontja. Mert 3×4 , vagy $4 \times 3 = 12$. Qu. e. d. A tizenkét apostol is azért volt épen 12 és se több, se kevesebb, mert a világ *négy* tájára küldte őket mesterük, hogy a *Szentháromság*ot hirdessék (cap. 14. §. 19.).

* * *

Az ó-testamentum előképeinek ezen szinte dogmatikus hitelű kimagyarázása mellé már az őskereszténység idején szegődött a példák egy másik, nem kevésbé kimerített forrása. Az egész élő és élettelen természetet a lelki és szorosabban valláserkölesi életre, továbbá a bűnbeesésre és a megváltásra vonatkoztatni igen korán, úgyszólván már az apostolok, vagy legalább közvetlen tanítványaik századában kezdik az új tan hirdetői. A Kr. u. II. évszáz közepe táján már egész kis kézikönyvbe, a középkor allegorikus költészetében és képzőművészetében oly nagy szerepű *Physiologus*ba foglalván ennek a példalódzásnak a leglényegesebb elemei. *) A *Physiologus*, keletkezésének valószínű helyéhez és korához képest, nagyobb részét az alexandriai természetrajzi ismeretkör népszerűbb rétegén alapul; ebben meg a görög, egyiptomi és indiai természet-symbolika legtarkább keveréke olvadt össze. Mind a háromnak ugyanaz a spiritualisztikus természetbölcselet az alapja, a mely a Nagy Sándor óta nagyon kiterjedt görög műveltség kohójában nyeri külsőleg is egyöntetűbb zománczát. Semmi sem volt könnyebb, mint ezt az alexandriai népszerű természethistóriát zsidó, majd keresztény allegorikai értelmezéssel új, még pedig nagyon is szívós életre keltetni. Jó b könyvének XII. fej. 7. és 8. verseiben erre egyenes felhívást láthattak az új vallás tanítói. **) Hivatkoznak is e helyre számtalanszor a legrégibektől a legújabb prédikátorokig mindazok, a kik a természet nagy nyitott könyvé-

*) L. FRIEDRICH LAUCHERT, Geschichte des Physiologus. Strassb. 1889.

**) (7) Nimirum interroga iumenta, et docebunt te; et volatilia cæli, et indicabunt tibi. (8) Loquere terræ, et respondebit tibi; et narrabunt pisces maris.

ből a Teremtő bölcsességét és jóságát akarják tanítványaikkal olvastatni.

De ezzel nem érik be. Isten létének ez ú. n. physiologikus bizonyítéka mellé még olyasmit is olvasnak és olvastatnak e nagy «írott» könyvből, a mi már inkább pogány, legközelebről egyiptomi symbolikához szít. S e téren követik el hovatovább mind kevésbé ízléses és egyre mértéktelenebb csűrös-csavarásaikat. Ilyenektől Pelbártunk sem őrizkedik néha eléggé, de nem is él velük annyira vissza, mint legtöbb elődje és kortársa. A *Physiologus* és a vele rokon források nagyszámú beszédeihez nem egy részletet szolgáltatnak, mint mellékelt lajstromunkból és ennek forrásjegyzékéből kitetszik. Legszívesebben a *méhek* (Hiem. 11. C, Pasch. 6. E, Quadr. I. 50. O), az *elefánt* (Hiem. 27. Y, Pasch. 9. H), az *oroszlán* és a *párducz* (Pasch. 6. E, v. ö. az oroszlánt ill. De Sanctis Hiem. 85. C), a *krokodil* (Pasch. 6. E, Quadr. II. 29. P), a *phoenix* (Pasch. 6. E, Quadr. I. 18. E), a *pelikán* (Pasch. 6. E), a *kígyó* (Pasch. 6. E, Quadr. II. 29. P), a *szarvas* (Quadr. I. 19. L), a *sas* (Quadr. I. 19. L. v. ö. De Sanctis: de S. Joann. Ev. IV. C) physiologusi képeivel tűzködi meg beszédeit. Ebbe a körbe tartoznak még a *smaragd* (Hiem. 27. Y), a *kámfor* (u. o.), a *karbunkulus* (Quadr. I. 20. O), a *harpya* (Quadr. I. 21. R) stb.

A példák e fajanak példajaként lássuk a *párduczról* szólót (Pasch. 6. E), mely kissé szabadon követi a Physiologus illető fejezetét: *)

«A párducz, mint a Physiologus mondja, minekutána három napon át aludt barlangjában, ismét felserkenvén, olyan édes illatot áraszt, a melylyel minden állatokat maga után von. Ép így Krisztus is harmad napon feltámadván, *minden szenteket* maga után vont.» (A Phys. szerint a hangját is hallatja s e közben a szájából árad az édes illat, mely a *közel* és *távol*i állatokat magához vonja. Ezeken a *zsidók* és a *pogányok* értendők. Csak a *sárkány*, mely az *ördögöt* jelképezi s a párducz esküdt ellensége, rejtőzik előle félelmében.)

* * *

A természet három országának ezen kipéldázásától jókora lépés választja el a tanító mesét, melynek szereplői, e műfaj későbbi

*) LAUCHERT i. h. 19. l. v. ö. a tárgymutatóban nála id. többi párhuzamos helyekkel.

fejlődésében, csak az ember maszkjainak tekintendők s így kiválóképen erkölcsi oktatás céljaira alkalmasak. Az æsopusi mese prédikációkba szövését illetőleg az imént már láttuk Beauvaisi Vincze és Vitry Jakab vélekedését. Utóbbinak beszédeiben nem kevesebb mint félszáz ilyenféle mese fordul elő, tebát a CRANE-fele kiadvány összes példáinak majdnem egy hatoda. Pelbártunk aránylag jóval kevesebb apologot szó prédikációiba s rendesen csak üdítő és serkentő fűszerül él velük. Meséi közt azonban van néhány, még pedig nem csupán æsopusi, hanem egyébfajta is, a mely az ismert változatoktól való érdekesb eltérései miatt kiváló figyelmet érdemel. Egyik-másikuk abban a szerkezetben, a mint ő elbeszéli, eddig legrégebb ismert feljegyzésül ő nála fordul elő s máshová is alighanem tőle került.

Ilyen mindjárt az *Igazság és Hamisság* (Pasch. 8. Y) nevezetes meséje, melynek rengeteg nép- és műköltészeti változat-erdejét az Ethnol. Mitteil. II. köt. 38. és 159. lapjain állítottam össze vagy tíz évvel ezelőtt.*) Pelbárt meséje az első ismert változat, a melyben a következő motívumok fűződnek összefüggő lánczolatá:

1. Igazságtalan dús fogad a maga igazságos szolgájával (ennek két szeme ellenében 200 arany forintba), hogy a világon a hamisság győz az igazságon.

2. a) Kereskedő, b) bírák, c) püspök, d) király, mint perdöntők, mind a gazdának adnak igazat.

3. A megvakított a városon kívül fa alatt tölti az éjet; éjjélkor ördögök káptalanja a fán. Egyik ördög elárulja a vakságot gyógyító fű titkát.

4. A gyógyító fű visszaadván szemevilágát az igazságosnak, ez egy király udvarába kerül, kinek vak leányát ugyanavval a fűvel meggyógyítja s nagy jutalmat nyer.

5. A hamis gazda ezt megtudván, hasonlóképp akar cselekedni; ama fa alá megy, de az ördögök, kik titkuk fölfödözése miatt boszúsak, ott érik és megvakítják.

A legtöbb e körbe tartozó népmese többé-kevésbé ugyane schemát követi, legalább a nyugati népeknél általában, de számos

*) V. ö. R. KÖHLER, Kleinere Schriften I. 281, 465. HEGEDÜS ISTVÁN, Egyet. Philol. Közl. XXVI. 29. l.

keleti változatban is.)* Népnyelvi feljegyzésével PAULI «Schimpf und Ernst»-jében**) találkozunk legelőször, a ki (maga is Ferenczrendi) Pelbártunk előadását látszik követni. Szövege csak jelentéktelen eltéréseket mutat a Pelbártétól. Ez eltérések főbbjei a következők:

1. A fogadás 100 aranyban történik.

2. Perdöntők: a) kereskedő, b) apátúr, c) nemesember; a ki kettőt nyer meg a maga ügyének, az a győztes; mind a három az igazságtalanságra szavaz.

(2^a.) Epizód (Pauli 490. eleje), mely Pelbártnál hiányzik.

4. Király helyett csak *groser landszher*.

Helyenkint még a kifejezések is egyeznek Pelbárt- és Paulinál. Pl.:

PELBÁRT:

Media autem noctes supervenitturba
dæmonum, capitulum super illa arbore
consedendo faciens.

Tunc cæcus hoc audito invocavit
deum et coepit varias herbas sub
arbore decerpere et oculis applicare,
et deo dante repperit unam inter
alias, quam applicavit et sanatus est.

Sicque patuit, quod iustitia, licet
ad tempus opprimatur, tamen postea
sublimatur, . . .

PAULI (490.):

In der nacht da kamen di bösen
geist vff dem selben baum zûsamen
zûcapittel.

Diser blind knüwet nider, vnd bat
got den herren das er im hülf, das
im das krut würd, vnd fieng an zû-
suchen, vnd wen er ein krütlin fand,
so truckt er es in die augen, also
ergreiff er zû letzt das gerecht, vnd
ward gesehen.

Da ward offenbar, das die warheit
ein zeit lang was vnden gelegen, aber
sie hat vberwunden, . . .

E feltűnő egyezések a fent jelzett eltérések mellett is valószínűvé teszik azt a feltevést, hogy Pauli közvetlenül Pelbártból

*) Ezeket I. COSQUIN, Contes populaires de Lorraine, Paris 1886. 7. sz. meséje jegyzetében az I. köt. 90. s k. lapjain.

**) L. 489—90. sz. OESTERLEY kiad. (Bibl. des Litter. Vereins in Stuttgart LXXXV. 1866.) 284—286. l. és a hozzá való jegyzetek 529. s k. l., melyek során Pelbárt meséje is idézve van, de a többi ugyanott említett mese egy része csak távoli rokonságban van a mienkkel. Mint az Oesterley-féle összehasonlító jegyzetek legtöbbszörének, úgy ennek is az a hibája, hogy a változatokat nem osztályozza és sok, szorosan össze nem tartozót is egy kalap alá von.

merítette e példát, habár a kettő közös forrást, egy még eddig ismeretlen régibb előadást is használhatott. Addig is, a míg erre esetleg ráakadunk, egy valamivel ugyan távolabb álló, de az Oesterley-féle párhuzamok nagy részénél mindenkép rokonabb változatot akarok ide iktatni, minthogy még teljesen ismeretlennek vélem. De annyiban is érdekes, mert régibb a Pelbárt-Pauli-féle szerkezetnél.

Ezt az érdekes változatot egy még jóformán teljesen ismeretlen hazai kéziratban fődöttem föl, melyről közelebb részletesebben kívánok szólni. Addig egyelőre csak annyit róla, hogy a Nemz. Múz. 123. sz. középkori latin codexe, mely a XV. századból való és *Magister Esopus et Auianus* vagy *Esopianus* czímen az Anonymus Neveleti és az említett latin meseíró aësopei meséinek a prózái paraphrasisa, elejétől végig lelki magyarázatokkal; minden fejezet előtt, melyek felváltva az Anonymusból és Auianusból vannak véve, egy-egy distichonnal az illető szövegből motto gyanánt. Vannak azonban a könyvben egyéb forrásokból vett példák és mesék is; ilyen az is, a mely a 25. levél rectóján kezdődik s a melyet idetartozó tárgyánál fogva, a Függelékben (I., 2.) Pelbárt előadása után betűszerinti hűséggel közlök.

Itt is megvan kiindulópontul az Igazság és Hamisság közötti fogadás, még pedig az illetők szemevilágában. (Pelbárt-Paulinál már csak az egyik, a szegény, kockáztatja szemét a dúsnak pénze ellen.) Perdöntő a római nép. A megvakított Igazság itt egy római senator égből küldött álma folytán nyeri vissza a szemevilágát s kap hozzá még királyságot. A varázsserejű gyógyszer egy hársfa harmata. A Hamisság megvakítása saját kívánságára történik, körülbelül úgy, mint a Kis és a Nagy Kolos meséjében az irigy gazdag bűnhődése szokott bekövetkezni. Hiányzik a fán (vagy a fa alatt) éjjeli gyűlést tartó ördögök (vagy állatok) és a meggyógyított királylány motivuma; de egyébként már nagyon közel jár ez a változat is a népmeseihez, a melyeknek a hangjához is feltűnően hasonlít az előadása.

A XII. század második és a XIII.-nak első felében élt *Cheritoni* (v. Ciringtoni) Odónál*) szintén előfordul a két útítárs közötti fogadás, de az ő meséje különben még teljesen a *Fabulae antiquae*

*) L. HERVIEUX, Les Fabulistes latins² IV. 201. és v. ö. 428.

és a *Romulus*-féle szerkezetek*) nyomán marad, és tulajdonképen csak a két főszereplő jellemét illetőleg tartozik ebbe a körbe; a mese tanulságát nézve azonban annyira nem, hogy épen ellenkező életbölcseességi szabály következik belőle, mint azokból a parabolák-ból, a melyekben az Igazság vesztesége csupán ideiglenes és végül mégis csak a Hamisság iszsza meg a dolog levét.

Az utóbbi tanulságú mese első irodalmi feljegyzésének, legalább nyugaton, egyelőre a XIV. századnál aligha régibb spanyol *Libro de los Gatos* (A macskák könyve) 28. fejezete tekintendő. Igaz ugyan, hogy e könyv egészében nem más, mint a már említett Odo elbeszéléseinek a szabad átdolgozása. Mennyire *szabad*, azt ép a mi példázatunk mutatja igen jellemzően, a mely az Odo szövegétől már az elején is eltér kissé, a mennyiben Odónál a két útítárs közötti fogadás előbb történik s csak aztán kerülnek a majmok közé; a spanyol átdolgozó szerint pedig már a majmok gyülekezésében vannak, mikor a hazug az igazmondónak a fogadást felajánlja. Lényegesebb azonban a másik eltérés mesénknek (már t. i. az Odo-félének) a végén. Az angol cistercitánál s még a XIV. században élt Sheppey Jánosnál is, a ki Odo meséit rövidebb latin előadásban ismételte, csak nagyon elpáholják (ill. Sheppeynél**) már a körmeikkel és fogaikkal is megdolgozzák s felholtan hagyják), de még nem vakítják meg a majmok az igazmondót. A tanulság itt is, ott is:

Et quandoque nocet omnia vera loqui.

Idáig tehát alig van köze a mi Pelbárt-féle mesénknek és közelebbi vagy távolabbi rokonainak az Odo és a *Libro de los Gatos* meséjéhez. Csakhogy Odo spanyol átdolgozója e példát nem hagyja ám ott abba, a hol eredetije, hanem a végét, mint már jeleztem, kissé módosítva, az igazmondót a majmokkal *megvakíttatja* s ehhez a tényhez fűzi aztán az ő új meséjét, a melylyel nyugaton előtte nem is találkozunk. Nem tudnak a megvakításról az idézett *Fab. ant.* és *Romulus*-mesék sem, a melyek több-kevesebb mellékes

*) L. HERVIEUX i. h. II. 150, 227, 243, 408, 449, 507, 542, 549, 620, 652, 706, 747. (Valamennyi csak azon, hihetőleg Phædrus egyik elveszett meséjéből keletkezett próza-feloldás változata, mely a majmok országában igazmondása által pórúljárt igaz ember és a hízkelkedésével boldoguló hazug esetét mondja el.)

**) HERVIEUX i. h. IV. 428. l., XXX. mese.

eltéréssel nagyjában mind ugyanolyan menettiek és csak addig viszik a cselekményt, mint Odo és Sheppey. Hogy Odo francia fordításában mint van e mese dolga, azt nem mondhatom meg, mivel csak annyit tudok ezen még kiadatlan átdolgozásról, a mennyi HERVIEUX id. munkája IV. 85—92. lapjain s az ott említett P. MEYER-féle értekezésben (*Romania* 1885. XIV. 388—397. l.) róla olvasható. Bozon Miklósnál, ki a XIV. század elején szintén átültetett francia prózára Odo meséiből néhányat, ez a példázat nem fordul elő.

Maradhatunk tehát egyelőre a spanyol átdolgozásnál, a melynek, úgy látszik, teljesen sajátja az Odo-féle mese e különös és érdekes megtoldása.

A *Libro de los Gatos**) 28. fejezete, melynek a címe *Enxemplo de los dos compañeros* (Példa a két útitársról), a megvakított igazmondót egész az Odóval párhuzamos rész végéig csak *el verdadero*-nak, a hazugot is csak *el mentiroso*-nak nevezi. Egyszer csak azonban így folytatja, mikor az Odo-féle szöveg véget ért: *Et estonce Buena Verdad oyó voces de osos é de lobos, é de otras bestias* . . . S ugyanígy nevezi a most már megszemélyesített Igazságot mindvégig, míg az alább újra előkerülő Hamisságnak elég különösen *Mala Verdad* a neve a toldalékban. Hogy honnan vette Odo meséinek az ismeretlen spanyol átdolgozója ezt a toldalékot, az egyelőre még nyílt kérdés és csak a keleti párhuzamokkal való tüzetes egybehasonlítás fog talán a nyomra rávezetni. Addig is közöljük legalább kivonatban a XIV. századból eredő spanyol változat lényegesebb részét.

«Jó Igazság» tehát vakon magára maradván az erdön, különféle vadállatokat hall közeledni, melyek elől egy fára menekül. A fa alatt a vadak: medvék, farkasok és egyebek, beszélgetnek. Többi közt a róka elmondja, hogy a közelben lakik egy király. kinek egy néma lánya van, ő maga meg vak. Mind a két bajon könnyű lenne segíteni, ha tudnák, a mit a róka tud. S el is mondja,

*) A róla szóló irodalmat l. HERVIEUX i. m. IV. 108. l. jegyzetben. Kiadta PASCUAL DE GAYANGOS a *Biblioteca de autores españoles* LI. köt. 543—560. lapjain. A könyvnek különben tartalmával csak laza összefüggésű címe tán onnan van, hogy egy képekkel díszített kéziratában a macskák-ról szóló mesék különösen kiemelkednek. V. ö. GRÖBER Grundriss der roman. Philol. II, 2, 414. l. 2. jegyz.

min hogyan kell segíteni. «Jó Igazság» az erdön keresztül haladó hajtsárok segítségével a király udvarába jut, ott visszaszerzi a saját maga, az uralkodó és az ország többi vakjainak a szemevilágát, majd meggyógyítja a király néma lányát s gazdag jutalmat nyer. «Rossz Igazság» utóbb ugyanoda kerül s mikor társát ilyen jó módon látja, megkérdi tőle, hogyan szerezte vissza először is az elvesztett szemevilágát, mert neki is van egy vak fia, kinek bajára hiába keres gyógyulást. «Jó Igazság», a ki mást, mint igazat, nem tud mondani, erre így szól (s ez igen jellemző, mert elárulja, milyen gondatlanul készült a két, eredetileg össze nem tartozó elemből összehevenyészett tákolat): «Láttad e, barátom, *mikor kitépted a szemeimet ama hegyen*, — láttad-e azt a nagy fát, a melynél állottam? Nagy kinnal felmásztram rá, s alája gyülekeztek a világ összes állatai, hogy ott *káptalanlalt tartsanak*.*) Pedig a mese elején szó sincs arról, hogy a Hamisság tépi ki az Igazság szemét, hanem az igazmondásán felbőszült majmok teszik ezt, mint a hogy az Odo-féle mese menete másképp nem is igen engedi. Itt tehát kétségtelenül egy más, csak némileg hasonló bekezdésű mese elejét helyettesíti az Odo-féle parabola, melynek a folytatásaképen, de vele még csak összhangba sem juttatva, következik aztán a másik. elején csonka mese további része. A közös vonás a kettő közt csak a két főalak jelleme és az Odónál is meglévő (de a Fab. ant. és a Romulus-változatokban még hiányzó) *fogadás* a két útitárs között. Hosszabb és érdekesebb mesénk, mely már valódi népmese a szó mai értelmében, talán úgy kezdődött, hogy a két útitárs fogadott s az Igazságnak elvesztett fogadása fejében tolta ki a Hamisság a szemeit, mint ez rendszeren a többi hasonló menetű változatokban, így Pelbárt-Paulinál is történik. A Libro de los Gatos átdolgozója pedig, a ki e mesét máshonnan, lehet, hogy csak szóbeli hagyományból ismerte, mikor az Odo paraboláinak átültetése során a Verax és Fallax fejezetéhez érkezett, előbb ezt szabadon lefordította, azután pedig ott, a hol körülbelül legjobban illeszkedett a másik mese az előzőhöz, hozzátoldotta a magáét. De nem igen törődött azzal a szembeszőkö ellenmondással, a mely a két kiemelt hely között maradt.

*) «¿Viste, amigo, cuando tú me sacaste los ojos en el monte, é viste ese árbol grande en que yo estaba? Con cuita subí en él, é juntáronse y todas las animalias del mundo á facer cabildo.» (I. h. 552. l.)

Különben, a mint látom, nem vették észre e sajátyszerű körülményt előttem azok sem, a kik e mesével pedig elég behatón foglalkoztak. *) Sőt rendesen csak úgy idézik azt, mint az Odo latin szövegének a spanyol fordítását, a mi pedig csak e fejezet elejére áll s még erre is csak némi megszorítással. Innen van aztán, hogy a párhuzamok jegyzéke, melyek e meséhez könyvről-könyvre vándorolnak, úgy tünteti fel a dolgot, mintha az egész mesének (a Pelbárt-féle változat összes főbb momentumaival) már Odo volna az első ismert nyugati feljegyzője. Holott láttuk, hogy ez koránt-sincsen így, mert csak a *Libro de los Gatos*, tehát legfőlebb a XIV. századig visszamenő szöveg egyelőre az első nyugati feljegyzése a mi mesénknek, még pedig annak csak csonka, a tulajdonképeni bekezdése híjával lévő szerkezete.

Az első teljes és logikus szerkezet az eddig ismert összes nyugati változatok között ezzel szemben kétségtelenül a mi Pelbártunké, a kitől minden valószínűség szerint közvetve (Pauli révén) vagy közvetlenül nem egy népmesei változat is függ. Legalább addig ezt kell hinnünk, míg az a régibb szerkezet elő nem kerül, a melyből esetleg a Macskák-könyve és Pelbárt is meritett. Hogy e kettő közt kell valami kapocsnak lennie, azt valószínűvé teszi egyebek közt a spanyol mesében is, Pelbártnál is meglévő *káptalan* szó. Másrészt azonban a rokonság a két változat között mégis távolabbinak látszik, hogysem mind a kettő ugyanarra a legközelebbi ősről meheessen közvetlenül vissza.

Sokkal valószínűbb, hogy Pelbártunk is, a spanyol átdolgozó is a szabadabban változó és fejlődő szóhagyományból meritett, a mi csak érdekesebbé és folklorisztikus szempontból becsesebbé teszi a mi jeles minoritánk e példáját. Különben is jellemző, hogy Pelbárt itt és még néhány mindjárt elsorolandó esetben nem idéz semmi forrást sem, holott ha írott kútfőből merit, ezt alig szokta vagy egyszer is elmulasztani. Sőt épen a nagyon is lelkiismeretes és körülményes idézőmód különbözteti őt meg legtöbb kortársától és elődjétől is. Itt tehát, valamint még néhány esetben, a hol forrás idézése nélkül csak annyit mond, hogy *fabulose* vagy *parabolice narratur*, avagy (mint épen a mi példánkban): *exemplum*

*) Csupán KNÜST említi, de csak egész általánosságban, hogy a spanyol átdolgozó nagyon szabadon bánt el a latin eredetivel. (V. ö. *Jahrb. f. rom. u. engl. Litt.* X. 44. 1.).

narratur parabolicum, — itt már ez a jellemző bekezdés is inkább a szóbeli hagyomány, mint valamely írott forrás mellett szól. Ez esetben pedig, a melyet különben Pelbárt meséjének a többi hasonlótól feltűnően különböző vonásai is nagyon valószínűvé tesznek, népköltésünk egy oly régi emlékével van itt dolgunk, a melylyel korra még műköltészetünknek is csak épen a legelső dadogó emlékei mérhetők össze. A Mátyás királylyá választása alkalmával énekelt pesti diák-nóta mellé iktathatunk tehát egy körülbelül egykorú magyar, habár csak latin nyelven feljegyzett népmesét is, a mely még hozzá épen mitőlünk kél nyugat felé, útra, hogy Pauli német nyelvű feldolgozása révén esetleg abba az irányba kerengjen vissza, a honnan hozzánk vetődött. De az is lehetséges, hogy mi még előbb ismerkedtünk meg vele, mint — a spanyolokat kivéve — az egész Nyugat. Mert a mint a spanyolokhoz a mórok vagy a zsidók,*) úgy hozzánk is hozhatták már a törökök előtt is más keleti vendégeink vagy kéréten látogatóink is. De hozhatták a magunk keleten járó vitézei vagy zarándokai, akár már Odo és Jacobus de Vitriaco századában is, a ki II. Endre királyunkat és kereszteseit színről-színre látta, bár nem szentel neki többet egy-két szónál szentföldi emlékiratában.

* * *

Nem kevésbbé érdekes Pelbárt egy másik meséje: *A kevély, a kapzsi és az irigy*. Ez, mint már a címe is elárúlja, a roppant elterjedésű tárgynak olyan változata, melyben a rendes két főszemélyen kívül még egy harmadik is szerepel, t. i. a kevély. És ennek az elég ügyes betoldásnak is egyelőre csak Pelbártig tudjuk visszavinni a családfáját. Mert LASKAI OZSVÁT és PAULI szövegei közül az előbbié kétségtelenül, a másodiké pedig szintén nagyon valószínűen csak a Pelbárt-féle szerkezet visszhangja, a mint az a Függelékben (II, 1.) párhuzamosan közölt három előadásból, azt hiszem, elég világosan kitetszik.

Laskainak Pelbárttól való függését elbeszélésének egész menetén kívül még egyes kifejezéseinek az egyezése is tanúsítja. S ha a *Rosarium* folytatójának mesteréhez, Pelbárthoz való viszo-

*) Egy a IX. századból (?) eredő zsidó változatot említ R. KÖHLER Kl. Schr. I. 287. l., melyet GASTER közölt a *Folk-Lore* VII. 230. l. Ez, a mint látom, elég közel áll a *Libro de los Gatos* elején csonka változatához.

nyát és a *Gemma fidei* egyetlen ismert kiadásának évét (Hagenau 1507) figyelembe vesszük, ez a függés különben sem valószínűtlen.

Pauli ugyan már valamivel önállóbb, de az egyetlen lényegesebb eltérés nála is csak az, hogy a harmadiknak, a legsúlyosabban bűnhődő kevélynek, a két szeme kitolása után nem a *kezeit*, hanem csak a *füleit* vágják le.

E példa közelebbi és távolabbi rokonait, persze megint minden osztályozás nélkül, OESTERLEY sorolja fel Pauli id. fejezetéhez szóló jegyzetében. A mit ő elmulasztott megtenni, azt igyekszem én ezúttal helyreállítani.

Az Oesterley idézte középkori latin prózaszerkezetek, a melyek prédikátoroknál és ilyenek számára készült példatárakban igen sűrűn találkozunk, mind az *Avianus*-féle 22. sz. mesének*) keresztény szellemben való átalakításai. A nála felsoroltakhoz még néhányat idéz CRANE *Jacobus de Vitriaco* 196. példájának jegyzetében.***) *Jacobus* példáját Oesterley még nem ismerte, de nem is igen ismerhette, minthogy Crane csak 1890-ben adta ki jeles munkáját, mely tömérdek becses adalékot nyújt a középkori elbeszélő irodalom forrásainak és további hatásainak kinyomozásához. *Jacobs* is ad néhány hasznavehető utalást és helyreigazítást *æso*pusi meséinek úgy nagyobb, mint kisebb kiadása illető fejezetéhez írt jegyzetében. (A kisebb kiadás, London 1894, 213. l. LIV.) Mind ezekhez még a következő pótlékokkal járulhatok: Rabbi *Berachjah* Róka-meséinek (XIII. század? Latin fordítással együtt kiadva Prága 1661.) utolsója, a 107. számú, igen hosszú lére eresztve fel, nagyjában szintén csak az *Avianus*-féle előadás nyomán közli e mesét, melyhez nála egyúttal az utószó gondolatmenete, az irigyek elleni védekezés kapcsolódik. *Bozon Miklós* ferenczes, a XIV. század elején, nagyjában *Jacobus de Vitriaco* szerkezetét követve mondja el e példát 112. számú meséjében (SMITH-MEYER kiad. Páris 1889. 129. és 275. l. jegyz.). Nálunk *Pesti Gábor* 104. és *Halapi* (v. *Alapi*) *Konstantin* (Apologorum Moralium libri VI. Nagyszomb. 1747) V. 7. híven ragaszkodik *Avianushoz*, kinek *Halapi* még a versmértékét

*) HERVIEUX i. h. III. 276. l. Közvetetlen származékai u. o. 331, 361, 390, 440, 477, 485, 496. l. U. o. 77. l. e mesének egyik ó-francia fordítása.

**) L. CRANE kiad. 81. l. s a hozzá való jegyzetet a 212. l.

is mintául vette majdnem négyszázra rúgó, különféle forrásokból szedegetett latin meséiben.

Minthogy minket itt közelebből csupán a középkori rokon szellemű változatok érdekelnek, csak ezeknek világosan feltetsző, vagy legalább gyanítható filiatiójával egészítjük ki Oesterley jegyzetét, beleillesztvén e családfába a fenti pótlások közül is azt a néhányat, a mi ide tartozik.

Jacobus de Vitriaco előtt keresztény szellemű redactiója e mesének nem ismeretes. Mert még az az egy is, a mi tán ilyennek volna gondolható, t. i. a *Joannes Sarisberiensis* (vagy Parvus, Jean le Petit) «Polycraticus»-ában (VII. k. 24. fej. Migne Patrol. Lat. 199. köt. 703. l. B) lévő rövid czélzás is, egyenesen Avianusra hivatkozik, de egyébként is az egész mesének csak oly szófukar vázlata, a melyet sem ide, sem oda nem igen lehet osztályozni. *) Vitry Jakabot alig néhány szónyi csekély eltéréssel írja ki a *Discipulus* (Herolt János bázeli dömés, *Promptuarium exemplorum* : J 33) és rövidíti egyenesen rá is hivatkozva már egy századdal Herolt előtt a *Scala caeli* (vagy középkori írásmóddal *celi* : f. 106^b), ezt meg szószerint a *Major*-féle bővített *Sprculum exemplorum* (Invidia XI.). *Peraldus* (v. Paraldus, Pérault Vilmos dömés a XIII. sz. közepe táján, † 1275.), *Gritsch* (bázeli ferenczes a XV. század közepe körül) az Oesterley idézte helyeken és a vele körülbelül egykorú *Paratus* **) című beszédgyűjtemény (I. a Függelékben II., 2. 5. 6.) többé-kevésbé szorosan követik Jacobus de Vitriaco előadását, de más közbenső alakúlatra is támaszkodhatnak. Tőle egészen függetlennek látszik *Holkot* (I. a Függelékben II., 3.) és még önállóbb, a mint láttuk, a mi *Pelbártunk*, kitől *Laskai* kétségtelenül, de alighanem *Pauli* is függ. Külön áll *Bromyard* (a XIV. és XV. század mesgyéjén, † 1418.), ki a különben Vitry Jakabéhoz szító példát egy másik hasonlóval toldja meg. (L. a Függelékben II., 4.)

* * *

La Fontaine egyik legremekebb, sőt ha Chamfort-ral tartunk,

*) Az egész mindössze ennyi: «Et ut Aesopo, vel Aviano credas videbis qui sibi oculum alterum erui gaudeat, dum utroque privetur proximus.»

**) Ez utóbbit Oesterley nem említi.

valamennyi közül a legremekebb meséjének *) tárgyát, a ravasz húsevők és a jámbor számár gyónását, Pelbárt szintén némileg önálló s a rokonabbaktól is kissé elütő szerkezettel mondja el nagybőjti beszédei I. részének 22. darabjában (G jegy alatt).

Nála az oroszlán, a farkas és a számár egy folyón készülnek átkelni s mikor csolnakjuk sehogysem akar a parttól elindulni, a ragadozók ennek okául azt vetik, hogy ez valamelyiküknek a vétke miatt történik. Ezen csak őszinte gyónásuk segíthet. Az oroszlán megvallja, hogy az erdő legkövérebb vadait ugyancsak megdézsmálja. A farkas mentegeti az állatok királyának bűnét, a kit erre csak éhsége késztetett. Aztán ő is meggyónja, hogy egy emsét malaczaival együtt felfalt. Az oroszlán ugyanazzal menti vétkét, a mivel az előbb a farkas szépitgette az övét. Most a számaron a gyónás sora. Szegény nem tudja más bűnét, mint azt, hogy egyszer terbe alatt roskadozva és éhségtől gyötörtetve, gazdájának a rongyos boeskorából egy szalmaszálat látott kikandikálni s azt nagymohón felfalta. Az oroszlán és a farkas erre egyetértően kijelentik, hogy ez a legnagyobb véték, mert hitszegés volt a gazdája ellen. Azzal neki esnek és felkonczolják a csacsit.

Ezt a mesét is azért szőtte prédikációjába Pelbárt, «ut dormitans populüs in sermone post prandium expergiscatur ad audiendum tali consolatione». Vasárnap délutánra való beszéd volt ez is (a bőjt harmadik vasárnapjára), mint a két héttel előbbi (Quadr. I. 6), melynek C pontjában a szerzetes ruhát öltő farkas színlelt bűnbánatát idézi Pelbárt: *Sicut exemplum legitur li. Kilil'* bevezetéssel. Aligha csalódunk, ha e kissé fogyatékos idézés mögött a *Kalilah ve Dimnah* bíres indiai eredetű mesegyűjtemény valamely még ismeretlen latin kézirati származékát gyanítjuk. Nem valószínűtlen ugyanis mind a két mese indiai eredete, bár a keleti párhuzamok egyike sem áll oly közel Pelbárt előadásához, mint a nyugati középkori latin szerkezetek, melyek a Joannes de Capua fordításánál részben régiebbek. De ezek között sincs olyan, a mely Pelbárt e példáival teljesen egybevágna, s így az ő változatai ismét

*) VII. 1: Les animaux malades de la peste. (REGNIER kiadásában II. 88. s k. l. igen tanulságos bevezetéssel, melyhez a kötet Függelékében néhány érdekes változat járúl.)

érdekes adalékokkal gyarapítják e két mese térben és időben igen kiterjedt irodalmát.

Az állatok gyónásának nála olvasható variánsához (l. a Függelékben III.) még legközelebb a *Philelphus*-féle mese*) áll, amelyben szintén hajózás közben történik a szamár vesztére törő gyónás. Ugyanígy még egy új-görög költeményben, mely a XV. századból való s igen részletes előadású, de egészen más a befejezése, mert a szamár ügyes csellel való menekvését függeszti hozzá. (L. J. GRIMM, Sendschreiben an K. Lachmann. Leipzig, 1840. Tartalmi kivonata: GOEDEKE, Deutsche Dichtung im Mittelalter² 625. l., a hol még számos hasonló tárgyú latin és német középkori költemény és ilyenekre való utalás olvasható. Az ott említett *Poenitentiarius***) -t, vagy *Brunellus*-t azóta VOIGT is kiadta: Kleinere lat. Denkmäler der Thiersage aus dem XII. bis XIV. Jahrh. Strassb. 1878. 81—106. l. s a hozzávaló bevezetés 23—34. l.) V. ö. még KURZ H. utalásait *Burkhard Waldis* kiadása (Deutsche Bibliothek I—II. Leipzig 1862) IV. 1. és OESTERLEYÉ *Pauli* 350. meséjéhez, mely azonban csak a szamár és a farkas különböző megítélését említi az oroszlán bírói széke előtt, az állatok gyónása nélkül. Továbbá HERVIEUX i. h. III. 349., *Desbillons* I. 1.; a barátsuhában vizeklő farkashoz pedig HERVIEUX u. o. 334., *Abstemius* 134., *Desbillons* I. 15.

* * *

La Fontaine egy másik, nem kevésbé ismert meséjének hősnőjével, a tejes köcsögére légvárat építő *Perrette*-tel (VII. 10.), egy családból való Pelbártunknál (Quadr. II. 6. L) a férjhez menni vágyó lány, kinek mulatságos esetét szintén a bóbiskoló hívek felserkentésére szövi Invocavit-vasárnapi délutáni prédikációjába a jeles minorita. E példa őseiről részletesebben szoltam az *Ethnographia* IX. (1898. évi) kötetének 425. s k. lapjain, s így ezúttal

*) Ennek a BELLEGARDE-féle francia fordítását magyarra is átültette NÉMETH ANTAL (Ezópus élete és fabulái, Pozsony és Pest é. n. 3.5. l.) V. ö. Bellegarde 1751. évi berlini kiadásában 314. l. — *Philelphus* meséi először 1480-ban jelentek meg Velenczében.

**) Első kiadása: MATTH. FLACIUS ILLYRICUS (Vlaciich Mátyás), *Varia doctorum piorumque virorum de corrupto Ecclesiae statu poemata*. Basileae 1557. p. 199—214. S ez után J. GRIMM, Reinhart Fuchs, Berlin 1834, 397—409. l.

elengedhetem magamnak az ott mondottak ismétlését. E helyett l. a Függelékben (IV.) Pelbárt szövegével szemben a két, hozzá legközelebb álló régibb változatot: *Jacobus de Vitriaco* és a nálánál kevésse ifjabb *Stephanus de Borbone* (+1261.) előadását, melyektől Pelbárté ismét jellemző eltérést mutat. Ha e változtatás nem valamely még eddig ismeretlen közbenső szerkezet érdeme, akkor Pelbárt ez esetben is ügyes átdolgozónak mutatkozik, a kinek kezében a századok óta vándorló mesetárgy új reliefet és szerveesebb tagolást nyert, mert annyi kétségtelen, hogy nála jobban és természetesebben van a teljes köcsög eltörése motiválva, mint a két franciaia prédikátornál. *)

Nem hagyhatom e mese újabb, bár csak futólagos tárgyalása alkalmával megjegyzés nélkül azt a chronologiai tévedést, a melybe Jacobs esik (id. kisebb Aesopus-kiadása 219. lapján, a LXXVII. sz. meséhez írt jegyzetében), mikor La Fontaine világhírű Perrette-jének ezt a családfáját állítja fel: La Fontaine VII. 10. > Bonaventure Des Periers nouv. 14. > Dialogus creaturarum 100. > Jacobus de Vitriaco 51. > *Directorium humanae vitae*! Ez utóbbit e sor végére állítani határozottan téves, mert a *Joannes de Capua* fordítása csak 1263 és 1305 közt, pontosabban 1278 körül készült, holott Jacobus de Vitriaco már 1240-ben költözött el az élők sorából. De különben is annyira távol áll az ő előadása és a rajta

*) E roppantúl elterjedt mesetárgy irodalmát l. REGNIER id. La Fontaine-kiadása II. 145. s k. l. V. ö. még *Egyet. Philol. Közl.* XXIII. (1899.) 319. l., a hol *Versegghy* rokon meséjére, a *Téjdrúló Menyecske*-re (Magyar Aglája, 92. l.) is van hivatkozás, de nincsen megemlítve *Pézteli József* 23. számú meséje (az 1788. évi győri kiadás 130. l.), melyet az *Ethnographia* id. cikkében az összehasonlítás körébe vontam. Bognár közleménye alkalmából *Grenspurger Szaléz* úr 1899. ápr. 8-án Pannonthalmáról hozzám intézett levelében egy Győrme gyében elterjedt népies változatot küldött, melyben egy cigány a mezőn jártában egy bokorhoz ér s annak árnyékában egy alvó nyulat pillant meg. A váratlan szerencse a következő légvárak építésére indítja a cigányt: Itt van egy nyúl; megfogom és elviszem a paphoz. Kapok érte egy malacot, a malacz megnő s ellik hatot, aztán mindenik megint hatot; így egész csordám lesz, a mit Bamba (a cigány fiának a neve) fog őrizni. Én majd kimegyek utána nézni, mert a kölyök, biztos, hogy el fog aludni a legelőn, én meg, mint afféle nagy úr, a kinek kondája van, rákiáltok nagy mérgesen. «Az áldóját! Bamba! Már megint alszol!» De a mint torka szakadtából elkiáltja magát, a nyúl felriad és elfut, s vele elpárolognak a cigány szép tervei is.

közvetve vagy közvetetlenül alapuló többiek (Steph. de Borbone, Dialogus creatur., Pelbárt, Bonav. Des Periers, La Fontaine, Gleim, Verseghy stb.) a *Kalilah ve Dimnah* és származékai, köztük a *Direct. hum. vitae* rokon tárgyú meséjétől, hogy ennek egyenes ágon való ivadékaül alig tekinthető. Hiszen csak a velejében, t. i. a légváarak egymásra halmozásában és hirtelen szétfoszlásában egyezik vele, de a közös erkölcsi tanulság szemléltetése módját illetőleg nagyon eltér tőle. Nem mondom épen, hogy ez a XIII. század elején már nyugateurópai külön változattá fejlett tárgy nem ered esetleg csakugyan, mint annyi más, szintén Indiából. De még ha onnan ered is, a mit különben ez esetben nem is olyan kényszerű szükség feltenni, akkor is másutt kapta azt az ügyes átdolgozását, mely bohó ábrándozásra általában hajlandóbb alakot állított a középpontjába, mint a milyen az indiai mesékben ilyenként szerepel. Az pedig megint csak határozott javítás a tárgynak, úgy látszik, itt is az előszóbeli hagyomány útján csiszolódó fejlődése útján, hogy Jacobus vén anyókját már Bourboni István-nál szeleburdi ifjú lány váltja fel, s hogy ez még hozzá olyasmiről álmodozik, a miről a lányok leginkább szoktak, t. i. a férjhezmenetelről. Még az ő előadásánál is közelebb viszi a valószínűséghez a tejes köcsög felrúgását Pelbárt azzal, hogy a lány útközben ábrándozva el is alszik és élénk álmában csuszszan ki a sarka, mely légvárainak az alapját feldönti.

* * *

Az említetteken kívül még igen sok mese-, sőt néhány valódi népmesetárgy is fordul elő Pelbárt példái sorában, melyeknél azonban az eddigiektől eltérően, már forrásait is megjelöli a Pomerium szerzője. Ilyenek, hogy csak a nevezetesebbeket idézzem: a *Halál követői* (De Temp. Aestiv. 45 B, Ferrer Vincze nyomán), a *remete és az angyal**) (De Temp. Aestiv. 32 H, Jacobus de Vitriacot idézve, de tőle nagyon eltérően), az *egyszarvú elől menekülő ember* (u. o. 65 R) s közvetetlenül ez előtt a *törbe csett madárka jó tanácsai* (u. o.), Schiller «Gang nach dem Eisenhammer»-jának a tárgya (u. o. 1 H) s még sok más.

*) L. erről az *Ethnographia* XI. (1900.) kötetében megjelent dolgozatomat.

Külön csoportokba sorakoznak ezek közül a *Barlaam és Josaphat*, a *Disciplina clericalis* és a *Gesta Romanorum* példái, melyeket az itt említett munkákból vett át, — és külön kategóriákba azok, a melyeket korabeli vagy régebbi prédikátoroktól és egyenest ilyeneknek szánt példagyűjteményekből kölcsönöz Pelbárt.

A *Joannes Damascenus*-nak tulajdonított, indiai eredetű Barlaam és Josaphat (később Josaphat) legenda, melyben már a XVI. század egy portugall írója (Diogo do Couto) Buddha élet-rajzára ismert, az ép említetteken kívül még három példát szolgáltatott Pelbártnak; köztük még két olyant, mely az előbbiekkal együtt a *Gesta Romanorum*-ban is benn van. De Pelbárthoz nem innen, hanem az egész legendának a *Vitae Patrum*-ba is felvett hosszabb, vagy a *Legenda aurea*-ban lévő rövidebb előadásából kerülhetett.

Számos esetben érintkezik még tartalmilag a *Gesta Romanorum* egy-egy történetével Pelbárt valamelyik példája, a nélkül, hogy azt egyenesen onnan merítette volna. A mikor így tett, akkor dicséretes szokása szerint többé-kevésbbé pontosan meg is jelölte nemcsak a gyűjtemény címét, hanem legtöbbször még a fejezet-számot is.¹⁾ És épen ebből a pontos idézési módjából kifolyólag sikerült még azt is megállapítanom, hogy Pelbárt a *Gesta Romanorum*-nak már a vulgaris szövegét használta, azt t. i., a mely az ő életidejében már számos nyomtatott kiadásban forgott közkezen.²⁾

Nem a *Gesta Romanorum*-ból, hanem a *Vincentius Bellocacensis* nagy «*Speculum*»-ának későbbi (a XIV. századból eredő) toldalékából, a *Speculum morale*-ből idézi azt a két példát is, a melyek a köztük lévő áthidalással együtt (még eddig meg nem került közbenső szerkezet révén) belejutottak a kis *Bod codex* egyik nevezetes darabjába: az *Ember három főellenségéről* szóló tractatusba is.³⁾ (A *Bod codex* tudvalévőleg párhuzamos a *Lobkowitz*

¹⁾ Ily esetek: Quadrag. I. 29. Y = G. R. 58. I. 30. D = G. R. 163. I. 47. O = G. R. 18. II. 30. D = G. R. 159. II. 33. F = G. R. 128. II. 49. D = G. R. 57. De Tempore æstiv. 9. X = G. R. 170. 39. E = G. R. 45.

²⁾ Az első kiadás 1474 táján jelent meg h. és é. n. Kölnben. Ezt 1500-ig mintegy 20 követte.

³⁾ Pelbárt szövegét a *Bod-codex* illető helyével szembeállítva l. a Függelékben VI. sz. a.

codex 265—342. lapjaival, s így e szöveg itt is megtalálható a 288—294. lapokon. L. Nyelvemléktár XIV. 97—99. l.)

Fridolin regényes történetét sem a *Gesta Rom.* kézirati szerkezeteinek egyikéből, az OESTERLEY-féle kiadás függelékének utolsó (283.) darabjául ismeretes változat szerint mondja el Pelbárt; hanem egy különösen kedvelt és sokszor idézett másik forrása, a *Discipulus* egyik beszéde (De Sanctis 48) nyomán.*) Herolt János mellett a legtöbbször *Ferrer Vincze* (Vincentius de Valentia, spanyol dömés, 1355—1419.) és *Meffreth* meissenai prédikátor (a XV. század első felében élt) beszédeit aknázza ki; de hivatkozik helylyel-közzel még más, vele már majdnem egykorú hitszónokokra, így *Gritsch* János- és *Wann* Pálra is.

Még ezeknél is sűrűbben idézi azonban Pelbárt a példákat kereső prédikátorok két legvaskosabb és legkönnyebben hozzáférhető anyaggyűjteményét: a *Vitae Patrum*-ot és a *Speculum exemplorum*-ot. Különösen az utóbbi, a mely az előző hasonló munkák tartalmának bő kivonataként a XV. század második felében készült, számos oly esetben is Pelbártunk közvetlen forrása lehetett, a mikor mellette más helyre is hivatkozik. Ilyenkor ugyanis a maga szinte túlzott lelkiismeretességével nem mulasztotta el a *Speculum* illető fejezetén kívül azt a további forrást is megjelölni, a honnan ez ered. Bár néha, mint különösen a *Scala celi*-ből vett példáknál ezt bizonyosra is vehetjük, ez a további hely is a keze ügyében lehetett. Ép így a *Caesarius*-ból és az *Apiarius*-ból eredő példáknál is, a melyek nagy része ugyan a *Speculum*-ban is megvan (ennek V. ill. VI. könyvében). De alig szenved kétséget, hogy Pelbárt könyvei között ez a két nevezetes XIII. századbéli példatár is ott volt, s így a reájuk való hivatkozás nem olyan természetű, mint azon esetekben, a hol (mint pl. *Jacobus de Vitriaco* példáinál) már valószínűleg csak a *Speculum* csatornáján keresztül szűrődött hozzá a régebbi előadás.

* * *

Legutoljára hagytuk Pelbárt azon példáit, a melyekkel hazai tárgyak miatt már SZILÁDY és HORVÁTH CYRILL is behatóbban fog-

*) A Függelékben (V.) Pelbárt és a *Discipulus* párhuzamos szövegei után I. még e szép rege néhány legközelebbi rokon előadását, hasonló természetű középkori forrásokból.

lalkoztak. Ezekre tehát kár lenne sok szót vesztegetnem, minthogy különben sem lehetniek — már helyhez kötött és legalább részben valósággal megtörtént voltuknál fogva sem, — összehasonlító irodalomtörténeti vizsgálat tárgyai. Egyet azonban mégis ki kell közülök vennem, mivel jóllehet Budán megtörtént dologként adja elő Pelbárt, elég sajátos módon mégis már *Cæsarius*nál is megeléjük a teljesen hasonló mását, illetőleg helyesebben szólva a mintáját. Eszünk ágában sincs itt Pelbártot tudatos hamisítással vádolnunk. Ő bizonyára teljesen jóhiszeműleg vette át e jámbor históriát szerinte egészen szavahihető tanúk előadásából, de arról már nem tehetett, hogy a budaihoz feltűnően hasonló esetet három évszázaddal azelőtt Köln táján is hallott a «*Dialogus miraculorum*» szerzője. A példa arról szól, hogy az alamizsnálkodást (*Cæsarius*nál a papi dézsma lelkiismeretes beszolgáltatását) Isten csodálatos termékenységgel: az egyszer már leszüretelt szőlő másodszori termésével jutalmazza. (*Cæsarius* és Pelbárt párhuzamos szövegeit l. a Függelékben VII. sz. a.)

Nem vettük számba ez áttekintésnél a Pelbárt beszédeibe szőtt *Mária-csodákat*, minthogy ezeknek, a *Stellarium*ban lévőkkel együtt külön tanulmányt kívánunk szentelni. Ilyent ugyanis nemcsak tárgyi egységük miatt kívánnak, hanem forrásaiknak irodalomtörténeti szempontból külön csoportba sorakozó természete is e tárgyalásmód mellett szól; valamint e tekinteteken kívül még az is, hogy egy részük szorosan érintkezik magyar codexeink tartalmának egy nevezetes részével. Ép így mellőztem a szentek azon hosszabb legendáit is, a melyek Pelbárt *Pomerium*ának az év ünnepeire és a szentek napjaira vonatkozó kötetében foglalják el a beszédek egy-egy részét. Ezek hagiographikus jellegüknél fogva bonyolultabb kérdésekre csak kivételesen adnak okot és alkalmat, s alig néhány esetben ingerelhetik a kutatót behatóbb és meszszibbre elágazó vizsgálatra. Itt már a tárgy is a hagyományozott szöveghez való hívebb ragaszkodásra készítette a szónokot, s a szabadabb szerkesztés meg az ennek tágabb határai közt fesztelenebbül mozgó lelemény jóformán ki volt zárva. Nem így azoknál a szorosabb értelemben vett példáknál, a melyeket ezúttal részletesebb vizsgálat alá kívántunk venni.

A mint láttuk, — bár e példák hosszú sorából is csak néhány jellemzőt szemelhattunk ki, — az összehasonlító elemzésnek ép

ezek közt van hálás tere. Itt számosával találkozunk az oly elbeszélések, a melyek a világszerte elterjedt s évezredek óta néptől-néphez vándorló tárgyak közül valók. Szemünkben nem a legutolsó érdeme Pelbártnak, hogy ezek közül is tudott egynehánynak olyan változatot adni, a mely eddig az ő sajátjának látszik. A másik, ennél is értékesebb és kétségtelenül szilárdabb alapon álló jogcím, a melyet arra tarthat, hogy az összehasonlító irodalomtörténet és a folklóre munkása vele foglalkozzék, az a körülmény, a mely beszédeinek nagy elterjedési körében határozódik. E mellett pedig még abban, hogy oly kor gyermekeihez szólt, a melyben még nem csupán a nép volt írástudatlan, hanem a felsőbb körök is vajmi keveset olvastak. A Pelbártok prédikációin épülő sokaság, a szent igék mellett, mennyi novella- és mesetárgy termő talajba hulló magvát vihette magával a templomból, a mely akkoriban sokakra nézve a szellemi táplálkozásnak és üdülésnek jóformán egyedüli helye volt! S milyen duzzadó öserővel csörgedezett e helyen akkor még a nagyok és kicsinyek, a hatalmasok és gyengék lelki szomjának közös csillapítója: azt Pelbárt beszédei is igen jellemzőn mutatják.

Mennyi ment át ennek a száz meg száz rejtett, földalatti erecskén táplálkozó forrásnak a nedűjéből az irodalom mesterség szabta csatornáiba; mennyi szíyárgott közvetlenebb úton, a szájhagyomány szabadabb útján a nép közé: azt ki győzné ma számba venni? Elég ha egy-egy esetben, jellemző példákön megmutathatjuk, hogy nálunk sem volt kicsinylendő szerepe századokon át a templomi szószéknek is abban a szüntelen csereforgalomban, a mely irodalom és szóbeli hagyomány közt a középkorban a legélénkebb, mikor e kettőt még különben sem választják el oly éles határvonalak, mint napjainkban. Hogy e részben hazánk is egyik nevezetes átmeneti állomása volt a keletről nyugatra és innen vissza vándorló tárgyaknak, azt földrajzi helyzetünkön és történelmi viszontagságainkon kívül nem kevésbé könnyítette az egyház nemzetközi szervezete és minden tagját összekötő világnyelve is. Nagy mértékben növelte pedig e csereforgalmat a XIII. század óta mind népszerűbbé váló hitszónoklat azon iránya, mely túltengésével ép akkor hívja ki a kritikát, mikor már jóformán betöltötte a hivatását: mikor t. i. a sajtó, ez a már bölcsőjében óriási erejű magvető, lép a régi igehirdetők helyébe.

Pelbárt, a ki két világtörténelmi korszak mesgyéjén áll, az új boszorkánymesterséggel, úgy látszik, jobban megbarátkozott, mint Hollós Mátyás, kinek fényes udvara árnyékában rövid tengődés után elpusztúl az első hazai könyvsajtó. Rendjének nemzetközi demokrata szervezete jókor felkarolta ezt az új eszközt, s német, francia és olasz földön még a jeles szónok életében egymást érik és holta után is sűrűn következnek munkáinak kiadásai. Hálátlanság lenne részünkről elfelejteni, hogy e születte foliánsok, a melyekről már *Bod Péter* csak annyit tud, hogy «holmi Deák Könyvek», valamikor Európaszerte hirdették a nagy magyar minorita nevét s e szerény névvel együtt nemzetének dicsőségét.

FÜGGELEK.

I.

Igazság és Hamisság.

1. Pelbárt meséje.

Sermones Pomerii De Temp. pasch. 8 Y.

Exemplum ad id narratur parabolicum. Nam ut philosophus ait: Exempla quidem ponimus sæpe non quod ita sint, sed ut addiscentes addiscant. Est autem similitudo talis, quod quidam dives et iniquus habuit servum fidelem et iustum. Accidit, quod servus die quadam coram domino diceret, quod iustitia etiam in hoc mundo prævalet, quam iniustitia. Ad quem dominus ait: Non est verum, quia plus prosperatur homo per iniustitiam, quam per iustitiam. Contentione mota obligaverunt se mutuo tali pacto, quod si servus ille in hoc probando prævaleret, dominus suus teneretur sibi dare cc aureos florenos. Si autem dominus probaret contrarium, servo erueret ambos oculos. Iverunt ergo, ut de hoc quærent iudicium. Venerunt ad quendam magnum mercatorem, a quo interrogaverunt. Ille autem respondit, quod iniustitia prævalet; si enim ego, inquit, omnia iuste emerem et venderem, depauperarer. Tunc dominus ait servo: Ecce perdidisti oculos, sed tibi adhuc parco. Requiramus plures. Venerunt ergo ad iudices. Illi similiter responderunt contra iustitiam. Iterum venerunt ad quendam magnum episcopum; ille etiam tenuit respondendo pro iniustitia. Venerunt ad regem; ille similiter respondit. Et sic dominus ambos oculos servi cultro pungendo transfixit. Sed deo dante acies visualis glaciei intacta permansit. Tunc ille cæcatus extra civitatem ambulans, cum solo baculo devenit sub quadam arbore, et ibi se posuit ad quiescendum tristis. Media autem nocte supervenit turba dæmonum, capitulum super illa arbore consedendo faciens. Cumque singuli sua facta mala in mundo referrent, unus dæmon dixit: Ego feci, ut præferretur iniustitia iustitiæ sic et sic. Et princeps dæmonum illi statim coronam dedit et secum sedere fecit in throno. Cui alter dæmon invidens ait: Certe pro modico ille sic honoratur. Ego sub ista arbore scio talem esse herbam, quam si cæcus apponeret oculis, omnem sanguinem extraheret, vulnera curaret et illuminaretur. Sicque dæmones abcesserunt. Tunc cæcus hoc audito invocavit deum et cœpit varias herbas sub arbore decerpere et oculis applicare, et deo dante repperit unam inter alias, quam

applicavit et sanatus est. Rex habebat filiam, quæ sanguine oculis obtectis erat quasi caeca, nec curari poterat. Intravit iste ad regem et promisit, quod illam posset sanare. Rex autem promisit eam sibi dare in coniugem, si sanaret. Et sic perfecte eam cum herba prædicta sanavit et eam in uxorem accepit, et regis muneribus ac possessionibus exaltatus est. Tandem ille dominus suus audiens, accessit ad istum et interrogavit, quomodo sanatus fuerit, illeque narravit modum, quod sub tali arbore haberetur talis herba, quam tamen eidem non ostendit. Unde ille ex avaritiâ, ut posset per herbam ditari amplius, ivit et plures herbas coepit decerpere ac temptare. Accidit, quod dæmonum turba ut prius supervenit et dixerunt: Videamus, si aliquis est sub arbore auscultans; nam pridem non conspeximus, et sic ille cæcus nos fefellit. Unde dæmones videntes istum ibi esse, apprehenderunt et eidem ambos oculos omnino eruerunt. Sicque patuit, quod iniustitia, licet ad tempus opprimatur, tamen postea sublimatur, et iniustitia finaliter hominem perdet, ut patet in Christo et Judæis. O ergo homo, sequere iustitiam.

2. A «Magister Esopianus et Avianus» czímű nemzeti múzeumi kézirat meséje. (Az eredetinek írásmódja szerint.)

*Iusticiam sequere, verum cupe corde tenere :
Si mala te capiant, te deus hinc redimet.*

Hic auctor monet nos, ut iusticiam et veritatem sequamur . . .

(25b) Exemplum Esopiani de veritate et falsitate. Duo socii transientes Romam fecerunt pignus pro oculis. Minor tenuit falsitatem, maior veritatem tali condicione, quod cuicumque ter testimonium perhibuerit populus communis de suo opere, ut alteri oculos erueret. Et breuiter interrogabant multos in ciuitate Roma, cum quo melius homo posset pertransire: an cum veritate vel falsitate. Et omnes dixerunt, quod utique falsitas preualet veritatem. Et sic Falsitas eruit oculos Veritati. Et iacebat cecus ad deum suspirando. Cum autem senator quidam Romanus dormiret, apparuit ei angelus domini in sompnis et dixit ei: Ecce regem non habetis in ciuitate. Mane facto surge, vade ad portam speciosam, et inuenies ibi unum cecum et recipies de rore celi, qui est in tilia, et unge oculos eius, et videbit; et ipsum eligatis in regem. Ille autem rex, qui dicebatur Veritas, multum benedixit deum et seruans (erat) ei usque ad mortem. Quadam autem die venit Falsitas et cognouit eum, scilicet Veritatem et videns eum petebat eum, ut sibi eciam erueretur (oculus) et ponerent eum*) in eodem loco, sperans se eciam in regem electurum. Quo facto eruitur ei oculus et erat cecus usque ad mortem.

Ecce deus veritatem semper iuuat, ergo illam debes semper tenere in corde tuo.

*) Kézir.: *ponent* v. *ponetur*?

II.

A kevély, a kapzsi és az irigy.

1. Pelbárt, Laskai és Pauli párhuzamos szövegei.

*Pelbartus, De Temp.
hiem. 39 D:*

Exemplum hic occurrit de narranda parabola, scil. quod in quadam civitate erant tres cives: unus fuit miro modo superbus, alter maxime avarus, tertius summe invidus. Quos*) rex sapiens audiens, fecit ad se vocari illos omnes et dixit: Petite quicquid vultis, et promitto dare prius petenti, quod petit, ita quod qui posterius petierit, duplum dabo scil. illi quam primo; et tertio similiter duplum quam secundo. Altercatione facta superbus nolens prius petere, ne isti plura accipientes honorabiliores reputarentur, allegavit, quod postremo omnium deberet petere, ne honore pompæ pristinae minoratus videretur. Et ei rex. annuit, ut postremus esset pro honore habendo maiori. Avarus avaritia motus allegavit se pluribus possidendis inhiare; cui rex con-

*Osvaldus de Laskó,
Gemma fidei 38 R:*

Unde narratur parabole, quod in quadam civitate erant tres ciues. Unus fuit multum superbus, secundus maxime avarus et tertius plurimum inuidus. Quos rex accersiuit et ait illis: Petite quicquid vultis, et promitto dare primo quod petit, secundo petenti duplum, et tertio petenti triplum. Altercatione inter ciues facta, ait superbus regi: Ego honorabilior sum, ideo plus decet me accipere, ergo ultimus ero in petendo. Avarus vero cupiditate ductus ait, se plura aliis velle habere, ergo nollet esse in petendo primus. Quibus rex adqueiuit. Venit inuidus tristis effectus pro eo, quod alius ciuium duplum, alius triplum debebat habere, quod ut impedire posset, ait regi: Nolo, quod mei concius plus quam ego sint remunerandi; ergo peto, ut eruas mihi unum oculum, secundo

Pauli 647:

Es waren iren drei die hetten lang zeit einem herren wol gedient, der erst knecht was hoffertig, der ander was geitig der drit was neidig, der her beruht sie all drei vnd sprach zu inen, ich wil euch belonen vmb eweren dienst mit dem geding, was der erst begert, das wil ich im geben, begert er ein hundert guldin, das wil ich im geben, dem andern zwei hundert, dem dritten noch als fil als dem andern, fierhundert guldin wil ich im geben, keiner wolt zum ersten begeren, der hoffertig sprach, es ist mir ein schand, sol ich zum ersten begeren ich sol zu dem letsten lon empfangen, damit das mein eer dester grösser sey, der geitig sprach, ich sol zu dem andern oder dritten lon empfangen, damit mir vil werd, dan ich bin geitig, also must der neidig zum

*) így, quod helyett.

cessit esse secundum in petendo. Invidus ergo victus invidentia alieni boni, petiuit sibi erui unum oculum, ut illi secundo petenti eruerentur duo; et tertio erutis oculis absinderentur manus, ut sic fieret regis promissum in proportionem duplicum praedictorum.

cui duos, et tertio amputes et manus, ut tuum decretum impleatur.

ersten heischen, da begeret er das man im ein aug vsz steche, das dett man, dem geitigen stach man beid augen vsz, dem hoffertigen stach man beid augen vsz, vnd schnit im die oren darzu ab. Also sein noch vil neidiger menschen, die gern eins augs manglen; damit ein anderer gar blind sei.

2.

PERALDUS, *Summa vitiorum*, (Colon., Quentell, 1479) VII-æ 1-a p. 13.

Exemplum de quodam rege, qui concessit cuidam auaro et cuidam inuido munus, quod eligeret, ita tamen, quod munus ei, qui posterior peteret, duplicaretur. Et cum uterque deferret, praecepit petere rex inuido, ut prius peteret. Qui petiit, ut erueretur sibi unus. oculus, volens, quod proximo eruerentur ambo. Noluit petere aliquid bonum, ne proximus eius acciperet duplicatum.

3.

HOLKOT, *Opus super Sapientiam Salomonis* (Spiræ, P. Drach, 1483) Lectio XXIX B:

Narratur de quodam cupido et inuido insimul iter agentibus, quod vox de cælo venit ad eos dicens: Petat unus vestrum quicquid voluerit, et habebit; sic tamen, quod socius eius habebit duplum. Fit controuersia, quis eorum prius peteret. Tandem invidus: Peto, inquit, ut eruatur mihi alter oculus.

4.

BROMYARD, *Summa praedicantium* (Norimb. Koberger, 1485) J VI, 19:

Ex iam dictis colligitur, quod inuidi moderni stultiiores sunt, quam illi antiqui, de quorum uno fertur, quod cum sibi et socio suo cupido a domino oblatum esset, quod ab eo pro diutino seruitio salarium quod vellent peterent, conditionem adiungens, quod quicquid esset a primo petatum et oblatum, secundo duplicaretur. Auarus ergo primo petere noluit, sed ex cupiditate socium expectauit, ut portio sua duplicaretur. Nec invidus inuidia ductus, ne alterius cresceret emolumentum. Ipsis sic altercantibus cogitauit invidus, quod eligeret, quod eius electio alteri commodum non faceret, et elegit, ut unus ei oculus erueretur, ut alius duos amitteret.

De altero fertur, quod ad imperatorem Fridericum veniens cum fructibus, quos multum dilexit, ingressum habere non potuit, nisi ianitori lucri promitteret medietatem. Imperator vero in fructibus illis delectatus, eum coëgit, ut aliquid peteret. Qui petiit, ut sibi centum ictus dari præciperet, cuius causam cum imperator cognovisset, suos ictus leuiter, alterius vero grauiter solui iussit.)*

5.

GRITSCH, *Quadragesimale* (Norimb., Koburger, 1479), XIX Z:

*Legitur in historiis,**)* quod duo fuerunt socii in curia cuiusdam regis, unus inuidus et alter auarus. Et dum murmur de eis esset inter curiales, voluit rex eos licentiaré, promittens quicquid peterent obtinerent, sic tamen, quod primus quicquid haberet, secundus in duplo reciperet. Tunc inuidus nolens, quod socius magis bonum obtineret, noluit primo petere, sed tandem sorte misso, inuidus primo petiit erui sibi pro mercede oculum, ut socio suo duo oculi eruerentur.

His multi similes sunt in mundo, qui potius duplum damnum eligunt, scil. animæ et rerum, quam quod alteri faueant paruum commodum.

6.

PARATUS, *De Tempore* S. LXIV D. (1503. évi strassburgi 4-edr. kiadás.)

Duo viri venerunt ad quendam regem petentes sibi subueniri; unus eorum erat inuidus et alter auarus. Et respondit rex, quod quicquid unus peteret, hoc sibi daret simpliciter, et alteri daret dupliciter. Auarus autem distulit petere, cupiens sibi duplicem portionem dari; inuidus autem inuidit sibi duplum dari, et sic petiit semetipsum uno oculo priuari, ut sic socius, scil. auarus, ambobus oculis priuaretur. Et sic factum est. Unde versus:

Inuidus, ut noceat, in sua damna meat.

III.

Az állatok gyónása.

— Pelbárt szerint. —

Quadragesimale I. 22 G.

(Sicut fabulose narratur, quod) leo et lupo cum asino, dum vellent transire fluvium, ascenderunt in naviculam in ripa hærentem terræ. Quæ cum fixa maneret, dixerunt, quod propter culpam alicuius illorum hoc foret; ideoque deberent facinora confiteri. Unde leo confessus est, quod

*) Ez adomát nálunk Mátyás király nevével kapcsolatban ismeri a hagyomány. (V. ö. *Dunlop-Liebrecht*, *Gesch. d. Prosadicht*. 257^a l. és 330^b jegyz., *Wright*, *Lat. Stor.* n. 127. és Pauli 614.)

**) *hystorun*.

inter bestias silvæ pinguiores devoraverit. Lupus alleviavit dicens: Hoc nil est, quia fames te coëgit. Item lupo confessus est, quod porcam cum omnibus suis suellis devoraverit. Leo dixit: Non magnum est, præ fame fecisti. Asinus confessus dixit: Nescio aliud fecisse, nisi quod semel nimis fatigatus sub onere et famescens, vidi straminis unam festucam ex calceæ mentis domini mei laceratis extra pendere; illam comedi: Ad quod leo et lupo dixerunt: Hoc maximum est peccatum, propter infidelitatem contra dominum tuum; dignus es morte. Et sic devoraverunt asinum.

Huiusmodi exemplum inserui, ut dormitans populus in sermone post prandium expergiscatur ad audiendum tali consolatione.

IV.

A tejes köcsög.

1. Pelbárt, Jacobus de Vitriaco és Steph. de Borbone párhuzamos szövege.

Pelbartus, Quadrages.
II. 6 L:

Pro exemplo consolariorio ad excitandum dormientes, nota, quod homo, qui nimis sollicitus est de mundialibus, peccat saltem venialiter, et idcirco faciente deo, fraudabitur spe. Contingit sibi, ut fabulose narratur de quadam puella, quæ nimis sollicita fuit, ut traderetur nuptui; propter quod sæpe etiam de hoc somniabat. Cumque ollam lacte plenam ad forum duxisset, ut venderet, et resedisset, cogitavit, quod de pretio lactis calceos pulchros emeret, quibus se posset ostentare, ut viro placeret in matrimonium. In hac cogitatione obdormiuit et vidit in

Jac. de Vitriaco 51.
(CRANE 20. l.)

Similes [sunt dissipatores] cuidam vetulæ, quæ dum in urceo terreo ad forum lac portaret, cœpit cogitare in via, quomodo posset fieri dives. Attendens autem, quod de suo lacte tres obolos habere posset, cœpit cogitare, quod de illis tribus obolis emeret pullum gallinæ et nutriret, ita quod fieret gallina, ex cuius ovis multos pullos acquireret; quibus venditis, emeret porcum; quo nutrito et impinguato, venderet illum, ut inde emeret pullum equinum, et tam diu nutriret ipsum, quod aptus esset ad equitandum. Et cœpit intra si dicere: Equi-

Steph. de Borbone 271.
(LECOY DE LA MARCHE 226. l.)

Item audiui quod, cum cuidam ancillæ dedit domina sua lac domesticale, et ipsa portaret illud super caput suum ad vendendum ad urbem, cum iret iuxta fossatum, incepit cogitare, quod de pretio lactis emeret gallinam, quæ faceret ei pullos multos; quod factos (sic!) gallinas venderet, de quibus faceret oves, et de illis boves; et sic paulatim ditata, contraheret cum quodam nobili. Et cum gloriaretur, cogitans, cum quanta gloria duceretur ad virum illum cum equo, et quasi si pungeret equum calcaribus, pede terram percuteret, dicendo equo *io! io!* lu-

somnis calceos sibi pulchros emptos, quos cum conaretur ad pedes trahere, ecce lactotum in olla calcaneo eliso repente perfudit, et excitata flere coepit, quod et lac et pretium perdidit, nec calceos habere potuit, sed verberrari demeruit.

tabo equum illum, et ducam ad pascua, et dicam ei *io! io!* Cum autem hæc cogitaret, coepit movere pedes, et, quasi calcaria in pedibus haberet, coepit talos movere et præ gaudio manibus plaudere; ita quod motu pedum et plausu manuum urceum fregit, et lacte effuso, in manibus suis nihil invenit; et, sicut prius pauper fuerat, ita postea pauperior fuit.

bricatus est pes eius, et cecidit in fossato, et olla eius fracta est et lac effusum. Et ita amisit totum quod se adepturam sperabat et quod adquisierat.

V.

Fridolin.

(Schiller: «Der Gang nach dem Eisenhammer».)

1. A Discipulus és Pelbárt párhuzamos szövege.

DISCIPULUS, *De Sanct.* 48 in fine. Legitur de quodam nobili, quod in extrema infirmitate positus docuit filium suum tria. Primo cavere a mala societate . . . Secundo se debere conformare aliis hominibus in licitis et honestis . . . Tertio audire missam quotidie. Et post recommendavit filium suum domino suo regi, et sic obiit. Erat autem quidam officialis regis, qui ex invidia accusavit illum iuvenem cum regina apud regem, addens pro signo, si offenderet reginam ad fletum, tunc iuvenis fleret cum ea. Et rex eandem percussit reginam ad maxillum in præsencia iuvenis, et ipsa incepit flere, et iuvenis similiter cum ea. Et rex ait officiali: Quomodo interficiam eum, cum pa-

PELBARTUS, *De Temp. aestiv.* I. H.

Quidam nobilis docuit filium suum tria observare. Primo cavere a mala societate. Secundo conformare se hominibus in licitis. Tertio quotidie missam audire. Patre mortuo filius intravit curiam regis et factus est famulus reginæ, et acceptissimus regi et reginæ prædicta semper observabat. Quidam officialis regis iuveni isti invidit et accusavit eum falso de illicito amore inter eum et reginam existente, addens pro signo, quod quando regina rideret, tunc et iuvenis iste corrideret, et cum flente fleret. Rex temptare voluit et anulum suum reginæ obtulit, super quo regina gavisarisit. Quo viso iuvenis etiam astans risit. Altero die rex reginam in maxillam percussit et

ter suus mihi eum fideliter recom-
mendavit? Et ille: Vocate cementa-
rios vestros, qui sunt in silva et
præcipite ipsis in secreto, quod
quicumque cras mane veniet ad
eos nomine vestro, quod illum pro-
iciant in fornacem calcis, et nulli
de hoc dicant. Rex autem summo
mane misit iuvenem illum nomine
suo ad cementarios. Et cum sic
equitaret in silva, audit pul-
sare ad missam in capella quadam in
silva, et diviavit (sic) a via et audit
missam illam usque ad finem. Et
alius officialis sequebatur eum et
prævenit iuvenem, dicens cemen-
tariis: Fecistis, sicut vobis imperatum
est a rege? Responderunt: Adhuc
non fecimus, sed iam faciemus. Et
proiecerunt officialem illum in for-
nacem calcis . . . Rex his auditis
vocavit iuvenem secrete et interro-
gavit ipsum, quare pridie flevisset
cum regina, et quomodo iam devi-
asset a via? Et indicavit regi ille
iuvenis, quomodo pater suus in ex-
tremis reliquisset sibi illa tria do-
cumenta dicens: Mi fili, si illa tria
servaveris, coram deo et hominibus
salvus eris. Et sic intellexit invi-
diam et fraudem officialis et inno-
centiam illius iuvenis et reginæ, et
eum et eam amplius plus dilexit.

ipsa flere cœpit, et iuvenis memor
præcepti patris sui, conformavit se
et flevit. Tunc rex cogitavit, quo-
modo illum occulte perderet. Ille
autem officialis consuluit, ut rex
præciperet cementariis secreto, quod
quicumque cras mane ad illos pri-
mum veniret nomine regis dicens:
Fecistisne, quod rex iussit? statim
proicerent illum in fornacem ar-
dentem calcis, et nulli de hoc quid-
cumque dicerent. Tunc rex iuvenem
misit hoc modo mane ad cemen-
tarios in silvam. Sed iste audiens pul-
sari ad missam, intravit ecclesiam
et missam usque finem expectavit.
Interim officialis ille putans hunc
iam occisum, stimulatus invidia
pervenit, et sic statim a cementariis
in fornacem est proiectus. Tandem
iuvenis ille advenit dicens cemen-
tariis: Fecistisne, quod rex man-
davit? Responderunt: Dic regi, quod
iam perfecimus. Et sic ille salvus
rediit. Rex autem admiratus in-
quisivit, cur risisset et flevisset. Et
exposuit hoc a patre sibi fore com-
missum, et quod etiam missam au-
diendo tardasset. Cognovitque eius
innocentiam et accusatoris illius
nequitiam, et sic istum sublimavit.

2.

Stephanus de Borbone 373. (LECOY DE LA MARCHE kiad. 329. l.)

Frequenter accidit ut eandem mortem quam procurat invidus vicino
suo incurrat . . . Audivi quod, cum quidam domicellus gratiose cuidam
principi serviret, quidam eius præpositus malitiosus, ei invidens, accusavit
eum apud dominum suum, dicens quod pro certo sciebat quod cum uxore
sua commisceretur, addens aliqua falsa intersigna. Cum autem ei credi-
disset, habuerunt consilium iniquum, et vocavit eius consilio dictus prin-
ceps quosdam operarios, qui fornacem in nocte illa debebant succendere
ad calcem faciendam, et fecit eos iurare quod in mane illum mitterent

in fornacem qui primus ad eos veniret. Cum autem summo mane convocasset dictus princeps dictum iuvenem, iussit ut festinanter iret ad operarios, et diceret eis, quod omnino facerent quod sibi fuerat imperatum. Ille autem, sicut singulis diebus consueverat antequam aliquid faceret, voluit prius audire missam quam ire. Præpositus autem gaudens, cum crederet iam eum ad fornacem venisse et combustum, prævenit eum, et ab operariis in fornacem proiectus est. Similiter accidit illis qui Danielelem (I) proiecerant in fornacem ex invidia (Dan. IV. Vulg. III.).

3.

MARTINUS POLONUS, *Prompt. ex. XVIII A*: (1486. évi strassburgi ivr. kiadás.)

Quidam nobilis, cum diu fideliter regi suo servivisset, in morte sua recommendavit filium suum Gilhelmum nomine regi, ut ipsum in suum servitium reciperet. Quod cum rex annuisset, ille filio in secreto dixit: Fili, tria tibi consulo, et illa si tenueris, bene tibi erit. Primum ut nunquam sis in societate invidi et detractoris. Secundum est, ut quotiescunque videris dominum vel dominam turbatos vel tristes, ipsis te condolere ostendas. Tertium est, ut pro nulla necessitate missam obmittas audire. Cum ergo Gilhelmus mortuo patre in servitio regis prudenter ageret et omnibus placeret, quidam balivus regis videns, quod Gilhelmus ab eo caveret tamquam a detractore, motus invidia accusavit Gilhelmum apud regem, quod reginam adamaret. Et si, inquit, vultis probare, provocate reginam per verbum contumeliæ ad fletum, ed videbitis Gilhelmum ipsa flente flere. Quod et factum est. Cumque rex nimis iratus cogitaret, qualiter Gilhelmum perderet, occulte tamen, ille invidus consuluit regi, ut mandaret magistro calcis, quod quicumque cras mane primus ex parte regis ad fornacem iret, ipsum sine mora in fornacem calcis iactaret. Rex ergo in sero dixit Gilhelmo, ut nullo modo dimitteret et quin summo mane pergeret ad fornacem et diceret magistro, ut faceret, quod rex sero sibi præceperat. Gilhelmus ergo tota nocte sollicitus, quomodo mandatum regis expleret, cito mane surgens cum iter ageret, audivit in nemore missam pulsari, et recordatus consilii patris, illuc divertit. Cumque sacerdos moram pertraheret et diu expectans missam de Beata Virgine solemniter inchoaret, ille multum timens imperium regis negligere, urgebat exire, et tamen propter deum et patris consilium nolebat missam dimittere. Dum sic per missam detineretur, ille invidus impetrato a rege, ut ad fornacem vadens sciret, utrum Gilhelmus iam crematus esset, quærente ipso a magistro, utrum iussum regis impleisset, audivit, quod non, sed protinus, inquit, faciemus. Et ipsum rapiens proiecit in fornacem. Tandem finita missa Gilhelmus veniens ad fornacem et quærens a fornario, si mandatum regis impleret, respondit ille: Dicite domino regi, quod fecimus quicquid dixit. Cum ergo ad regem venisset, et rex ipsum, quem combustum credebat, vidisset: quæsit, ubi fuisset, quod tam diu moram

fecisset. Ille timens regem, quod factum fuerat ignorans, propter missam detentum se fuisse respondit, quam de consilio patris sui nullo modo dimittere ausus fuit. Tunc rex inveniens illum invidum divino iudicio combustum fuisse, Gilhclmum, quem plus omnibus fidelem invenit, ex tunc plus omnibus honoravit.

4.

SCALA CAELI 130b (1480. évi ulmi kiadás.)

(De Missa.) Legitur in li. de septem donis Spiritus S.,¹⁾ quod fuit quidam miles, qui habens armigerum bonum et sanctum, accusatus est²⁾ per æmulos, quod nimis erat familiaris uxori militis. Et quia miles habebat furnum tegularum et vitri in nemore, misit litteram de consensu æmuli et eo consulente ad rectorem furnorum, ut in furnum ponerent primum, qui de hospitio suo ad eos veniret. Tandem missa littera, summo mane armiger accusatus mittitur, sed in via declinauit, sicut semper consueuerat et missam audiuit. Tandem æmulus volens scire, an præceptum domini esset completum, de licentia militis illuc accessit, et quia iste³⁾ fuit primus et præuenit alium, missus est in fornacem et combustus est; alius vero ignoscens, audita missa ultimo veniens saluatus est. Et rector furni per eum domino mandauit rem gestam, qui videns iudicium dei super mortuum, laudauit deum et postea multum dilexit armigerum. (Alább ugyane fejezetben egy más hasonló történet, mely Schiller «Taucher»-jának alapmotivumával van egybeszöve.)

5.

BROMYARD, *Summa prædicatorum* (Norimb. Koberger, 1485) J VI. 26—27:

... Sicut patet per historiam, in qua continetur de quodam invido, qui iuuenem quidam⁴⁾ inuidit, quod tantam habuit gratiam coram domino, cui ambo seruierunt, quod puerum informauit, quod quando domino suo ciphum porrigeret, ab illo faciem diuerteret, et quia anhelitum habuit foetidum. Domino vero dixit, quod ideo faciem ab eo diuertit, quia dixerat domini anhelitum abominabilem. Pro quo domino suasit, quod carbonariis in nemore nocte præcedenti præciperet, quod primum in crastino de domo illa ad eos venientem in ignem prolicerent, et quod in crastino mane iuuenem illuc mitteret. Quod cum factum esset, festinauit inuidus videre, quomodo iuuenem occiderent. Quo tamen ecclesiam quandam, iuxta quam transibat, intrante, ut missam audiret, invidus illum præuenit. Quem licet renitentem et reclamantem et dicentem, quia sum ego, ad ignem traxerunt, dicentes: Festina obcedere domini nostri mandatis.

¹⁾ = Stephanus de Borbone (l. föntebb a 2. számú szöveget.)

²⁾ Scil. armiger.

³⁾ illste van az 1480. évi kiadásban.

⁴⁾ Sic, pro *quendam*, recte *iuueni cuidam*.

VI.

Pelbárt és a Bod (Lobkowitz) codex párhuzamos szövege.

PELBARTUS, *De Temp. aestiv. 4 C:*

Exemplum ad id ponit Vincentius in Speculo morali libro III. parte II. dist. XX. de quodam rege, qui viridarium suum custodiendum commisit duobus, quorum unus erat cæcus, alter contractus. Qui cum vellent furari fructus pretiosos arborum et nequirent, quia contractus ille se leuare ad contingendum fructus in alta arbore non posset, ille autem cæcus quia non videret, tunc contractus persuasit cæco, ut ipsum leuaret super humeros et ipse cæci illius gressus ad arbores dirigeret, et sic de fructibus contractus ille decerperet, quos cum cæco participaret. Quod cum fecissent, tandem rex perpendens damnum fructuum suorum, multum examinavit illos. Illi se excusabant: cæcus quia non vidisset, contractus autem quia se leuare non potuit. Rex eorum nequitiam deprehendit et utrumque morti adiudicavit.

Sic est de anima, quæ corpus dirigit ad facienda mala, qualia nec corpus per se, nec anima sine corpore posset perficere. (D: — —).

Nam in morte de ipso peccatore fiunt tres partes. Unam accipit diabolus, scil. animam peccatricem. Aliam, scil. carnem accipiunt vermes et comedunt, donec postea in resurrectione etiam illa cedat in partem diaboli. Tertiam partem, scil. bona temporalia accipit mun-

*Bod codex 10.**) (Nyelvemléktár II. 382. l.)

Vala ég kiral', kinek vala ég zep kerte, mel' kertet ő ada őriznye ket embernek, kik kőz(11)zól égíik vak vala, mafik benna. Kik mikoron meg akarnak orozni az kertnek gímőlcet (!), nem tehetik vala, mert a fanta fel nem igazulhat vala. hog' fel erneye az magas fan az zep gímőlcet, Az vak kediglen nem lat'a vala, Tanačot tartanak, es monda az fanta a vaknak, Veg' fel engem valladra, es en el igazgatlak mell' fa ala menű. En le zaggatom az zep gímőlcet, es veled kőzlóm. Mell'et mikoron meg tettek volna. el iőue az kiral'. es meg lata a kart, kit tettenek vala az gímőlcen. Kerdezni foga őköt, de ők meg mentik vala magokat. az vak awal. hog' nem latna. es az fanta hog' nem iarhatna. De az kiral' ő alnoklagokat meg elmerven, mind kettőt halalra itele.

Ezenkeppen vagon az lelekről. ki vezerli a tettet. az gonozfagnak teteenere. Mel' gonozfagokat sem az teft az lelek nekwl, sem az lelek az teft nekwl nem tehetne. [O azert ember vg kereffed kedvet testfednek, hog' lelket el ne karhőztaffad miatta. Touabba ezedben veged hog'] az bines emberrel ő halanak(!) ideyen harmak oztoznak. Tudúa illik, Fereg, őrdög, es ez velag, Ki mind vg zereti az ő rezet, hog' az ket rezen

*) V. ő. Lobkowitz-codex 288—294. (Nyelvemléktár XIV. 97—99. l.)

dus iste, scil. vel consanguinei, vel
 alii diuidentes inter se. O ergo pec-
 cator, hæc obserua, ne animam et
 corpus et omnia bona possessa et
 possidenda perdere habeas, sicut
 perdidit diues epulo, qui ex omni-
 bus bonis suis, quæ hic possidebat,
 nec guttam aquæ obtinere potuit.
 Luc. XVI. (E: — —).

nem adnaya Mert az fereg vg zere-
 ti a testet, hog nem adna sem az lel-
 ken, sem az morhan. mert iol lakik
 vele. Es az ordog. vg zere-
 ti a lelket, hog nem adna sem a testen sem
 a morhan, mert orokkol gotti azt
 pokolba, Es ez velag. az az. Az o
 rokon. awag egeb emberek. vg zere-
 tik ez velagi morhat, hog semmit
 nem gondolnak az o testeuel, sem
 kediglen igen zorgalmatofok az o
 lelkeuel, de kerefik az morhayat es
 fel tombollak, Es ezen keppen lezen
 mindennek, ki halalos binbe hal
 meg, Tudnia illik, Az o teste adatik
 feregnek. Az o lelke ordognak. es az
 o morhaya ez velagi embereknek. *)
 O azért bines ember ved ezedbe eze-
 ket, hog el ne vezeld testedet, lel-
 kedet, es mindeneket mell'eket val-
 laz, a wag meg (12) valhac, Mikep-
 pen vezte az kazdag dewlfes, **) ki
 mind azokbol, kiket itt ez velagon
 bir vala, eg ceppenet vizet nem ert-
 het vala az mas velagon, [mikeppen
 vrunk xpüs monda az zent euan-
 geliumba, de mind orokkol orokke
 kinzattatik pokolba, es ott firatt'a
 magat,] Peelda rola,

Exemplum habemus positum a
 Vincentio ubi supra, quod duo fra-
 tres erant, unus sapiens, alter stul-
 tus, qui dum elongati a patria
 vellent redire ad domum suam et
 peruenissent ad quoddam biuium,
 viderunt ibi signa descripta pro
 duplici via, quarum una erat a
 dextris licet arta et aspera, tamen
 securæ; sed alia a sinistris erat
 lata et delectabilis, tamen latronum

Vala ket at'afiu, Eggiik bolc vala,
 mafik bolond vala, kik mikoron
 mezze folde el budoftanak volna, o
 honnoktul, es akarnanak haza ter-
 niok, iotttenek volna eg helre, holott
 kettotztetneek az vt, latanak iraft
 ott, ki azt mond'a vala, hog az iob
 kezre valo vt iol lehet hog zoros,
 darabos es kemen. demaga batorfa-
 gos, de az bal kezre valo vt, iol
 lehet hog zeles es generofeges, de-

*) E rész nagyon szabadon és terjengősen dolgozza fel a Pelbárnál
 jelzett osztozást. Az előtte [] közt levők helyett pedig Pelbárnál néhány
 sornyí más tartalmú elmélkedés van.

**) A kéziratban a Nyelveml. szerint *dewlfes*.

periculis obsita. Sapiens voluit ire per viam primam, sed fratribus fatui rogatu deuictus iuit per sinistram. Capti sunt autem a latronibus, vulnerati et spoliati ac in foueam proiecti, ut occidantur morsibus serpentum in fouea manentium. Ubi dum nimis flerent, sapiens videns serpentes mordere volentes, plorando et maledicendo fratri dicebat: O utinam nunquam nouissem te, quia tibi consentiendo deuictus en ego et etiam tu perimus amara morte. Tunc fatuus respondebat dicens: Tu potius maledicaris, quia cum esses sapiens, potuisses et te et me ab hac morte præseruasse, sed quoniam mihi fatuus acquieui, ecce simul perimus.

Sic erit in inferno, ubi perpetuo fletu anima contra corpus et e conuerso murmurabunt, quod in latrones, hoc est in dæmones et in morsus serpentium, scil. infernalia cruciatuum simul inciderunt, eo quod anima cum esset rationalis, deuicta carnis fatua persuasionem et decepta simul cum illa periret. O ergo homo peccator, quid iaces in peccatis? Pensa pericula talia et caue tibi! Nam si aliquot annis esset finis tormentorum, bene quidem, sed nunquam erit. Vae ergo, quia peribis, vae quia et in corpore cruciaberis,

maga toluayokkal rakua, Az bölc azért akara mennye az iob kezre valo vton, de az ő bolond att'afianak keremelenek miatta, meg gőztetuen, mene az bal kezre valo vton. Meg fogattatanak kediglen az toluayoktul, es meg sebhettetenek. es meg foztatanak es vettetenek eg mel' verembe. ki rakua vala kigoual. bekaual, es farkaňokkal. hog azok elnepek meg őket, az ő mardofasoknak miatta. Mell' at'afiai mikoron az verembe firnanak, lata az bölc, hog az kigok akarnayak őtet meg marńia, firuan es atkozuan ő att'afiat, mond'a vala, oh atkozottat' amfia, iob volt volna ha foha nem emmer telek volna meg, mert teneked engeduen meg gőztetem, es im en mind te veled egetembe el vezek, keferőseges zernő halallal. Felele az bolond es monda neki Sőt inkább te legatkozott, mert mikoron te böl(ő)*) volna, meg zabadeythattal volna mind engemet, mind tennen magadat, de miért ennekem bolondnak engedel, imé egetembe el vezőnk.

Ezenkeppen lezen pokolba, holott őrk firaall az lelek tef. ellen. es a tef lelek ellen zugodnat (!) morgodnak, hog egetembe eftenek az toluayok közze, azaz őrdögök közze. es a kigoknak (13) mardafi közze. azaz. pokolbeli kinokba. Azert hog a lelek midőn volna okoffagos, meg gőztetett, es meg čalatott a tefetnek (!) ő bolondlagof kztetefenek miatta. O azert bins ember, mit fekez binekben. ezedbe veged eg vezedelmeket, es otalmazzad magadat ő fölők, Mert ha vala mine eztendők el mulnak, vege volna, meges iol volna,

*) A kéziratban a Nyelveml. kiadása szerint csak *ből* olvasható.

væ quia omnia bona perdes, væ quia
a cælo exclusus eris et omnia mala
incurres æternaliter.

de soha vege nem lezen. Iay azér
neked. mert el vèzz, Iay. mert tef-
tedbe gótrettetel, Iay mert minden
iokat el veztez. Iay mert meńorzag-
bol ki rekeztetel. es minden gonozba
efel. órókkól órókke.

VII.

A kétszer leszüretelt szőlő.

1.

CAESARIUS, *Dialogus miraculorum* X., 13. (Strange kiad. II., 227. l.)

Miles quidam in dandis suis decimis tantæ erat devotionis ac iustitiæ, ut ei summum esset studium illas solvere sine mora, sine dolo, sine vexatione. Habebat autem vineam quandam quæ circa decem carratas annuatim facere solebat. Tempore quodam ut post patuit magis ex Dei dispensatione quam ex aëris intemperie, postquam collectum est vinumque expressum, una tantum inventa est carrata. Quo audito miles, servo suo verbum memoria dignum respondit: Quod meum erat, inquit, mihi Dominus tulit, ego illi portionem suam non auferam; vade et da sacerdoti carratam hanc pro decima. Quod et factum est. Eodem tempore militis germanus sacerdos quidam iuxta prædictam vineam transiens, eam uvis refertam vidit; moxque ad fratrem intrans, de negligentia illum arguit dicens: Quare nondum collecta est vinea vestra? Respondente illo, diu collecta est; sacerdos subiunxit: Nequaquam; iam illam plenam vidi. Quæsitum est et inventum, nec unquam aliquo anno uberiores fructus fecit quam in illo. Hæc nobis eodem tempore recitata sunt, et satis doleo quod nomen militis sive loci non retinui . . .

2.

PELBARTUS, De Temp. æstiv. 21 R.

Item in Hungaria ciuitate Budensi publice factum miraculum fertur, quod dum quidam bonus vir pauperibus erogaret plurima, ecce tempore vindemiæ collecta vinea iterum reperta est plena botris optimis, ac si non fuisset ante collecta, quæ vinea usque modo vocatur sancti Lazari vinea, quia illi hospitali delegata.

ELENCHUS

EXEMPLORUM QUAE IN POMERIO QUAD-
RAGESIMALI ET DE TEMPORE PELBARTI
DE TEMESVÁR OCCURRUNT.

Quadragesimale.★)

Pars I.

1. 1 F: Carnifex, qui derisit susceptionem cinerum, punitus. *Caesarius* (Dial. mir. X. 53.) et *Discipulus* (De Temp. 38 G.)

2. 3 N: Mulier devota, quæ per 30 annos omni die deflexerat passionem Chr., die parasceues mortua. Mag. *Nider* in Sermone. (Discip. 61 T.)

3. 4 R: Visio S. Arsenii. Ex *Vitis Patrum*. Vide infra 9.

4. ★★ 6 C: Lupus pœnitens in cuculla monachi. Libro *Kilil'*.

5. 6 F: De usurario et duobus filiis eius. *Spec. exempl.* IX, 213. et *Vitae Patr.*

6. 7 M: Exempla continentiae ex vitis philosophorum et sanctorum. *Hieronymus* contra Iovinianum et libro *Antiquitatum*.

7. 8 R: Eremita ab angelo ter diversis verbis salutatus, secundum profectionem in modo ieiunii. (Aue brutum! Aue homuncio! Aue angelice homo!) Cf. 349.

8. 9 Z: Monachus damnatus, qui cum ieiunare credebatur, occulte comedebat. *Gregorius* in Dial. (IV. 38.) V. n. 381.

9. 11 L: Visio S. Arsenii. Cf. 3. 134. 188.

10. 12 N: De procrastinatione pœnitentiae.

11. 12 P: De agone illius, qui nimis confusus fuerat suis meritis. *Apiarius* et *Spec. ex.* V, 108.

12. ★ 13 T: Quædam nobilis et ditissima mulier illegitime concepit et peperit successive tres filios, quos fecit erudire, et facti sunt doctores maximi, ita quod per eos multi de ecclesia illuminati sunt. Unus illorum fuit theologus maximus, alius canonista, tertius historiarum magister. Cumque mulier illa ad extremam tandem horam in infirmitate peruenisset, accesserunt prædicti filii eius et monebant eam ad pœnitentiam. Illa dixit: Non possum dolere peccata illa, ex quibus tanta provenit uti-

★) Exempla simplici asterisco notata omnibus verbis expressa sunt; illa vero, quæ binos asteriscos præ se ferunt, in dissertatione præcedenti fusius tractantur. In auctorum citatione quidquid uncis inclusum vides, a me additum est. Miracula B. Mariæ V., quæ alio loco recensenda sunt, hic omisi.

litas, ut tales doctores genuerim. At illi monentes eam diligenter et sollicitę, induxerunt, ut doleat de hoc saltem, quod non posset dolorem habere. Illa assentiens, sic discessit. Et tandem cuidam viro bono apparuit, dicens se esse in purgatorio et sic de saluandorum numero.

13. 13 Z: Peccata in schedula conscripta et pœnitentiā deleta. *Caesarius* l. c. (II, 10.)

14. 14 C: Caput mortui in fundamento palatii repertum baptisari anhelans. *Petrus de Palude* Super IV. (= Scriptum in Quartum Sententiarum.)

15. 14 F: Voluntas confitendi saluat reum. *Spec. ex.* IX, 41.

16. 14 H: Mulier vidua, occulte meretrix facta, quæ se diabolo daturam iuravit, si eam ditaret. *Jacobus de Vitriaco*.

17. 16 P: Quam necessaria sit contritio ad delenda peccata. *Spec. ex.* IX, 30. et Magister *Jacobus Carthusiensis* in libro De peccatis mortalibus.

18. * 17 Z: De Sancto Ladislao rege nostro . . . legitur, quod peccata populi maximis et multis lachrymis planxit; adeo, ut lachrymis etiam lapides duros cauaret.

19. * Ibid. Narratur etiam, quod quidam doctor sanctus expelleret dæmonem de quodam obsesso. Dæmon quæsiuit, quæ esset optima aqua super omnes aquas mundi? Cumque doctor ille diceret de aqua benedicta et de aqua baptismi, dæmon irridebat dicens: Adhuc est alia aqua melior his. Unde doctor ille dixit de aqua, quæ ex latere Christi fluxit in cruce, et de aqua, quæ immiscetur vino in calice, eo quod transit in sanguinem Christi. Dæmon dixit, quod adhuc præ his esset aqua hominibus utilior, scil. quæ fluit sursum a suo fonte. Quod cum non intelligeret doctor ille, adiuravit illum per crucifixum dicere nudam veritatem. Tunc respondit: Aqua super omnia optima est lachrymarum fluentium de cordis fonte contriti sursum in oculos. Sine enim ista aliæ parum valent; hoc est: sine contritione vera etc.

20. 18 E: De Phœnice aue regia. *Aristoteles* li. animalium et *Ambrosius* in Hexaëmeron. (Cf. *Lauchert*, *Gesch. des Physiologus* p. 10 et 237.)

21. 19 L: De cervo senio grauato. *Orosius* super Cantica. (Cf. *Lauchert* l. c. 27; 153, 177.)

22. Ibid. De aquila senio grauata. (Cf. *Lauchert*, l. c. 9.)

23. * 20 O: Videmus, quod nubes aufert nobis lumen solis; sed quando per ventum tollitur nubes, totaliter lumen soli in splendore, calore et pulchritudine prius habita restituitur. Sit facit et pœnitentia etc.

24. Ibid. (Pœnitentia) assimilatur carbunculo, de quo *Dioscorides**) dicit, quod vincit canes et fugat tenebras.

25. 20 P: Peccator sine confessione, sed non sine contritione mortuus, post multas pœnas tandem die iudicii novissimi saluabitur. *Apianus* l. II. c. 78. (*Spec. ex.* V, 113.)

*) *Dioscorides*.

26. 21 R: De harpya.*) *Albertus Magnus*, li. de animalibus.

27. 21 Z: Visio cuiusdam clerici apud Lugdunum, anno Domini MCIV, de pœnitentibus vestes suas in flumine lachrymarum lauantibus et de Christo illos adiuvante. (*Vincentius Bellovacensis*) in *Spec. historiali* et *Spec. ex.* IV, 57.

28. ** 22 G: Confessio leonis, lupi et asini. (Vide supra p. 39.)

29. 22 I: Mulieri lachrymas Christi quotidie denote honoranti lachrymæ veræ conpunctionis donantur. Mag. *Meffreth* in *Sermone*.

30. Ibid. Christus cuidam pœnitenti et peccata deflenti apparet et panem eius in vulnera sua intingi iubet. *Spec. ex.* IX, 149.

31. 23 N: Quidam tentatus de vitio carnali digitum igni applicabat. *Vitae Patrum*. Cf. n. 216.

32. 25 Z: Dæmon peccatori cuidam vitia impropere, sed post confessionem eius nihil mali de isto se scire dicit. *Caesarius*. (III. 6.)

33. 26 F: Suffragia pro mortuis in purgatorio degentibus nil prosunt, si orantes in peccato mortali morantur. *Spec. ex.* IX, 148.

34. * 27 L: Legitur in *Chronicis Minorum*, quod Parisius quidam clericus philosophica scientia præclarus, sed lubricus infirmitatem incurrit. A sociis monitus, ut confiteretur, vocatum confessorem fratrem minorem repulit ut desperatus. Unde frater iste pro illo oravit. Et ecce infirmus vidit iuxta lectum apertum puteum, de quo ascendebat draco ingens ore aperto spirans flammam sulphuream volens infirmum deuorare. Tunc ille timore percussus oculis in cælum levatis vidit Jesum veluti cruci affixum in aëre, sed sanguinem fundentem, ac prædictum fratrem vidit ad pedes Christi orantem, ut infirmo misereretur. Ait Jesus: Confiteatur et non negabo veniam, ut in euangelio scil. præcepi et promisi. Ille ergo ad se reuersus mox pro dicto fratre mittit et plene confessus est. Tandem dei nutu conualuit et ordinem minorum intrauit et sancte vixit.**)

35. * 29 Y: Narratur in *Gestis Romanorum* (c. 58.), quod rex quidam videns in suo regno multos fore malefactores, talem legem statuit, ut saltem aliquibus fieret misericordia, quod videlicet quicumque morti adiudicatus posset dicere tres veritates tales, ut nullus eis obicere posset, mortem illa vice euaderet. Accidit autem inter multos quendam deprehendi de latrocinio, et morti est ille adiudicatus. Ille autem cogitans, quod omnes scirent suam malitiam, et ita deberet occidi, dixit tres veritates se fateri. Primam dixit: A principio semper malus fui et mala feci. Respondit iudex, et qui illum nouerant: Verum dicis; ideo nunc mori iuste debes. Secundam veritatem ait: Mihi displicet valde, quod in ista forma mori me oportet. Responderunt omnes: Credimus hoc. Tertiam veritatem dixit: Si hac vice euasero, nunquam ego ad istum locum iudicii et formam huius

*) arpia.

**) Hoc exemplum ab Hermanno *Oesterley* in adnot. ad cap. 12. *Gestorum Romanorum* vulgatæ edit. (Berlini 1872, p. 715.) falso citatur, non enim ad historiam ibi occurrentem pertinet.

mortis voluntarie veniam. Omnes responderunt: Credimus. Et sic liberatus est ab illa morte iuxta decretum regis.

Sic deus statuit, quod homo confite(re)tur peccata, quæ licet nouit deus iudex et angeli; et si eidem peccatum displicet et cauere de cetero proponit, liberetur a morte æterna.

36. 29 Z: Alexandrum de Alesio, cum onus pœnitentiæ in ordine graue reputaret, Christus sanguine perfusus et crucem in dorso trahens consolatur. *Spec. ex.* (IX, 160.)

37. 30 C: Leones leguntur, qui ostenderunt plagas suas homini, ut sanarentur. Sicut patet in *Legenda S. Hieronymi*.

38. 30 D: *S. Bonaventura* in Vita S. Francisci.

39. * 30 D inf.: Sed quoniam hodie est dominica Lætare, ponamus exemplum lætificationum pro excitatione dormitantium. Legitur in *Gestis Romanorum* cap. CLXIII., quod filius cuiusdam Alexandri imperatoris nomine Celestinus, magistri normæ traditus ad discendum, exeundo spatium viderunt oues duas breui chorda colligatas comedere herbas prope equum scabiosum iacentem in prato; quæ oues in pastu una ad dexteram, alia ad sinistram equi transierunt sic, quod chorda media per dorsum equi ascendit, scabiem læsit, propter quod equus repente surrexit, duæque illæ oues dependentes calcitrare cœperunt. Unde equus ex pondere grauatus et læsus calcitrans furiose cucurrit in domum molendini iuxta existentem aperta ianua, in qua ardebat ignis. Ubi calcibus dispergendo ignem, se cum ouibus et domo combussit. Tunc magister ille ait filio imperatoris: Ecce vidisti gesta hæc; fac super hac re versus, et quis horum debeat damna soluere? Alias flagellaberis. At ille cum nesciret recte versus componere et timeret verberari, contristatur multum. Cui cum esset (absente magistro) solitarius, apparuit diabolus dicens: Promitte, quod eris seruus meus fidelis, et faciam optimos versus. Celestino ergo consentiente diabolus edidit istos versus:

Nexus ouem binam per spinam traxit equinam;
Læsus surgit equus, pendet uterque*) pecus.
Ad molendinum pondus portabat equinum,
Dispergendo focum, se cremat atque locum.
Custodes aberant, singuli**) damna ferant.

Cumque attulisset hos versus magistro, miratus est, et inquisiuit eum, et tandem Celestinus puer retulit, quod se diabolo obligauerat pro his. Unde magister contristatus ipsum induxit, ut confiteretur cum contritione magistro ac diabolo abrenuntiaret. Et post hoc factus est homo sanctus, ut scribuntur hæc libro eodem. (Cf. *Caesarii* Fragm. Libror. VIII Mirac. II. 14. ed. Meister p. 85.)

40. * 31 L: Exemplum a fidedigno fratre minori circa annum domini M. CCCC. XCV. accepi, quod quædam vetula in Hungaria ciuitate Strigoni-

*) Gesta Rom. vulg. 163: utrumque, Dick 180: utraque.

**) G. R. vulg. et Dick: singula.

ensi duas filias innuptas habens, accidit illas pestis morbo infectas uno die morbo decedere. Cumque confessor vocatus aduenisset, unam earum prius audiuit et postea alteram, et illis eommunionem dedit. Postquam sacerdos recessit, una illarum deuote mortua est, post horam altera illarum in agone constituta ait matri: O mater, scito, quod soror mea migravit ad Christum, cui in morte vidi assistere angelos in specie auium candidissimarum, eo quod purissimam fecit confessionem. Sed ego miserrima non bonam feci confessionem de peccatis, sed peccatum præ verecundia tacui. Ideo ecce aduenerunt daemones in specie horrendorum corporum, qui ducent animam meam in infernum. Sicque statim expiravit.

41. 32 R: Frater Rufinus a diabolo tentatur de hoc, quod esset præscitus ad damnationem. In *Chronicis Minorum* et in *Spec. ex.* di. VII. ex. 24.

42. 33 Z: Quidam frater ordinis Prædicatorum post confessionem audit vocem dicentem sibi: Vade, et iterum caput tuum rade! Ex *Spec. exempl.* di. VII. ex. 45.

43. 34 F: Diabolus in specie cuiusdam iuuenis confitens, sed pœnitentiam sibi a sacerdote inunctam denegans, quia se humiliare nescit. *Caesarius in Dial.*

44. 35 K: De duobus fratribus in studio Parisiensi, quorum iunior erat deuotus, senior autem pestilentis moribus, qui morti proximus vidit Christum spinis coronatum et crucem humeris ferentem etc. Ex *Spec. ex.* di. X. ex. 1.

45. * 36 M: Legitur, quod cuidam diabolus multimode vulneratus apparuit. Qui interrogauit, quis sibi hæc fecerit? Et respondit: Tu, inquit, quia quotiens confessus es, totiens cultrum mihi infixisti.

46. * 36 P: Exemplum legitur *libro de Dono Timoris* (Steph. de Borb.), militi cuidam confitenti in pœnitentia inunctum esse, «quod quandocunque annulum in manu videret, de morte et pœnis inferni memor esset. Quod cum pluries fecisset, emollitus est ad vere pœnitendum.» Cf. infra n. 313.

47. 37 Z: *Caesarius in Dial.* (III, 15.) de aurifabro Darbacensi (recte: Atrebatensi), quem clericus depauperatus et soror eius occiderunt.

48. 38 C: *Caesarius in Dial.* (XI. 38.) et *Spec. ex.* di. VI. ex. 83. de magistro theol. morituro, qui diabolo astanti: Quid hic stas cruenta bestia? dixit etc.

49. * Ibid. Sed ut pro consolatione aliquid inseram, exemplum ad excitandum a somno. Nolite confiteri fecte, ut narratur de quodam, qui iuit ad macellum volens videlicet carnes astute rapere, et prius intrauit ecclesiam viditque ibi sacerdotem confessiones audientem. Accessit quoque et secreto quasi ficta confessione dixit eidem: Domine, habeo quendam socium pessimum, qui non est confessus a multis annis. Nunc induxi eundem, ut confiteatur. Audite ergo eundem et corrigite dure, quia auarus est et de pecunia potius vobis loquitur quam de aliis. Sacerdos ait: Adduc illum ad me. Tunc ille in macello acceptis carnibus dixit carnifici: Mitte seruum tuum mecum et illi persoluam in hospitio. Quem adduxit ad sacerdotem, cui susurrando dixit: Iste est homo, de quo dixi

vobis. Sacerdos simplex nesciens dolum dixit illi seruo carnificis: Expecta, fili, quousque perficiam iam istius confessionem, scil. quem audire cœpi, et postea disponemus. Hoc iste de soluendo putauit. Ille autem interim cum carnibus abscessit. Postea ergo sacerdos dixit illi seruo: Confitere, fili, peccata tua. At ille: Quid mihi de confessione? Persolue pretium pro carnibus! Sacerdos dixit: Miser, audini de te, quia totus es auarus et semper pecuniam somnias. Scito, quia nunc, confiteri te oportet, qui non es confessus a multis annis, ut dixit mihi socius tuus. Sicque altercatione mota magna rixa est inter eos exorta etc. (Straparola N. 13. fav. 2.)

50. 38 H: Exemplum notabile, quod legitur in libro dicto *Scala caeli* (fol. 43a) et in *Spec. ex.* di. IX. ex. 31. de matrona præ verecundia confiteri nolente et de duobus fratribus, quorum unus erat pœnitentiarius papæ et alter innocens.

51. 39 O: Exemplum narratur in *historiis* de ebrio, cui pro pœnitentia iniunctum fuerat aquam non bibere, et qui propter veram pœnitentiæ observationem saluatus est.

52. 41 Z: Ex. de quodam leg. in *Spec. ex.* di. IX. ex. 212, qui non restituit nec pœnituit, et quem in visione quidam frater vidit iacentem in profundo inferni, et ex eius ventre in altum erectam arborem, in cuius ramos suspensi erant omnes «de illius genealogia, qui scienter retinuerunt.»

53. 42 D: De Constantino imperatore in *legenda S. Siluestri*.

54. Ibid. Aliud exemplum ex *leg. Beatrix*.

55. 43 F: Exemplum terribile legitur in *Apiario* (Thomæ Cantimpr.) et in *Spec. ex.* di. V. ex. 49.

56. 43 I: Ex. leg. in *Spec. ex.* di. V. ex. 212. de Maria de Ognies et de matre damnata eius.

57. 44 P: Ex. leg. in *Spec. ex.* di. IX. ex. 101. de puero nouem annorum propter nouem denarios Hallenses retentos damnato.

58. 45 Z: Ex. finale, quod leg. in *Spec. ex.* di. VIII. ex. 2. de visione S. Dunstani.

59. 46 D: Pro excitando populo dormitante inseramus consolatorium ex., quod leg. in *Scala caeli* et in *Spec. ex.* di. IX. ex. 167. de milite in ecclesia deserta vigilante et a dæmonibus quater tentato. (Cf. R. Köhler, Kl. Schr. II, 213.)

60. 46 H: Ex. narrat *Mefret* in suis sermonibus de iuene in luxuriam recidiuo ad meretrices eunte, cui Christus et dæmon occurrerunt.

61. * 47 M: Exemplum leg. de philosophis, qui dicebant vitam hominis currere debere per quattuor rotas. In prima rota sic scribitur: lego, quod feci, i. e. reuoluo in memoria peccata, quæ feci. In secunda: Lego, quod facio, scil. vere pœnitendo. In tertia: Lego, quod faciam, scil. satisfaciendo dietim. In quarta: Lego, quo vadam, quia scil. in breui transeo ad futuram vitam, ubi perpetuo ero.

62. 47 O: Ex. leg. in *historiis Romanorum gestis* ca. 18. de S. Juliano.

63. 48 Z: Ex. finale leg. in *Spec. ex.* di. III. ex. 34. de Jesu Christo missam celebrante, et calicem ostendente, qui lachrymas pœnitentiæ Mariæ Magdalænæ continebat.

64. * 49 K: Exemplum . . . de S. Francisco, qui a Christo appa-
rente simul cum B. Virgine et angelis in ecclesia S. Mariæ de Portiun-
cula Assisii impetrauit plenarias indulgentias, offerendo rosas, quæ mira-
culose excreuerant ex aspersione sanguinis Beati Francisci inter vepres
et spinas, ut patet in *Actibus Francisci*. (Cf. 106.)

65. * 50 O: Ad hæc exempla physicalia proponamus aliqua. Primum
de apibus. Quando enim apes inuicem strepunt et clamorem et discor-
diam faciunt, signum est, quod rex vult alveare dimittere. Item in au-
ibus dicit *Solinus* in libro rerum (natur.), quod eo anno, quo videntur
aues in alto aëre pugnare, futurum esse pestilentiam et strages et neces
in inferiori regione fieri, quia instinctu naturali aues terram et aërem
inferius sentiunt esse corruptioni proximam. Ideo in altum lenant se. Sic
spiritualiter quando homines discordant, strepunt vel pugnare videntur,
signum est, quod rex Christus recedit ab eis, et pestilentia vitiorum ac
damnationis sequetur in eis.

66. * 50 S: Ex, leg., quod dæmones multum gaudent de hominum
discordia. Cum enim B. Franciscus Aretium venisset; vidit dæmones
exultare de illius ciuitatis intestino bello, et per socium mandauit ex
parte dei, ut exirent dæmones de ciuitate. Et ecce statim recesserunt, et
ciuitas concordiam fecit.

Pars II.

67. 3 N: * Item audiui a narrantibus fidedignis, quod in hoc regno
stipendiarius quidam dum moreretur, animam suam alloquebatur taliter
dicens: Egredere maledicta anima mea, egredere; noli me cruciare; nul-
lum bonum fecisti in hac vita; vade ergo iam cum diabolo. Et sic infelix
expirauit.

68. 3 Q: Ex. ad id legitur de pluribus euntibus ad peccandum, quibus
Christus vulneratus et recenti sanguine fluens occurrit, ut eos retineret.

69. ** 6 L: Olla lactis. (La Fontaine VII, 10. v. supra p. 40.).

70. 6 O: *Vitæ Patr.* (Cf. n. 331.).

71. 7 T: *Collat. Patr.* (Rosw. 555a.).

72. 7 Z: *Gregor. Dial.* IV. (cap. 10.).

73. 8 F: *Spec. ex. di.* IX. ex. 201.

74. 9 K: *Caesarius* et *Spec. ex. di.* VI. ex. 91.

75. 10 N: *Caesarius* et *Spec. ex. di.* VI. ex. 5.

76. 11 R: In *Vita Soc. B. Francisci* et in *Discipulo* (Serm. 1 H) de
apostata ex ordine exeunte, cui Christus sanguinem ex quinque vulneribus
fundens apparuit. (Cf. 68.)

77. 12 Z: *Caesarius* (Dial. mir.) et *Spec. ex. di.* VI. ex. 99.

78. 13 E: *Spec. ex. di.* III. ex. 9.

79. 13 H: *Spec. ex. di.* VII. ex. 54.

80. * 14 N: Sed pro excitatione dormitantium dicamus consolatorium
exemplum, quod narratur contigisse in regno videl. isto, quod quidam
prædiues cum multos florenos auri congregasset in cistam desuper fora-
men habentem, per quod immitteret semper successiue plures. Quidam eius

pauper conuicaneus picam tenebat, quæ sæpius per fenestram diuitis illius absentis intrans, rostro per foramen de florenis extrahebat quot-quot poterat. Et ascendens ad pilam cucurbitæ istius, quæ pendeat in signum medonis propinati (ut moris est), raptos florenos reponebat. Post multum temporis homo ille pauper deficiente medone deposuit pilam suam, scil. cucurbitæ. et inuenit in ea aliquot centenos florenorum. Admirans de hoc, iterum exposuit pendentem pilam, et considerando sæpius vidit picam ibi reponentem florenos. Tandem diues ille quadam die effundens de cista florenos et numerans, vidit in multis deficere, et nesciens quo deperiissent, tristatus est et obdormitare cœpit cogitando. Interim pica superveniens rapuit unum ex florenis. effusis in mensa. Excitatusque repente diues vidit illam rapientem et cogitavit, ut in iudicium attraheret illum pauperem conuicaneum. Tunc in iudicio interrogatus ille pauper dixit se nolle pro illa pica in suis factis et rapinis respondere. Quid plura? Iudicium diffiniuit picam suspendi debere. Et data est in manus diuitis, ut suspendat. Ille autem turbatus contempsit sententiam et picam illam elisit ad parietem. Tunc pauper ille reconueniens*) diuitem de hoc, quod picam contra sententiam iudicii tam dire occiderit aliter quam diffinitum fuerat. Ecce in iudicio de homagio quadraginta florenorum auri diues condemnatus est pro contemptu. Sic erit in iudicio diuino, quod homo pro contemptu grauius punitur.

81. 14 Q: Ex. leg. in *Libro de VII donis* et in *Spec. ex.* di. IX. ex. 87. de monacho Cisterciensi, quem ex ordine exire volentem mater mortua redarguit, ostendens ei modicum experimentum pœnarum inferni.

82. 15 Y: *Spec. ex.* di. VII. ex. 31.

83. 16 D: *Vitæ Patr.* (VIII. 46.).

84. Ibid. *Spec. ex.* di. VI. ex. 28. ex. *Caesarii Dial.* (IV. 5.).

85. 16 F: Ex. in (Summa) *Antonina* (p. II. ti. 4. ca. 5.) de quodam doctore, qui se dixit epistolas Pauli melius intelligere quam ipse Paulus apostolus, quem deus sic puniuit, quod statim oblitus est penitus omnis scientiæ, ut nec literam cognosceret.

86. 17 K: Exempla plura historica de ambitione: * Nam propter hoc (scil. ambitionem) Romulus occidit fratrem Remum, ut solus regnaret. Similiter Athila occidit fratrem suum Budam, qui ciuitatem suo nomine Budam nominauit. Item Julius Cæsar plurima bella gessit contra Pompeium multis occisis, ut sibi imperium usurparet. Item magnus Alexander ex ambitione multa bella fecit. Etc.

87. * 18 N: *Guilhelmus* in Summa allegat, quod quidam philosophus cuidam militi turpia verba proferenti ait: Aut vestes aureas depone, aut teipsum munditiæ tuarum vestium conforma.

88. * Ibid. Ex. narrat *Antoninus* ubi supra (scil. in Summa) de quadam comitissa, quæ licet erat liberalis ad omnes pauperes et orationibus dedita, sed in ornatu vana. Et post mortem apparuit cuidam deuotæ mulieri sibi

*) arguit vel accusauit scil.

familiari, habens caput plenum serpentibus mordentibus; et dixit se damnatam propter ornatum capitis.

89. * 18 P: Ex. narrat *Antoninus* ibidem, quod frater quidam visitans quendam mundanum scholarem compatriotam suum, vidit in illius camera pompan lecti delicati et ait ei: Charissime, recorderis, quid dixit Esa. XIV. (11.) de talibus: Concidit cadauer tuum, scil. in morte, subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes. Et hoc verbum adeo impressum est cordi illius, quod non potuit quiescere, sed religionem intrauit

90. 19 Z: Ex. leg. in *Vitis Patrum* de S. Machario, cui duae perfectae mulieres ostenduntur.

91. 20 F: Ex. de ingratitudine filii ex *libro Apum Spec. ex. di. V. ex. 40.*

92. 21 M: Ex. de S. Bernardo praedicante, quem in medio sermonis populum flere videntem vana gloria tentauit.

93. 22 S: Secundum *Valerium de naturis rerum* (?) antiqui irae vitium sub specie Martis depingebant etc. Ut dicit *Seneca* li. II. de Ira. Deinde subiungitur fabula *Aesopica* de Lupo et Agno.

94. * 23 G: Legitur ex. in *Vita philosophorum* de Diogene iram silentio vincente, item de Theodosio imperatore, qui cum se iratum sentiret, nunquam sententiam ferebat, nisi prius XXIV. literas morose intra se diceret etc.

95. * 22 U: Exemplum consolatorium pro excitatione dormitantium narratur, quod uxor cuiusdam viri recurrens ad mulierem sortilegam, voluit maritum suum ut incantationibus prouocaret illum ad amorem suum. Et illa commisit, ut sibi apportaret de pilis oculorum mariti. Cumque vir ille ad mercandum cum sociis deberet ire longius, uxor eius dixit ei: O mi domine, da mihi aliquid de pilis oculorum tuorum, ut teneam interim apud me pro memoria tuae dilectionis. Vir astutus dedit sibi de pilis pharetrae suae, quam super se habebat. Cumque pertransita diæta cum sociis hospitati forent in hospitio, et sero læti conuersarentur, ecce pharetra illius pendens in gonpho commota strepitum fecit. Dixerunt omnes: Quid hoc? Vir ille recognoscens dixit: Forsitan vias vult currere. Et sic tertio commota reuersando sagittis excidentibus hic et illic, exiuit per ostium donec domum peruenit. Unde illius uxor confusa contra intantum verbera incurrit.

96. 24 N: Ex. leg. in *Summa Antonini* parte II. ti. VIII. c. VI. § 3. in fine.

97. 25 Q: *Augustinus* (De civ. dei XXII. 8.) de vidua maledicente decem filii, qui toto corpore tremuli effecti sunt.

98. 25 T: De puero quinque annorum *Gregorius* IV. Dial. (c. 18.) et ibid. exemplum, quod refert *Petrus Damiani* et habetur in *Spec. ex. di. I.* (ex. 85.) de gallo assato.

99. 26 Z: Legitur in Dial. *Gregorii* et in *Spec. ex. di. I. ex. 61.*

100. 27 C: Ex. narrat *Antoninus* in *Summa* parte II. ti. V. c. II. de quodam concubinario.

101. 27 E: Ex. narrat in Sermone *Wann* de quodam sodomita.

102. 27 F: Ex. leg. in *Spec. ex.* di. IX. ex. 34. de quodam iuvene luxurioso post mulieres malas rubetum intrante, cui Christus occurrit.

103. 28 I: *Gregorius* li. Dialogorum (III. 21.) de quibusdam prædicantibus veritatem fidei, quorum linguæ per Wandalos abscissæ sunt radicitus, et postea tamen miraculose loquebantur ore vacuo. Sed unus eorum in luxuriam cadens perdidit hoc donum.

104. Ibid. Narrat *Petrus Damiani* de quodam sancto presbytero, qui dum missam celebraret, consueuerat angelus aduenire et corpus domini ex offerentis manibus assumere, qui postea cadens in luxuriam hanc gratiam amisit.

105. 28 M: Exemplum ex *Vitis Patrum* de sanctorum lucta contra carnis tentationem.

106. Ibid. Aliud simile de *S. Francisco* quod iam supra no. 64. fusius citatur.

107. 29 O: *Petrus Damiani* in Epistolari suo de quodam, qui dum frixas studiose carnes furtive comedisset, ilico tantus ardor libidinis eum inuasit, ut peccatum contra naturam commiserit.

108. 29 P: Exempla naturalia, primo de serpente ex *Aristotelis* VII. de animalibus, deinde de crocodilo*) ex *Physiologo* et li. XVIII. de *Proprietatibus* (Barthol. Anglici).

109. 29 Z: Legitur in *Speculo ex.* di. VII. ex. 82. de monacho Helia raptō, qui vidit pœnam cuiusdam gulosi.

110. Ibid. Ex *Spec. ex.* di. VI. (92) de bufonibus suspensis, quibus pro piscibus quidam miles gulosus in inferno vescitur. (Ex *Caesario* XII, 18.)

111. 30 C: *Valerius* li. VI. c. 2. de rege Philippo, qui mulierem innocentem damnauit temulentus. illa autem appellauit ad sobrium et rex sententiam reuocauit.

112. * 30 D: In *Gestis Romanor.* legitur pro exemplo cap. 159. quod Iosephus li. de causis rerum naturalium**) refert, quod videlicet Noe inuenit vitem siluestrem, i. e. labruscam, quæ cum esset amara, tulit sanguinem animalium istorum: scil. bouis, agni, porci, galli et ursi. Quibus terræ commixtis fecit finum, quem ad radices labruscarum posuit, et sic vinum dulcoratum fuit. Indeque dicitur, quod aliqui potantes vinum fiunt superba loquentes ut leones, alii deuotizantes usque ad lachrymas tanquam agni, alii præcipientes in lutum et luxuriam ut porci, alii secreta

*) Cf. *Lauchert*, *Gesch. des Physiologus* 25, 153, 302. Quæ Pelbartus hic de serpente quodam parvulo, cindorum vocato habet, in *Physiologo* de hydro leguntur, quem Græco sermone ἐνὶ ὕδατι, ἐνὶ ὕδατι scriptum in cindorum defiguratum esse verisimillimum puto. (Cf. *Libro de los Gatos* ed. *P. Gayangos*, *Bibl. de aut. esp.* LI. p. 546. enx. 13. = *Odo de Ceritona* Fab. 18. ed. *Hervieu* op. cit. IV, 192.)

**) In G. R. cap. citato vulg. editionis, sicut et in ms. antiquissimo (ed. *Dick* c. 129) quatuor animalia, quorum sanguine Noe vitem irrigat, sunt leo, agnus, porcus et simia.

propalantes ut galli canentes, alii autem repente irascentes et murmurantes ut ursi. Hæc de vite non habemus ex scriptura authentica, tamen de ebriosis sic facere expertum est.

113. * 30 F: Exemplum ad id (scil. ad ebrietatem) pro consolatione exercitationis (sic!) refert *Robertus Holkot* super li. Sapientiæ lect. 121., quod rusticus quidam inebriatus quicquid videbat, duo sibi apparebant. Rediit domum et videns filios suos duos, apparuit quod essent quattuor. Imposuit ergo uxori, quod duos illorum generasset sine scitu suo. Illa negante iussit pro purgatione vomerem afferri et poni in ignem, dixitque uxori, quod omnino non crederet, nisi ferrum ignitum manu nuda portaret. At illa prudens femina dixit: Ego faciam, sed tu ferrum ipsum ignitum manibus tuis capiens mihi trade. Quod ille tangens manum combussit et sobrius esse coepit. Additur, quod etiam narratur ab aliquibus, quod mulier cœpit virum suum anre capta ad iuga trahere. Cui ille: Quid sic facis? Illa respondit: Quia bos factus es quadrupes, manibus et pedibus reptans, ingum te trahere oportet. Sicque ille se recognovit et tandem abstinuit. O utinam moderni ebrii homines corrigentur ex dictis!

114. 30 L: Legitur in *Caesario* et in *Summa Francisci Comestoris* de vitii (?), de quodam peregrino inebriato et visione eius.

115. 31 S: Leg. in *Caesario* et in *Spec. ix.* di. VI. ex. 25. de duobus civibus Coloniensibus, qui credebant sine mendacio nil lucrari posse.

116. * 33 D: Exemplum legitur, quod quidam miles in alea dum per oculos dei iurasset, mox ipsius proprii oculi de capite exsistentes super aleam ceciderunt.

117. 33 F: Ex. bonum legitur ad id in *Gestis Romanor.* cap. 128.

118. 33 G: In *Speculo historiali Vincentii* (Bellovacensis) li. X. cap. 115. de vidua Alexandrina nomine Melantia, quæ falso accusavit virginem Eugeniam de stupro et non diu post una cum familia, quæ falsum testimonium dederat, cælica flamma combusta est.

119. 34 K: *Valerius* refert li. VII. c. 4. de Alexandro et Anaximene.

120. Ibid. *Virgilius* in Aeneide II. de Assaraco Troiam ædificare volente. (Non de Ass., sed de *Laomedonte* simile quid narratur Ov. Met. XI. 194—220.)

121. 34 O: *Vincentius* (Bellov.) in *Speculo* (histor.) li. XXIV. (c. 24.) de duce periuro tempore Karoli Magni. (*Spec. ex. IV, 34.*)

122. Ibid. *Spec. ex. di. IX. ex. 169. ex Orosio.*

123. 35 R: Ex. de quodam usurario divite, quem plebanus noluit in cœmeterium sepelire sed corpus asino imposuit, qui nullo ipsum ducente onus sub patibulum portavit. (Ex *Jacobo de Vitriaco*, ed. Crane, No. 177. p. 75. et adnot. p. 206.)

124. 35 U: Usurarius impœnitens a dæmonibus in navi rapitur. *Antoninus* ubi supra parte II. ti. I. c. 6.

125. 36 BB: Exempl. ex *Caesario* (XII, 57.) *Spec. ex. di. VI. ex. 103.* de religioso, qui ætate puerili obolum a germano suo furatus est.

126. 37 F: Fabula regis *Midae* ex *Ovidii* *Metam.* XI. (85—193.) tangitur.

127. Ibid. Ex *chronica Martiniana* (scil. Martini Poloni) apud *Antoninum* ubi supra p. II. ti. I. de quodam diuite, qui ex auaritia emebat blada¹⁾ multa, ut caristiam²⁾ induceret.

128. 37 I: * Ex. in *Vitis Patr.* legitur et *Antoninus* (ubi supra) ponit etiam, quod duo fratres nunquam potuerunt rixari, licet unus alium prouocaret de matta, in qua dormire habebant, dicendo: mea est, et alius statim sibi cessit dicens: Sit tua in nomine dei.

129. 37 L: Ex. leg. in *Dial. Caesarii* et in *Spec. ex.* di. VI. ex. 85. de muliere anara, quæ moritura vidit caput totum coruis et cornicibus repleri.

130. 38 Q: Ex. leg. in *Vitis Patrum* et in *Antonini* Summa de quodam sancto, qui dixit minus malum esse comedere carnes animalium in die ieiunii, quam carnes hominum per detractorem.

131. * 38 T: Pro exemplo potest poni consolatorio, quod narratur factum in hoc regno in oppido nomine Batha, quod quidam frater dum quæstus causa prædicaret stans super dolium, et fistulator quidam in foro ac quæstu aduersaretur eidem, mutuo sibi ipsis detrahentibus publice, astutus fistulator ficta deuotione accessit circa dolium, super quo ille prædicabat, et clam sub pallio rescidit circulos dolii. Cumque prædicans ille cum impetu pede fortiter tangendo super dolium diceret: Hic idem submergar, si non verum est, quod dico. Mox asseribus dolii decidentibus prædicator ipse in fæces dolii cecidit. Sic solent etiam dæmones ludificare detractores, qui dum detractores affirmant, cadunt subita morte in fæces inferni. (Cf. *Szildy* l. c. 25. n. 2. et *Horváth* l. c. 200.)

132. 38 Z: Ex. finale leg. in *Spec. ex.* di. IX. ex. 55. de clerico et laico magnis detractoribus.

133. 41 Q: *Valerius* li. II. ca. 4. et *Augustinus* li. de civ. Dei de Posthumio, qui puniuit filium inobedientem.

134. 42 Z: Pro populi ædificatione exemplum, quod leg. in li. *de Paradiso* (?) de visione Arsenii.

135. 43 D: Ex legenda S. Sebastiani, qui Cromacium³⁾ præfectum curauit.

136. * Ibid.: Legitur de S. Bernardo, quod cum in pueritia graui dolore capitis vexaretur, adducta est ergo incantatrix. Sed Bernardus mox exclamans repulit eam, et propterea per dominum continuo ab omni dolore est liberatus.

137. * 43 F: Ex. leg. in *Spec. Exempl.* di. X. ex. 16., quod mulier quædam pretio dato cuidam sortilego emit contra dolorem oculorum suorum chartam scriptam per illum sic: Dæmon euellat oculos tuos

¹⁾ frumentum.

²⁾ caritatem annonæ.

³⁾ In *Leg. aur.* c. 23. (ed. Græsse p. 111.) Chromatius.

et stercoribus impleat loca eorum. Mira res: mulier perfidiæ credens sanata est. Postquam autem audisset prædicantem, quod nil valerent huiusmodi chartæ, illa restitit verbis illius. Tunc prædicator accepit chartam illam et displicans eam, vulgariter exposuit sibi scripta in ea. Mox illa stupens pœnitentiam egit et de cetero talibus non credens, meliorem sanitatem obtinuit. Simile accidit febricitanti cuidam etc.

138. 43 I: Legenda S. Iustinæ tangitur obiter.

139. 44 K: (Notanda de sanguine occisi manante in præsentia occisoris [Iudicium feretri, Bahrgericht], quæ verbotenus exscripsi in ephemeride *Ethnographia* XI. 278., additis locis parallelis ex *Osualdi de Laskó* Biga Salutis Quadr. 21. U.)

Deinde sic. pergit: * Pro exemplo ponamus, quod etiam *Aristoteles* propterea li. de Secretis (Secretorum) ad Alexandrum dicit: O Alexander, monui te frequenter et adhuc moneo, ubique parce sanguinem fundere humani generis, et caue quantum potes, quia soli deo convenit, qui nouit secreta cordium digna morte. Noli igitur tibi assumere diuinum officium. Hæc si seruaueris, regnum tuum durabile erit, alioquin pro clamore sanguinis vindictam a deo excipies et regnum perdes.

140. * 45 S: Ex., quod narrat quidam doctor theologiæ Wiennensis (Paulus Wann?) quod Romæ custos ecclesiæ sancti Petri petiuit Gregorium papam, ut in crastino festi omnium sanctorum celebraret per se vel per alium missam pro anniuersario cuiusdam ciuis, qui dotauit ibidem unum altare, ubi sepultus est, et ordinauit missam perpetuam. Cumque sanctus Gregorius missam diceret: Requiem æternam dona eis domine etc., vox cælitus sonuit dicens: Non faciam. Sed dubitans, si hoc esset a deo vel diabolo, iterauit ergo papa: Requiem æternam etc. Iterum insonuit: Non faciam pro ista anima damnata, quia quodam anno non communicauerat tenens iram, nec pœnituit de hoc. Exinde papa statuit missæ introitum semper iterare pro memoria huius reuelationis. (Cf. 379.)

141. 45 Z: Ex. leg. in *Vitis Patrum* (Rosw. 480^a) et narratur in *Antonini* (u. s. scil. in Summa) de muliere conuersa per maleficium in equam et per S. Macharium in formam pristinam redacta.

142. * 46 G: Pro consolatorio narratur de quodam viro paupere, qui in agro vidit canem suum pedibus fodere, accurrensque repperit thesaurum absconditum et furatus est: canemque intantum dilexit, quod tandem mortuum sepeliuit in sacro cœmiterio, propter quod per plebanum tractus est in iudicium. Et videns, quod damnabitur per sententiam, obtulit singulis iudicibus pecuniam magnam dicens, quod canis suus per linguam mortuus fuerit et in testamento hæc ipsis legauerit. Iudices visis aureis acceptis illecti falsam sententiam tulerunt contra plebanum, quod debuisset ire processionaliter cum cruce ad sepeliendum canem talem.

143. 46 K: Ex. quod scribitur in *Spec. ex.* di. IX. ex. 93. de vetula, quæ discordes facit coniuges, inter quos dæmon a pluribus annis inuauum laborauerat discordiam parare.

144. 47 P: Ex. leg. in *Spec. ex.* di. X. ex. 27. de sutore, qui prædicanti contra calceos rostratos maledixit.

145. ** 49 D: Ex. *Gestis Romanor.* (c. 57. vulg. ed.) de fabro Foca et de imperatore Tito, cuius nomen in edd. Pelbarti in Atthum vel Athum defiguratur. Ceteroquin narratio Pelbarti satis fideliter sequitur fontem, cum hac tamen discrepantia notabili, quod versibus in fronte statuæ scriptis additur tertius: Audi, vide, tace, si vis viuere in pace, qui in *Gestis Rom.* c. 68. vulg. ed. inuenitur.

146. 49 F: Ex. leg. in *Spec. exempl.* di. VII. ex. 72. de festorum deuota celebratione et eius retributione in vita futura.

147. 50 R: Ex. leg. in *libro Apum* (Thomæ Cantimpr.) et in *Spec. ex.* di. V. ex. 130. de puella tentata et aspectu vulnerum Christi a peccato re-tenta. (Cf. 68. 76.)

148. 50 S: Simile refertur in *Spec. ex.* di. V. ex. 131. de quodam milite, qui postquam in ordinem intrauit, tentatus est, ut exiret, sed Christus panem in sanguinem vulneris sui intinctum dedit ei, quo comeso ab omni tentatione liberatus est.

De Tempore.

149. Hiem. 3 Q: Tuba mortis. *Joh. Damascenus* (Barlaam et Josophat, Leg. aur. cap. 180. ed. Græsse p. 814. Gesta Rom. 143.)

150. 7 C: Scala damnatorum. *Petrus Damiani* de decem comitibus damnatis successive propter quoddam prædium, quod primus ex illis progenitor sequentium abstulerat iniuste ab ecclesia Metensi. Et visi sunt in una scala infernali, primus in fundo, et sic porro.

151. 7 G: De S. Agathone abbate in *Vitis patrum* et de eius timore damnationis.

152. 7 G: *Vincentius de Valentia* de archidiacono Lugdunensi dicente «quod de triginta milibus solum quinque fuerunt salvati.»

153. 7 G: *Hieronymus* in testamento suo dicit: «quod ex decem milibus, qui male vixerunt, vix unus salvatur.»

154. 8 L: De Traiano imperatore, cuius sententia damnationis finalis fuit suspensa usque ad tempora S. Gregorii papæ, qui pro illo oravit. *Leg. S. Gregorii.* (Leg. aur. c. 46. ed. Græsse p. 196.)

155. 8 L: De magistro famoso Parisiensi, qui infra exsequias ter in feretro se erexit et dixit primo die: Iam ad iudicium vocatus sum. Altero: Iam iudicatus sum. Tertio: Iusto dei iudicio iam condemnatus sum. *Orig. Carthusiens. ordinis.*

156. 8 O: De morte S. Martini, S. Elizabeth, B. Mariæ Virg. etc. *Gregor. Dial.* IV. (?)

157. 8 P: De fratre ord. Prædicator. ridente in agone. *Discipulus*

(Sermo de Temp. IX. P. et cf. CXXIX R. *Gerardus de Fracheto*, Vita Fr. Ord. Præd. ed. Reichert, p. 276. V. in codice Érdy, p. 23. hungarice de verbo ad verbum ex Pelb. I. c.)

158. 9 R: De quodam, qui ad extremam horam perductus oravit deum, ut sibi revelaret quidquid in eo peccati esset, de quo rite absolutus non esset. *Gregor. Dial.* IV.

159. 9 X: De tribus resuscitatis per merita S. Hieronymi. *Epistola Cyrilli* patriarchæ Hierosol. ad Augustinum de mirac. S. Hieron.

160. 10 C: Mala mors divitis vitiis pleni, quem filius monachus nomine *Maximus* a demonibus animam eius evellentibus non potuit servare. *Gregor. Dial.* IV. (38.)

161. 10 H: De S. Lazaro per Christum resuscitato. S. *Augustinus* et S. *Chrysostomus*.

162. 11 C: De apibus et rege earum *Ambrosius* in Hexameron.

163. 12 S: De vita singulari et eius periculis.

164. 14 D: Leo gratus militi, qui eum a serpente liberaverat.

165. Ibid. infra: Leo, quem S. Hieronymus a sentibus sanaverat, semper deserviendo adhesit fratribus suis. (Cf. *Androclum*, Gesta Rom. 104.)

166. 14 G: B. Franciscus fecit memoriam nativitatis Domini præparato præsepio et fœno et adductis bove et asino et apparuit ei puer Jesus in præsepio «et fœnum ibi positum valuit ad miracula sanitatum.»

167. * 16 Q: S. Hugo vidit B. Virginem in vigilia nativitatis Domini in ulnis filium tenentem, qui dicebat: Nosti, magister, quod diem natalis mei ecclesia cum gaudio celebrat? Et ubi est nunc diabolus, qui antea hominibus prævalebat?

168. Ibid. infra: Coram S. Antonio flebat diabolus in specie pueri eo, quod eum superare non poterat. *Vitæ Patr.**)

169. 19 O: Miraculum, quod in Actibus S. Francisci (ed *Sabatier*, cap. 45. p. 142 et locis ibi citatis) de fratre Aegidio narratur, hic fratri Leoni adscribitur. (Quomodo dicente fratre Aegidio: virgo ante partum virgo in partu, virgo post partum, orta sint tria lilia.) Pelb. incipit: Legitur exemplum libro de vita sociorum S. Francisci, quæ formâ citationis maxime congruit titulo libri, qui inscribitur: Speculum Vitæ B. Francisci et Sociorum ejus, de quo v. *Sabatier*, Vie de S. François d'Assise p. LXIX. ss. Hæc narratio etiam hungarice legitur in codice s. XV., qui nomine possessoris cod. Ehrenfeld dicitur, fol. 77. et s. (V. Nyelvemléktár VII, 36.)**)

*) Huius exemplo adduntur hæc verba: Sed heu hodie quot homines superat diabolus per vitia superstitionum et malorum tripudiorum ac gulæ ac aliorum peccatorum quæ solent homines istis diebus (scil. circa festum Nativ. Domini) facere.

**) Paulo inferius, (19 P) hæc verba, præsertim versus finem notatæ dignissima leguntur: «Sicut Philosophus XIX. de Animalibus dicit. In primo instanti. figurationis et animationis hominum communiter adeo

170. 19 T: De origine balsami. (Cf. Itineraria Terræ Sanctæ, e. gr. librum, qui inscribitur *Compendiosa quædam nec minus lectu iocunda descriptio urbis Hierusalem . . . per quendam devotum in Christo fratrem divi Francisci ordinis de observantia Nationis vero Hungarice . . . Impressum Vienne* [s. a. et n. typogr.] F. XV. g. et XXIII. l. — Et de hoc libro v. Irodalomtört. Közlem. VII. 143.)

171. 21 L: *Petrus Alphonsus* in libro suo de miraculis (Disciplina clericalis 19. Gesta Rom. 103.) de tribus consiliis emptis, quæ servarunt vitam filii regis.

172. * 21 M: Refert *Meffret* in sermone (ed. Monac. 1612: I. 97^b) exemplum, quod miles quidam de Austria totus fuit mundo deditus, cui de pompa mundi cogitanti apparuit domina quædam pulcherrima et ornata dicens: Ecce assum, quam toto amore quæsivisti. Ille in aspectu eius gaudens diligentius intuebat eam, et illa subiunxit: Sicut me de ante vidisti, ita et a retro intuearis. Et ecce a tergo vidit eam plenam vermibus, putredine et foetore, scil. sulphurei quasi ignis infernalis, et dicens: Ego sum gloria mundi, disparuit. Et miles perterritus se emendavit ac mundo renunciavit. (Gesta Rom. 202. Cf. Konrad v. Würzburg, Der werlte lön. Discipuli Prompt. ex. M. 48. Bod cod. p. 6. = Lobkowitz cod. p. 276—278.)

173. * 21 O: *Beda* refert, quod in Anglia quidam in extremis constitutus videns infernum sibi apertum pertimuit. Cumque confortaretur ab astantibus, ut de dei misericordia speraret, ait: Tarde surrexi, et sic male decessit.

174. * 21 Q: Nam *Avicenna* libro Iuvenalium (?) recitat, quod prudentes inquisitores auri quærunt ipsum scutellis eburneis subter aquas. Ratio, quia ut *Plinius* dicit in Speculo naturali (Hist. nat.), ebore naturaliter attrahitur aurum, quemadmodum adamante ferrum. Ita spiritualiter quæri debet aurum spiritualis consolationis in Jesu assimilato auro, ut supra tactum est, quia scutellæ eburnæ significant corda et corpora casta secundum Hieronymum, quæ attrahunt per amorem ipsum Christum.

175. 22 B: Filius ingratus. *Caesarii* Dial. (VI, 22.)*

parva est quantitas in fœtibus, quod parvum (sic) excedit quantitatem formicæ. Nimirum hoc scire valde convenit mulieribus et obstetricibus, ut videlicet quando viderint aliquem fœtum nasci tam parvum et organisatum, sciant esse animatum et non projiciant putantes esse abortivum, sed servant et enutrient in arvina calida et recenti porcina, vel consimili. Quia si projicient fœtum talem, animam eius sine baptismo existentem in periculum dant damnationis æternæ, quod non parvum est peccatum, animam scil. perdere, quam possent salvare. Nam ego vidi plures homines virtuosos et militem virtuosum, qui sic parvi nati fuisse asserebantur et servati prædicto modo facti sunt viri optimi. — — — — (Paulo inferius vero dicit: «corpus communiter hominum XLVI. die secundum Augustinum animatur anima rationali.)

*) Pelbartus quidem *Caesarium* expressis verbis affert huius narrationis

176. 22 E: Parentes boni columbis, mali ciconiis assimilantur. (Exemplum ponit «quidam doctor.»)

177. 25 X: Quidam cum sponsa alterius violata fide contraxit matrimonium, «et statim prima nocte ambo obsessi fuerunt a daemonibus et ad clamorem vexationis eorum tota civitas concurrebat, sed postea per heremitam nomine Fortunatum liberati, rediit illa ad primum sponsum.»

178. 25 Y: Mulier luxuriosa nocte raptā in spiritu ad tribunal iudicis emendationem morum promittit, sed iterum ad peccatum consuetum relapsa post malam mortem corpus eius a duobus canibus effoditur et dilaceratur. *Caesarii Dial.* (XI, 59.)

179. * 25 Z: *Meffret* refert, quod quidam devotus vidit animam cuiusdam hominis carnalis ad infernum deduci, et princeps daemonum in cathedra tota ignita secum fecit eam sedere. Et ecce daemones obtulerunt vas plenum potu amarissimo, foetido et immundo. Et dixit princeps daemonum: Bibe hunc potum, quem bibisti in saeculo. Et coactus est bibere. Et duo daemones in eius aures tubis insufflaverunt, et statim per oculos, aures et nares et ceteros meatus exibat flamma ignea. Hæc, inquit, habeas pro cantilenis, in quibus delectabar. Posuerunt etiam serpentes circa collum et bufones in faciem dicentes: Hæc propter amplexus meretricios. Daemon dixit: Canta! Ille respondit: Quid cantabo nisi maledictionem? Maledicta hora, in qua natus sum! Maledicta terra, aqua et panis, quibus alitus mihi fuit, et sic de caelo et de deo etc.

180. * 26 K: Legitur in Vita Sociorum S. Francisci,* quod quidam interrogavit sanctum fratrem Aegidium dicens: Potestne aliquis peccare mortaliter cum propria uxore? At ille ait: Dic tu mihi, potestne quis mortaliter inebriari de vino proprio, quod habet in suo cellario?

181. 26 L: Visio fratris ord. min. de pœna patris sui, qui propter enormia peccata luxuriæ cum uxore commissa damnatus erat.

182. 27 Q: Exemplum ex *Valerio Maximo* li. VI. ca. 2. allatum de patre filiam cui nuberet Themistoclem consulente.

183. 27 X: Libro *Apiario Thomas'* (Cantimpratensis) refert (II, 30, 55.) quendam, propter illicitas et inhonestas contractationes cum uxore propria, quadam nocte, cum ad secessum ivisset, omnia viscera edidis. (Cf. *Discipuli* Promptuar. ex. M 16 et. *Spec. ex.* ed. Majoris, Sodomia 8.)

184. 27 Y: Exempla varia de continentia et castitate animalium: scil. elephantis, leonis, ciconiæ.** Deinde de smaragdo non sustinente luxuriam, de camphora. (Afferuntur ex *Philos.* de Animalib., ex *Plinio*, e Proprietatibus rerum *Barthol. Anglici* li. XII., ex *Alberto Magno* de

auctorem, quæ tamen in *Apiario Thomæ Cantimpratensis*, Cæsario fere coævi invenitur libro II. cap. 7. § 4. Cæsarius l. c. simile quid narrat, sed (pro bufone in facie) serpens in collo filii ingrati hæret. Exemplum hoc fusius tractatur a *R. Köhler*, *Kleinere Schriften* I, 473 et ss. (Ad not. 1. p. 475. cf. *Discipuli Serm.* de Temp. 24 Y.)

*) De hoc libro vide supra No. 169.

**) Cf. *Gesta Rom.* 181. et 82.

Mineralib. li. XII. Inveniuntur autem omnia et alia similia in *Physiologo*, de quo v. supra notam ad num. 108.).

185. 28 D: De leprosis non timendis ex. narrat *Gerson*, cancellarius Parisiensis.

186. 29 R: Exempl. boni et mali principis, primum adespoteon, alterum ex *Helinando* et *Vincentio Bellov.* Spec. histor. III, 6. de quodam fratre ord. Cist., cui cum ageret in extremis, beatus *Benedictus* animam eius e corpore eduxit et ostendit ei mansiones electorum et supplicia damnatorum.

187. 30 circa finem: De glorificatione fidei SS. Eucharistiae, miraculum, quod evenit in episcopatu Brixienſi et narratur in Promptuario exemplor. *Discipuli* (F. 12.).

188. 31 I: Visio S. Arsenii (Gesta Rom. 165.) ex *Vitis Patrum* (ed. Rosw. 506b, 635b, 681a). Cf. supra no. 3, 9, 134.

189. * 32 L: Exemplum de quodam heremita narratur, qui dixit: Domine deus, custodi me tamen a minoribus et quotidianis peccatis, a maioribus bene me ego ipse custodiam. Et cecidit in maiora propter presumptionem.

190. 32 L: Visio S. Antonii, qui vidit totum mundum laqueis plenum, qui tantum humilitate scil. verae poenitentiae evadi possunt. (*Vitae Patr.* ed. Rosw. 551b).

191. 32 R: Tentatio in tædio. In *Serm. Thesauri*.

192. 32 U: Tentatio monachi Anastasii.

193. 32 U infra: Discipulus cuiusdam senis septies tentatus, sed tentationibus non devictus, cui magister suus in excessu mentis septem coronas preparatas vidit. *Vitae Patr.* (ed. Rosw. 590b et *Discipuli Sermones* de Temp. CLI F.)

194. 33 K: Legitur in *Vitis Patrum* de quibusdam sanctis in heremo, qui elemosynam operibus manuum acquisitam dabant, ut illa pro ipsis dormientibus oraret «et sic lucrarentur etiam tempus dormitionis.»

195. 33 K inferius: Quidam audiens fratres in clauſtro tempore noctis cantare «Te Deum laudamus», dixit: ecce illi deum festinant laudare, tamen vero vis in lecto tota nocte dormire? Et sic se redarguens religionem intravit.

196. 34 Q: De S. Antonio et Paulo eremitis. (*Vitae Patr.*)

197. 34 R: De longevitate abstinentium. S. *Vincentius* (Ferrer?)

198. 35 L: De iusta damnatione peccatoris. Legitur inter *Miracula* (?).

199. 36 R: De eo, qui vendidit animam suam diabolo et eam una cum corpore perdidit. In *libro Apum* di. V. (recte II, 56, 2. Cf. Pauli 280.)

200. 36 Z: De multitudine damnatorum *Meffret*.

201. 37 C: De rege filium captivum redimere volente. S. *Vincentius* (Ferrer?)

202. 37 K: De paucitate electorum S. *Vincentius* (Ferrer) in *Serm.* et aliud exemplum simile ostendens ex 3000 animabus solum tres salvatos esse.

203. ** 39 D: Fabula de superbo, avaro et invido. (V. in Append. sub no. II. 1. p. 37.)

204. 40 T: Exemplum refert *Arnoldus* (in Gnotosolito) super illud Mat. XIX, (29.): Omnis qui reliquerit etc.

205. 40 X: Ex. de comite quodam lubrico, qui conversus est auditus in ecclesia Ezech. XVIII. (21,22) verbis: Quicumque hora ingemnerit homo etc. *) «Et post mortem eius super sepulchrum eius inventum est scriptum literis aureis hoc dictum Psal. (CVI, 20.): Misit Dominus verbum suum etc.»

206. 40 Z: Visio Pauli abbatis e *Vitis Patrum*.

207. 41 D: Ex. narrat S. *Vincentius* (Ferrer) de quodam iuvene scelerato, qui in somniis se vidit trahi ad iudicium et prae timore subito canus factus est.

208. 41 G: De serpente venenoso qui mordet radicem alicuius arboris et omnes fructus eius morsu venenati efficiuntur. Ex. S. *Vincentii* sermone. (Cf. *Gesta Rom.* 176^b et 185.)

209. 41 I: De efficacitate predicationis S. Bernardi in conversione peccatoris. *Meffret* in sermone.

210. 42 S: De audiendo verbo Dei exemplum duarum ollarum, mundae et sordidae. *Vitae Patr.* I. IV, c. 106. (?)

211. 42 T: Ex. ex narratione *Jacobi de Vitriaco* **) et S. *Vincentii de Valencia* aliorumque. De diabolo innumerabiles pixides habente, ex quibus ungebat in sermone aliquibus aures, aliis oculos, aliis ora, aliis pectus, aliis bursas illorum.

212. * 43 BB: Legitur in vita beati Amandi episcopi, qui cum praedicaret, quidam ioculator irridebat eum et sic verbum Dei contemnebat et aliis contemnendum ostendebat. Qui arreptus est a diabolo et se ipsum lacerans unguibus et dentibus exspiravit.

213. * Ibid. inferius: Legitur de S. Francisco, qui dum praedicaret in castro Citerne, quaedam mulier cum cymbalo pulsando irridebat. Praemonita a S. Fran. noluit obaedire. Tandem S. Fran. dixit: Tolle, tolle diabole quod tuum est. Et statim in aëra rapta per daemones exstitit et deinceps non est visa.

214. 43 DD: Pastor viso bufone ad saepius audiendum sermonem commotus. (Cf. *Discipuli* Serm. de Temp. 17 M., ubi simile quid de quodam fratre narratur, sed sine applicatione ad audiendam praedicationem.)

215. 44 C: Quidam homo lubricus poenitentiam differens tandem apparitione Christi crucifixi conversus.

216. 44 E: In *Vitis Patrum* (ed. Rosw. 579^a) legitur ex. heremita a muliere tentati, qui digitos manuum igne combussit et sic tentationem vicit. (Cf. *Discipuli* Serm. de Temp. CXXV. O. et *Jac. de Vitriaco* 246. cum notis ed. Crane p. 237.) V. supra n. 31.

*) Loco cit. Ezech. tantum ad sensum simile quid invenitur.

**) Inter exempla I. Vitriacensis a Crane edita non inveni.

217. * 44 G: Legitur libro de donis Spiritus Sancti (*Stephani de Borbone*), quod iuvenis quidam ingressus purgatorium S. Patricii, inter varias poenas animarum vidit circulum ferreum constipatum clavis acutissimis, in quibus quasi in chorea vertebantur plures compluti continue igne sulphureo, quorum etiam viscera corrodiebantur usque ad ossa. Angelus requisitus quid hæc essent? respondit: Tales sunt et tali supplicio plectuntur omnes, qui choreis et clamationibus impudicis vel saltibus, amplexibus, osculis, tactibus, ludis et verbis concitant ad libidinem alios et se. *)

218. 45 O: Mulier, quæ choreis et cantilenis assueta et assidua erat, turbine in altum rapta et a spiritu maligno crudeliter verberata. Ex *Apiario* (li. II.) ca. 7. (Discipulus, de Temp. 154 G.)

219. Ibid. inferius miraculum in regno Hungariæ cca. ann. 1480 vel quasi eventum, quod v. apud *Szilády* l. c. 6. in adnot.

220. 46 T: Visio cuiusdam, qui a inventute nutritus in deserti monasterio erat, de chorizantibus. Legitur in *Vitis Patrum*.

221. * 46 Y: Legitur, ut narrat in sermone quidam doctor *Paulus* (Wann), quod in diœcesi Coloniensi in quadam villa crexerunt spectaculum arietis et choreæ, quod sacerdos loci prohibebat, sed illi non curaverunt; et cum esset æris serenitas, ecce subito fulgur et grando comminuerunt omnes segetes, fructus vinearum et arborum totius illius villæ et provinciæ circumiacentis, ex qua populus ad tale spectaculum convenerat. **)

222. 46 Z: Mater filiam suam virginem «secundum cursum mundi» pompose ornans ab angelo monetur et variis Dei plagis prædictis ad poenitentiam convertitur. *Meffret* in sermone.

223. 47 F: Ex *Gestis Rom.* (c. 138.)

224. 47 H: Ex *Apiario* (l. II.) ca. 77. (De chorea et eius poena horribili.)

225. 47 I: Ex eodem (l. II.) ca. 76. (De eadem materia, ad quam v. ea, quæ sub titulo *Ünneprontók* in ephem. hung. *Ethnographia* XI. 1900. commentatus sum.)

226. Pasch. 6 E: Varia exempla de resurrectione J. Christi.

a) Apes: *Avicenna* li. VIII. de Animalibus.

b) Leo: *Rabanus* sup. Genes.

c) Panthera: *Physiologus*.

d) Cocodrillus (sic) et natantia: *Hugo de Florido Prato*.

*) In editione narrationum Steph. de Borb. quam *Lecoy de la Marche* curavit, non inveni, sed legitur fere iisdem verbis hoc exemplum in *Promptuario Discipuli* C9, ubi etiam e libro de donis depromptum affertur. Pelbartum e Discipuli farragine hausisse verisimillimum est.

**) Doctor iste Paulus, quem Pelbartus noster huius exempli auctorem affert, est Paulus Wann, cuius «Tractatus de corea cancionibus instrumentis musicis ad populum Bude(!) prædicatus» in Catalogo Manuscriptorum Bibl. Monacensis (Mss. Latt. VI, 479=16229) memoratur. Sæculo XV. floruisse videtur. Sermones eius typis expressi sunt Patav. 1491 et Hagenoæ 1499. (Bibl. Card. Simor Strigonii) et postea sæpius.

- e) Phœnix: *Ambrosius* in *Hexam.*
 f) Pelicanus: *Psal.* CI (vs. 7.).
 g) " *serpentem vincens: Augustinus.*
 h) " *Libro Origina.* (sic), quo forsitan Isidori *Origines indi-*
 gitantur.

i) Sidera.

227. 7 S: *Latro conversus exemplo monachorum. Jacobus de Vitriaco* (ed. Crane no. 68. p. 29. et adnot. p. 164., locis ibid. allatis addendum est *Alphab. Narrat.* 7. = *Recull* 1.)

228. ** 8 Y: *Fabula Iustitiæ et Iniustitiæ.* (V. p. 35. et ss.)

229. 9 H: *De captione et domesticatione elephantis. Philosophus* (= *Aristoteles*) et *Solinus.*

230. 10 R: *Legenda septem dormientium «a Theodoro et Rufino» scripta «et habetur in legenda communi (=Leg. aurea c. 101. ed. Græsse p. 435.)*

231. 11 U: *Fabula virgarum unitarum et solutarum de bono concordie et malo discordie. (Aesopus Halm 103. Plutarchus, de garrulitate c. 17. Babrius 47. Faërnus 35. La Fontaine IV, 18. Desbillons II, 12. G. Pesti 51. Halapi IV, 31.)*

232. 14 Z: *De translatione animæ iusti cuiusdam in cælum. Vitæ Patrum et alibi.*

233. 16 L: *Gaudia cæli ineffabilia. Discipulus in Promptuario exemplor.* (G 2 et 4. Cf. *Ethnographia* IX. 402 et X. 165.)

234. 18 E: *Revelatio, quam habuit S. Bernardus de passione Christi. In Vita eius.*

235. 18 F: *Visio cuiusdam nobilis oppressoris pauperum. Viridarius et Meffret in sermone.*

236. 19 I: *De vano ornatu muliebri. Vitæ Patr.*

237. 19 P: *De gaudiis cæli et pœnis inferni, visio cuiusdam monachi ord. Cisterciensis tentati de exitu. Discipulus in Promptuario ex.* (G 15, ubi hoc exemplum ex libro affertur, cuius titulus est: *Magnum exordium Ord. Cistere.*)

238. 20 Y: *De melodia cælesti: S. Magdalena «triginta annis nil gustavit præ suavitate cælestis melodiæ, ad quam elevabatur per angelos in cælum, ut audiret.»*

239. Ibid. *Avicula cælestis. Ex Discipuli Serm.**) (De Temp. LXXXIV, N. Cf. *Specul. ex.* IX.-65. *Martinus Polonus Prompt. ex.* 16 B. *Maurice de Sully in «Romania»* V, 473—485. *Odo de Ceritona, Sermones dominic.* Paris 1520. fol. LXVIII^b *Bozon, Contes moral.* ed. Lucy Toulmin-Smith p. 267 note 3. *Hervieux l. c.* IV. 295. *Bozon ed. cit.* p.

*) In fine huius exempli legitur: «Hoc idem narratur in libro, qui dicitur *Speculum exemplorum*», ex quibus verbis Pelbartum ex *Discipuli* et *Speculi* haud discrepantibus narrationibus suam contaminavisse colligi potest.

112. *Scala cæli* ed cit. f 102^b Pauli 562 cum adnot. in ed. Oesterley. *Dunlop-Liebrecht*, *Gesch. d. Prosadicht.* 543. et ea, quæ de hoc exemplo in ephem. hung. *Katholikus Szemle* XIV, 529 et 52. commentatus sum.)

240. 20 Z: Revelatio facta cuidam subpriorissæ per monialem, quæ ei post mortem apparuit, de gaudiis cæli. Ex *Discipuli* Promptuario ex. (G 10.) Ibidem additur exemplum, quod iam superius e Sermone partis Hiem. 32. U. in hoc Elencho sub no. 193. allatum est.)

241. * 21 C: (Figura vitæ terrestis.) Antiqui philosophi depingebant vitam præsentem in forma hominis iocunde vestiti super globo rotundo volubili sedentis, in manibus tenentis candelam accensam et eversam, atque in ore eius mellis argum, et super caput hos versus scriptos habebat:

Est mihi mel mundus, ideo sto veste iocundus
Sto super incerto, vitam cum lumine verto.

Ex istis patet, quod contemnendus est mundus. (Forsitan ex Imaginibus *Fulgentii*, de quo libro vide *Oesterley* in ed. Gestor. Romanor. p. 252.)

242. 22 P: Dæmones consumuntur cupidine videndi Deum. Ex *Apiario* Thomæ Brabantini (i. e. Cantipratensis) et *Discipuli* Promptuario ex. (G 1.) V. n. 293.

243. 23 F: Gaudia cæli ineffabilia. *Augustinus* ad Cyrillum de laudib. b. Hieronymi.

244. 24 P: Exemplum viri adulteri in facie deformati ex *Vincentii* (Ferrer) Sermone in octava Resurrectionis. (Cf. infra exemplum simile in Sermone partis Aestiv. 15 F. no. 290.)

245. 24 S: De obsessa in civitate Coloniae «in qua dæmon interregatus, quid facere vellet, ut ad cælestem beatitudinem pervenire posset, respondit: si esset ferrea columna rasoriis et clavis acutissimis circumscæpta a terra usque ad cælum alta, si carnem haberem, usque ad finem mundi, inquit, vellem per illam trahi quotidie sursum et deorsum, dum possem ad beatitudinem pervenire.» *Caesarius* (Dial. mir. V, 10.) et *Discipulus* (Serm. de Temp. LXXXIV L).

246. 26 M: S. Franciscus et plures alii beatorum in agone cælestem audire melodiam. (Cf. 238.)

247. 27 Z: Mors prodigiosa Juliani Apostatæ. In *Vitis Patrum* (ed. Rosw. 225^a) et *Speculo exempl.* (ed. Majoris s. v. Apostata 10. p. 41. ex Vita S. Basilii scripta per Amphilochem apud Surium.)

248. 28 H: S. Bernardus et rusticus. *Legenda S. Bernardi* (Leg. aur. c. 120. ed. Grasse p. 534).

249. 28 H inferius: Quomodo sit orandum. Ex *Vitis Patrum* (ed. Rosw. ?)

250. 28 K: Virtus maxima. *Vitæ Patrum* (ed. Rosw. ? cf. Gesta Rom. 197. et cod. hung. qui intitulatur Példák könyve p. 16—18 et 19—20,

ubi contentio similis quinque, resp. trium heremitarum de virtute maxima et Deo carissima, e *Discipuli* Promptuario ex. U 26. et 28. sumpta narratur. Pelbartus noster nec hanc, nec illam, sed aliam, quæ exemplo in Gestis Rom. occurrenti proxima est, præ se habuisse videtur.)

250 b. 29 S: Visio S. Bernhardi de angelis. conscribentibus in choro psalmos et orationes fratrum. Legitur in *Speculo exemplor.* dist. III. cap. 17.

251. 30 Z: Oratio S. Servatii contra Hunos in Galliam venturos. In *leg. eius.* (Leg. aur. cap. 241. ed. Grasse p. 954. saltem tangitur hic eventus vitæ S. Servatii. Fusius in legendis sancti amplioribus, quæ in Biblioth. hagiogr. Lat. sub nomine eius citantur.)

252. 30 A: Visio S. Macharii, qui vidit diabolos orationem fratrum vanis cogitationibus turbare conantes. Ex *Vitis Patrum* (Rosw. 481 b).

253. 30 C: Virtus maxima, ut dixit S. Agathon, oratio, quia hanc demones semper impedire festinant. In *Vitis Patrum* (ed. Rosw. p. 613 a).

254. 31 E: Vinum veneno corruptum. *Julius Sextus* li. IX. ca. 5. (Cf. Gesta Rom. 88. Pauli 661: «Julius sextus libro II. stratagematum etc.»)

255. 32 Q: De causa diminutionis gratiæ. *Vitæ Patr.*

256. Ibid. inferius: S. Amandus li. I. ca. 10. de pœnis damnatorum.

257. 33 Z: De novicio, qui ordinem relinquere voluit et visione retentus est. In *Gestis S. Francisci* et *Speculo exemplor.* (VII, 19.)

258. 34 K: Tres litteræ. *Spec. exempl.* (IX, 47. Cf. Gesta Rom. 125 in fine et 188.)

259. 36 Q: «Veni Creator.» *Spec. exempl.* (ed. Majoris p. 461.)

260. 37 T: De provincia Hiberniæ, li. *Proprietatum* (Barthol. Anglici) XV.

261. 39 O: Cur homo tam sæpe cadat in peccatum. *Vitæ Patr.*

262. 40 X: De quibusdam mulieribus devotis, quæ præ dulcedine gratiæ rapiebantur in extasin. *Jacobus de Vitriaco.*

263. 40 &: Christus paratus rursus mori pro hominibus. *Dionysius* in epist. ad Demophilum.

264. * 41 D: Vidi etiam Thurcos quosdam, quorum princeps tenens castrum in confinibus Hungariæ, dum nocte quadam vigilans vidisset totam versus christianorum regionem esse in luce quadam scil. gratiæ claritatem significante, et versus regnum Thurcorum ubique tenebras fore, cum hoc idem aliis suis retulisset et quidam eorum, ut dicitur, consimiliter vidissent, mox castrum illud christianis dederunt et ad baptismum venerunt, contemnentes omnia ac devotissime Christo servientes: adeo, quod ille princeps factus christianus, quotiens nomen Jesu in prædicatione vel in missa audiebat, totiens genibus procidebat in terram adorando J. Christum.

*) Actus S. Fran. ed. *Sabatier* c. 22. (p. 75) = *Speculum Vitæ* f. 101b

265. 41 F: Angeli latantur de colloquiis salutiferis fratrum et indignantur contrariis. *Vitae Patr. et Spec. exemplor.* II. 45.

266. Ibid. inferius: De S. Francisco simile.*) *Spec. exempl.*

267. 42 K: Oratio valet pro conversione peccatoris.

268. 42 O: Humilitas S. Johannis Elemosynarii.

269. Ibid. infra: Humilitas S. Francisci.

270. 43 Z: De fratre quodam eremita, qui filiam sacerdotis pagani sibi in uxorem dari volens negavit deum, baptismum et professionem et tamen a deo non derelictus et dein conversus est. Ex *Vitis Patrum*.

271. Aestiv. 1 G: Faber ebriosus in agone mortis vidit infernum apertum *Beda* in *Hist. Anglor.* (Spec. ex. III, 9.)

272. ** 1 H: Auditio missæ servat a periculis. (Cf. *Gesta Rom.* 283.) In *Discipuli* Sermone de fructibus missæ (de Sanct. 48.) V. in *Appendice* p. 41.

273. 2 T: Angeli ad pugnam contra dæmones parati defendunt quendam a tentatione fornicationis. *Vitae Patrum* (Rosw. 638^a).

274. 3 &: De mala morte peccatoris. *Vitae Patr. et Speculum exemplor.* di II. ex. 201.

275. ** 4 C: De cæco et contracto. *Vincentius* (Bellovacensis) in *Speculo morali* li. III. parte 2. di. 20. (Cf. *Gesta Rom.* cap. 71. V. supra in App. p. 45.)

276. ** 4 E: De fratribus stulto et sapienti. *Ibid.* (Cf. *Gesta Rom.* c. 67. V. in *Appendice* p. 46.)

277. 4 H: Visio cuiusdam sancti heremitæ de multitudine damnatorum et paucio numero eorum, qui in purgatorium deveniunt, paucissimo autem illorum, qui salvantur. *Liber de Ortu Carthusiensium*.

278. 5 O: Visio Sancti Carpi de misericordia Christi. In epist. *Dionysii ad Demophilum*.

279. 6 S: De vano ornatu muliebri.

280. 7 F: De tabernario a dæmonibus rapto. *Spec. exempl.* di. IX. ex. 37.

281. 7 G: Opera bona cuiusdam sancti heremitæ in mutuum data contra peccata sibi confessa cuiusdam hominis pessimæ vitæ. *Spec. exempl.* di. IX. ex. 40.

282. 8 L: Virgo quædam ceterum devota, sed superba, propter hoc unum peccatum damnatur. *Spec. exempl.* di. IX. ex. (200.) Refert *Jac. Carthusiensis*.

283. 9 X: S. Bernardus et aleator. *Gesta Romanor.* cap. 170. (Cf. ea, quæ de hoc exemplo in editione versionis hungaricæ *Gestor. Romanor.* in parte II. libri «Hármás Istoria» inscripti ad capitulum cit. adnotavi.)

284. 9 BB: Animæ bonorum et malorum e corporibus forma differenti egrediuntur. *Discipulus* in *Promptuario exemplorum* (passim).

285. 10 I: Imago Christi crucifixi retraxit manus clavatas de ligno

*) Actus S. Francisci ed *Sabatier* cap. 14. (p. 50.) cf. cod. *Ehrenfeld* p. 135. *Spec. Vitæ* f. 54^a.

crucis et obturavit aures in exequiis cuiusdam hominis, qui iniuriis sibi factis nullo modo indulgere voluerat. *Spec. exempl.* di. IX. cap. 94. et *Scala caeli* (f. 107^b).

286. 11 U: Simile de muliere, quæ offensionem dimittere nolebat. *Spec. exempl.* di. IX. cap. 96.

287. 11 X: Frater occisi parcit occisori propter sanguinem Christi. Sermo S. Bernardini de Senis et *Spec. exemplor.* (I, 105. et V, 45.)

288. 13 Q: Pactum Silvestri II. papæ cum diabolo. Ex *Chronica Martiniana*. (Cf. Liebrecht, Zur Volkskunde p. 47., ubi eadem narratio ex Gualteri Mappii Nugis curialium dist. IV. cap. 11. allata commentario illustratur.)

289. 14 Z: Legenda S. Cypriani. (Leg. aur. 142. ed. Grasse p. 632.)

290. 15 F: Miles teutonicus post adulterium in facie deformatus. Ex *Apriario* (li. II. c. 29.) et *Spec. ex.* (di. V. ex 81.) Cf. ad hoc ex. quæ supra no. 244. adnotavimus et infra num. 310.

291. 15 H: Quomodo angeli introducunt animas sanctorum in cælos. *Spec. ex.* di. III. cap. 22.

292. 16 N et 17 T: De diversis arboribus.*) *Plinius, Solinus et Gesta Alex. Magni.*

293. 16 Q: Dæmones cupiunt videre faciem Dei. *Spec. ex.* (IX, 63.) et *Discipuli* Prompt. ex. (G 1. Cf. n. 242.).

294. 17 &: Apparitio cuiusdam clerici post mortem «cum habitu de pergamento totaliter sophismatibus descripti et intus flamma ignis videbatur ardere.» *Spec. ex.* di. VIII. ex. 65.

295. 18 K: Quomodo B. V. Maria oraverit. *Speculum Virginis.*

296. 19 P: Aspectu impudico perditur gratia. *Vincentius de Valentia* in suis sermonibus.

297. 19 Y: Confessio devota sanat ægrotum, cuius ex ore «quasi bufones septem, quasi septem vitiorum dæmonia» post absolutionem eiiciuntur. *Li. Apum* et *Spec. ex.* di. V. ex. 107.

298. 19 Z: Quidam nomine Servulus paralyticus morti proximus audit resonare laudes in cælis. *Gregorius Dial.* (IV. 14.)

299. 20 D: Exemplum cuiusdam regis Franciæ, qui moribundus exclamavit: «Heu mihi, quo vado? Ubi erit hac nocte hospitium meum? Quam rationem reddam Deo de tot bonis, quæ omnia relinquo?» *Hugo de Florido-Campo* (s. de Prato-Florido.)

300. 20 I: Parabola Menenii Agrippæ de ventre et membris. (Cf. *Aesop.* Halm 197. Livius II, 20, 3. etc. in *H. Kurz* ed. fabular. B. Waldis II. Anm. 51. ad fab. I. 40. ad La Fontaine III, 2. ed. *Regnier* I, 205. Pauli ed *Oesterley* 399. Quibus addi possunt G. Pesti 40. Hel-tai 42. Kolozsv. 1767: 48. Halapi V, 40. Jacobus de Vitriaco 73. ed. *Crane* p. 33. et adnot. p. 167.)

*) 17 T occurrit verbum hungaricum Gengyer (carbas), de quo v. Szilády l. c. p. 68.

301. Ibid in fine: De periculis tædii. S. Antonius in *Vitis Patrum* (V, 7, 1; ed. Rosw. 584^b).

302. 21 L: Curare infirmos plus valet ieiunio quam longissime protracto. *Vitæ Patr.* et *Spec. exempl.* di. II. ex. 177.

303. 21 R: Ex vita S. Johannis Elemosynarii. *Spec. ex.* di. VIII. ex. (30. et ss.).

304. * Ibid. Infra: Tiberius secundus imperator christianissimus dabat pauperibus largissime, ita ut etiam imperatrix eum de hoc reprehenderet. Cui ille dixit, quod Deus provideret. Ecce autem altera die in palatio suo ambulans vidit, quod in uno lapide pavimenti signum crucis fuit insculptum et dixit: Non est bonum signum crucis pedibus conculcari. Et præcepit statim lapidem illum erui, sub quo invenit alium lapidem et sub illo tertium consimili signo. Quibus omnibus erutis invenit plus quam mille centenaria auri. Et postea in loco illo invenit etiam thesaurum maximum. In *Chronicis imperatorum* et *Speculo exempl.* di. IX. ex. (127.).

305. ** Ibid. inferius: Miraculum Budense de vinea S. Lazari. V. in Appendice sub no. VII. p. 48.

306. 22 X: De negligentia parochorum. *Caesarius* in *Dial. mir.* (XII, 6.).

307. Ibid. infra: Simile.

308. 22 &: De S. Forseo. *Beda* (in *Hist. Anglor.* cf. cod. hung. qui *Példák könyve* inscribitur, *Nyelvemléktár* VIII. p. 101.)

309. 23 H: De gratiarum actionis utilitate. *Spec. exempl.* (IV, 19.).

310. 24 P: Tres ancillæ S. Anastasiæ (Agape, Cionia et Hirene). *Leg. S. Anastasiæ.* (Lég. aur. c. 7. ed. Græsse p. 48. et loca ad Pelb. de Temp. æstiv. 15 F citata sub no. 290.).

311. 25 Z: Visio fratris Leonis ex *Actibus S. Francisci* et sociorum eius et in *Spec. exempl.* di. VII. ex. 41. (Actus S. Fran. ed. *Sabatier* cap. 64. p. 188.)

312. * 26 A: Exemplum legitur in meditationibus *Bernardi* et sermonibus, quod scil. Aristoteles*) apparuit post mortem cuidam suo discipulo, et ille interrogavit Aristotelem dicens: Quid genus? quid species? quid differentia? Et Aristoteles respondit dicens: Non est apud nos inferos quid genus, species et huiusmodi, sed tantummodo quid ignis, quid dolor et quicquid quid non esset pœna.

313. 26 B: Annulus a papa Alexandro militi datus pro pœnitentiâ et ab eo sæpius inspectus inducit eum tandem ad pœnitentiam veram. In *Libro de dono timoris.* (*Steph. de Borbone?*) Cf. supra n. 46.

314. 26 G: Præsumptuosa exultatio cuiusdam moribundi. *Apiarius* et *Spec. exempl.* di. V. ex. 108.

315. * 29 E: Exemplum narratur de quodam sanctissimo, qui in insula quadam manens nullam aliam orationem dicere sciebat, nisi hæc tria verba: Miserere tui deus. Accidit autem beatum Ambrosium episco-

*) Pelbartus semper Aristotelem scribit in hoc exemplo.

pum scilicet navigantem a vento in illam insulam propelli, ubi senem illum in cella repperit. Quem inter cetera verba requisivit, quid oraret. Ille dixit, quod nesciret aliud dicere, nisi sic orare: Misereere tui deus. Cui sanctus Ambrosius dixit: Non sic dicere debes, sed dic: Miserere mei deus. Ille aliquotiens repetivit. Et postquam inde recessit sanctus A., accidit, quod senex iste oblitus est orationis istius formam traditam, de quo dolens ivit post eum. Et ecce per mare pedibus repente post illum pervenit dicens, se oblitum fuisse orationis modum. Quo viso miraculo sanctus A. ait: Vade et semper dic eo modo, quo hactenus dixisti. Et iste per mare ambulans rediit. (Pauli 332. et loca in ed. *Oesterley* ad hanc narrationem citata. Mikes epist. CCVI. in ed. F. Toldy p. 213. et ex hoc fonte apud Mich. Vörösmarty in poemate «Szent ember» inscripto, ed. P. Gyulai II, 239. cf. adnot. editoris p. 306.)

316. 29 K: S. Tiburtius resuscitat mortuum oratione Dominica.

317. Ibid. infra: Somnium de hamo aureo. *Spec. exemplor.* di. IX. ex. 143.

318. Ibid. inferius: Unum «Pater noster» plus valet modio auri cumulato. *Liber Florum.*(?)

319. 30 P: S. Antonius eremita didicit humilitatem exemplo coriarii Alexandrini. *Vitae Patr. et Spec. exempl.* di. II. ex. 58.

320. 31 X: Via salutis ostenditur abbati Arsenio his verbis: Fuge (scil. mundum), luge (scil. peccata tua), tace (scil. peccata proximi et secreta), quiesce (scil. a saeculi tumultu). *Vitae Patr.* (ed. Rosw. 528*).

321. ** 32 H: Angelus et eremita. *Jac. de Vitriaco* (109. ed. *Crane* p. 50. et 179 ss. Cf. *Gesta Rom.* 80. et 127. et ea, quæ de hoc exemplo in ephem. hung. *Ethnographia* tomo XI. anni 1900., p. 145. ss. et 199. ss. commentatus sum. Cf. infra 403.

322. 33 M: Exemplum de nimia fortuna timenda. Ex *legenda S. Ambrosii*. (Leg. aur. c. 57., ed. Grasse p. 253. Cf. Schiller: *Der Ring des Polykrates.*)

323. 33 N: Date et Dabitur vobis. *Caesarius* in Dial. (Spec. ex. VI, 43.).

324. 34 Q: Abbas Achilles de causis acidiae. *Vitae Patrum* (ed. Rosw. p. 589* c. 28.).

325. 34 X: De S. Vitali et Ursicino. In *officio S. Vitalis*.

326. Ibid. inferius: De S. Paulino episcopo. *Gregorius* Dial. III. (cap. 1.)

327. 35 C: Reges et imperatores volentes adire paradisum. a) Xerxes, b) Cambyses, c) Alexander Magnus, d) Nero. Huic exemplo Pelbartus mysticam subiungit expositionem sequentem: «Per reges quatuor significantur homines in quatuor mundi partibus habitantes, scil. ad orientem, occidentem, meridiem et aquilonem. Qui quamvis appeterent naturali inclinatione caeleste paradisum, quia (ut dicit Boetius et Augustinus) unicuique nostrum inserta (sic!) est illius boni veri cupiditas, sed multi non perveniunt ad caeleste paradisum, quia deficiunt aliqui præ fame, eo quod non habent cibum verbi divini et potum fidei

catholica, et sic Deum diligere gratuite nesciunt . . . Alii deficiunt ab aquis concupiscentiæ et luxuriæ . . . Alii præterea deficiunt et impediuntur a cælesti paradiso ab igne avaritiæ et cupiditatis . . . Alii impediuntur a defectu charitatis veræ, quia sunt mortui morte culpæ cuiuscunque.»

328. 36 L: Præmium patientiæ. *Spec. exempl. di. III. ex. 40.*

329. 37 P: Diabolus a S. Machario sola humilitate charitativa vincitur. *Vitæ Patr. et Spec. exempl. (II. 56.).*

330. 37 R: De amore S. Augustini in Christum.

331. 38 Z: Peccatum magis foetet angelo quam cadaver corruptum. *Spec. exempl. di. IX. ex. 163.*

332. Ibid. inferius: Peccatum renovat passionem Christi. *Discipulus in Sermone (de Temp. 1 H et 161 C).*

333. 39 E: Filii sagittant in corpus patris mortui. *Gesta Rom. cap. 45.*

334. 40 L: Gratitude animalium pluribus exemplis demonstratur, scil.:

a) Elephantis. *Cassiodorus.*

b) Equorum, boum, canum.

c) Bufonis. (Exemplum hoc ex *Vitis Patrum* allatum non spectat ad hanc materiam, sed Deum in omni creatura sua laudandum esse docet. Cf. supra ex. simile de pastore et bufone sub no. 214.).

d) Leonum. Vita S. Macharii. (*Vitæ Patr. Rosw. 228^b*).

335. 40 N: Gratia sunt Deo agendæ etiam in rebus adversis. *S. Vincentius de Valentia.*

336. 40 O: De fratre Merulo. *Gregorius Dial. (IV. 47.) Spec. exempl. (di. I.) ex. 71.*

337. 41 Y: Faber in paupertate elemosynarius, dives et potens factus cessat ab elemosyna. *Caesarius* (? Cf. *Spec. ex. Majoris p. 246. ex. 3.*).

338. 42 G: Usurarius dives damnatur, quia omnia bona, quæ fecit, in peccato mortali facta nihil pro eo redimendo valebant. *Meffret.*

339. 42 I: Poenæ divitum et usurariorum in inferno. Petrus Cluniacensis in *Speculo exempl. di. IX. ex. 85.*

340. 43 P: Duo heremitæ olera habentes et diverse orantes: unus modo pro serenitate, modo pro pluvia, alter omnia divinæ providentiæ committens. Huius olera bene provenerunt, alterius autem arefacta sunt. *Vitæ Patrum et in Sermonibus Thesauri.*

341. Ibid. inferius: Simile de duobus sutoribus. *Spec. exempl. di. VIII. ex. 45. (Cf. Discipuli Sermon. de Temp. 117 H).*

342. 43 Q: Ethicius paverat pauperes et Deus largiter retribuit ei. *Specul. exempl. di. IX. ex. 130.*

343. ** 45 B: Nuntii mortis. *S. Vincentius (de Valentia) in Sermone. (Cf. Pauli 267 et 268. Kirchhoff Wendunm. I, 2, 124. cum adnott. Oesterley.)*

344. 45 F: Mors devoti. *Meffret et alii in Sermonib.*

345. 46 K: Desiderium mortis laudabile esse exemplis demonstrat S. *Augustinus*.

346. 46 L: Mors S. Claræ. In legenda eius.

347. 47 S: Recordatio passionis Christi Deo acceptissimum servitium. *Specul. exempl. di. IX. ex. 158.*

348. 48 Y: Peccatum luxuriæ etiam diabolo maxime foetet, sed «propter lucrum» ab eo promovetur, «sicut cloacarius foetorem cloacæ, licet abhorreat, tamen propter lucrum in ea laborat.» *Meffret* in Sermone.

349. 48 Z: Ave bestia! Ave homo! Ave angele! (Cf. n. 7.)

350. Ibid. inferius: S. Franciscus contra tentationem carnis proiecit se in foveam glacie et nive plenam.

351. 50 M: Pistor diem dominicam non sanctificans miraculo terribili panum sanguinolentorum punitur. In *Vita S. Hugonis Linconiensis*.

352. 51 S: De S. Theodosia virgine. *Spec. exempl. di. VIII. ex. 10.*

353. 52 &: Frater Martinus monachus et leprosus. *Gregorius Dial. (III. 16.)*

354. 53 B: De perseverantia. *Gerson* in libro de interna conversatione.

355. 53 F: Colloquium S. Francisci de servitio Deo acceptissimo. *Spec. exempl. di. VII. ex. 9.*

356. 55 Z: Plus Deo confidendum quam medicis. *Spec. ex. di. III. ex. 28.*

357. 56 F: S. Bernardus in ultima sua infirmitate raptus ad tribunal Dei. *Legenda S. Bernardi*.

358. 56 G: Filius recusans curare novercam. *Seneca li. IV. Narrat. sive Declarationum. (Sic pro Declam. Cf. Gesta Rom. 112.)*

359. 57 K: Confessio liberat a diabolo. *Discipulus* in Sermone (138 J).

360. 57 N: Eremita malis cogitationibus tentatus. *Vitae Patrum*.

361. 58 Q: Quidam religiosus in extremis horrendos videt dæmones. *Spec. exempl. di. IX. ex. 84.*

362. 58 T: Pænæ damnatorum et beatitudo sanctorum. *Spec. exempl. di. IX. ex. 214.*

363. 59 X: Visio cuiusdam mortui ad se redeuntis de presbytero Laurentio. *Gregorius* in Dial.

364. Ibid. inferius: S. Macharius invenit in deserto caput mortuum hominis, qui ei de inferno et de habitaculis damnatorum christianorum et paganorum quædam retulit. *Vitae Patrum. (Rosw. 526^a).*

365. 59 &: Descriptio inferni secundum *Vincentium* de Valentia.

366. Ibid. inferius: Visio cuiusdam de inferno et de tormentis eius: «Si enim omnia folia arborum verterentur in linguas hominum etc.» (Cf. «Und wenn der Himmel wär' Papier» apud R. Köhler, Kleinere Schriften III, 307 ss. et ea, quæ in ephem. hung. Ethnographia IX, 402. et X, 165. de his et similibus dictis commentatus sum.) *Caesarius Dial. mir. et Spec. exempl. di. VI. ex. 93.*

367. 60 C: De constantia cuiusdam professi tentationem parentum sibi exitum persuadere volentium recusantis. *Spec. exempl. di. VII. ex. 51.*

368. 60 G: Pœnæ inferni secundum diversitatem peccatorum diversæ. *Vincentius de Valentia*.

369. 60 H: Discipulus cuiusdam magistri post mortem apparet ei et interrogatus de quæstionibus, quæ apud inferos verterentur, respondet: «Ibi hoc solum quæritur, quid est, quod non sit eis pœnæ». *S. Bernardus in Meditationibus*. (Cf. supra sub no. 312.)

370. 61 O: De fructibus terræ et diversis plagis eorum. *Holkot* sup. libr. Sap. lect. 202.

371. 62 U: Infirmitas corporis confert saluti hominis. *Leg. S. Thomæ Cantuariensis*.

372. 62 Z: Jeiunio plus valet servire infirmis *Vitæ Patr.* (Cf. supra n. 302.)

373. 63 F: Symbolum apostolicum fugat dæmones. *Caesarius* (XI, 17.) et *Spec. exempl. di. VI. ex. 80*.

374. 64 L: Religiosus professionem violans punitur acerbissime. *Petrus Damiani* et *Spec. exempl. di. I. ex. 110*.

375. * 65 Q: Exemplum legitur, quod in Italia quidam suspensus pro peccatis mox visus est senuisse, ut narratur a fide dignis etiam fratribus nostris, qui viderunt. Et vox facta est dicens: Si iste bene vixisset, debuisset usque ad talem canitiem attingisse.

376. * 65 R: Sagittarius et philomela.*) *Barlaam* (et Josaphat Johanni Damasceno adscriptus. *Vitæ Patr.* ed. Rosw. 272a, cf. epitomen in *Leg. aur. cap. 180*. ed. Græsse p. 816. et *Gesta Rom. c. 167*.)

377. ** Ibid. inferius: Homo fugiens unicornem in barathrum incidit et ibi ramusculo se appendens, inter diversa pericula, quæ sibi minantur, melle de arbusto stillante fruitur periculorum oblitus. *Barlaam* (et Josaphat, *Vitæ Patr.* ed. cit. 263b, et epitomen in *Leg. aur. c. 180*. ed. cit. p. 815, necnon cf. *Gesta Rom. c. 168*.)

378. 66 T: De bono patientiæ et malo impatientiæ. *S. Vincentius (Ferrer)*.

379. 66 U: «Exemplum terribile refert quidam doctor in suo sermone», quo demonstratur, cur *S. Gregorius* introitum missæ pro defunctis «Requiem æternam etc.» iterari ordinaverit. (Cf. 140.)

380. 66 Z: Exemplum de æternitate. *Horologium Sapientiae* li. I. cap. 1. (Vide de hoc exemplo a prædicatoribus trito *R. Köhler*, *Kl. Schriften* II, 37.)

381. 67 E: Monachus quidam, qui ieiunium secreto sæpius frangebatur, in agone mortis se draconi traditum vidit. *Gregorius* *Dial. IV.* (cap. 38.) V. supra n. 8.

382. Ibid. inferius: *S. Maria de Oignies* pro matre sua damnata invanum orans. *Speculum exempl. di. V. ex. 122*. (De *S. Maria de O.* vide *Introd. in ed. exemplor. Jac. de Vitriaco*, quam *Crane* curavit.)

*) *Pelbartus* noster *philomenam* scribit, sicut et in *Gestis Romanor.* legitur.

383. 68 I: De pœnis damnatorum. *Annulo* parte II. cap. 23. et in sermonibus *Meffret*.

384. * 70 F: *Auerrois* super librum de sensu et sensato dicit expertum fore, quod quidam puer nutritus fuit in quodam loco, ubi nullus loquebatur eidem et sic nullum idioma scivit, sed mugiebat tandem et faciebat vocem similem cuidam seraturæ, quam sæpius audierat fieri in hostio illius cameræ, dum aperiebatur et claudebatur. Sic proprium habet lingua, quod quæ assuescit, bona vel mala, illa loquitur.

385. 70 G: Figura poetica de linguæ custodia. *Fulgentius* (Imagines).

386. 70 H: De eadem exempl. ex *Vitis Patrum* et aliud ex Sermonibus *Meffret*.

387. 71 P: De Thaysi meretrice. *Vitae Patr.* (ed. Rosw. p. 374.)

388. 71 Q: De fratre Egydio, qui minimam gratiam in religione habere maluit, quam maximam in sæculo. *Libro Conformitatum* (Barthol. de Pisis, Mediol. 1510. et 1513.)

389. * 72 S: Narratur de quodam cive in Italia, qui fere a XL. annis nunquam extra portas civitatis, ubi manebat, exierat, quod cum senatus de eo didicissent (sic.), iniunxerunt sibi sub pœna, ut nunquam audeat exire civitatem. Ad quod impatiens factus non potuit sufferre tale mandatum, quamvis nunquam voluerit exire. Quare hoc, nisi quia libertatem naturaliter appetit homo etiam in his, quæ non vult facere in effectu. Et tam maximum bonum est libertas animæ, quod prout Aesopus ait:

Non bene libertas pro toto venditur auro.*)

Unde hanc offerre Deo est maximum. (Cf. Pauli 319.)

390. * Ibid. inferius: Legitur etiam, quod quidam heremita Deum orabat, ut sibi revelaret, quid acceptius et sibi salubrius posset Deo offerre pro peccatorum suorum remissione. Et affuit die quadam diabolus in specie boni angeli dicens, quod deberet offerre lunam novam, solem et rotæ quartam partem. Quæ si non obtuleris, damnaberis. (Significatio huius ænigmatis est COR; C significat lunam novam, O effigiem solis habet et R est quarta pars verbi ROTA.) *Gritsch* in Sermone 47.

391. 73 H: Mors abbatis Sisois. *Vitae Patr.* et *Spec. exempl.* di. II. ex. 116.

392. 74 I: Xerxes cognovit vitæ humanæ brevitatem. B. *Hieronymus* in Epist. 55.

393. 74 K: De tempore perduto. *Humbertus* li. de septuplici timore (seu de dono timoris).

394. 74 Q: Annos in vanitate mundi consumptos non computat quidam senex sanctus. «Legitur in historia *Barlaam*, quam videl. Dama-

*) Hic versus ex Anonymo Neveleti affertur. Aes. Nevel. ed. Francof. 1660. p. 525. in fine fabulæ 54. Anonymi. Sed ibi tali inversione legitur: Non bene pro toto libertas venditur auro.

scenus scripsit, ut habetur etiam in legeŋda.» (Vitae Patr. ed. Rosw. p. 282b).

395. Ibid. inferius: Rex annuus providus. *Barlaam* (et Josaphat. Vitae Patr. ed. Rosw. p. 273b et epitome in Leg. aur. 180. ed. Græsse p. 817. cf. Gesta Rom. cap. 224.)

396. * 75 S: Exemplum narrant aliqui *ex dictis Senecae*(?), videl. quod quidam rex habens filios tres, proposuit eis tale probleuma (sic.) de avibus dicens: Fili mei, est quædam avium species, quæ nimis alte volant, sicut est aquila; aliæ sunt, quas principes manu portant, ut falco; aliæ sunt, quæ cum multitudine societatum volant et arbori insident ac fructus degustant, ut est ficedula. Tunc interrogavit rex maiorem filium, in quam istarum se transformare vellet, si posset? Et ille respondit: In aquilam, ut essem altior ceteris avibus. Secundus interrogatus dixit: In falconem, ut portaretur manibus principum. Tertius dixit de ficedula, ut cum multis esset et arboris fructus dulces comederet. Tunc rex cogitavit, quis istorum ad regnandum aptior esset? Primum intellexit esse superbum et contemptorem aliorum. Secundum raptorem et oppressorem pauperum. Tertium, quia elegit multitudinis dilectionem et in fructu arborum delectari, intellexit, quod esset charitativus, et hunc regno præfecit tamquam digniorem. (Cf. Spec. ex. IX, 105. Pauli 677. *Wright*, Lat. stories 34. p. 36., ubi tres aves sunt accipiter, sturnus et cygnus. Pater trium filiorum est «quidam nobilis in Anglia»; primogenitus, qui accipitri assimilari vult, obtinet terras patris in Anglia, «quia terra pacis et iustitiæ, et in ea rapere non poterit impune.» Secundus hæres fit terrarum in Wallia, «quæ est terra discordiæ et guerræ, quia per curialitatem malitiam temperabit incolarum». Juniori autem nullam terram assignat pater, «quia sapiens erit et per sapientiam suam sufficienter sibi acquiret.» Hic mortuo patre «factus est capitalis iustitiarius Angliæ.» *Wright* l. c. in adnot. ad hanc narrationem hæc habet: «This story, told there [Altdeutsche Blätter vol. II. p. 81.] of King William the Conqueror, is introduced into the Anonymous French metrical continuation of the Brut, printed in M. Michel's Chroniques Anglo-Normandes tom. I. pp. 80—89).»

397. 75 Z: Caliphus rex Tartarorum ad fidem Christi conversus miraculo,*) quod demonstravit fide montes transferri. *Spec. exempl.* di. IX. ex. 145. et *Discipuli*. Prompt. ex. (F 6.)

398. 76 D: Quidam frater conversus sine purgatorio ad Deum ire promeruit hac oratione, quam quotiescunque coram crucifixo transiret, recitare solebat: «Domine Jesu, per illam amaritudinem acerbissimam, quam sustinuisti pro me in crucē, maxime quando anima tua egressa est de corpore tuo, miserere animæ meæ in egressu suo.» *Specul. ex.* di. VI. ex. 102. ex *Caesarii* (Dial. mir. XII, 51.)

*) *Discipulus* l. c. hoc miraculum ex Speculo historiali *Vincentii Bellovacensis* affert, qui eventum anno 1225 adscribit. Pelbartus noster (in editione a. 1501 Hagen. 4o) anno CXXV. evenisse e *Spec. ex.* l. c.

399. Ibid. inferius: De mortis dolore acerbissimo. *Cyrrillus* in epist. ad Augustinum de miraculis b. Hieronymi.

400. 76 E: Divitem morientem divitiæ suæ non comitantur. (Cf. *Discipuli* Prompt. exempl. T6 = Debreczeni codex 230. Irodalom-tört. Közlem. XI, 449.)

401. * 76 F: Exemplum . . . legitur de quodam Saladino principe Saracenorum et habetur in *Speculo exemplorum* di. IV. ex. 59., quod Saladinus apud Damascum, cum sciret sibi mortem imminere, vocavit signiferum suum dicens: Tu, qui in bellis fers vexillum meum, fer nunc vexillum mortis meæ, scil. vilem panniculum per totam Damascum clamitando: Ecce rex orientis moriens ex omnibus bonis suis non fert secum nisi hoc vile linteamen. Sic erit de omnibus peccatoribus. (Cf. *Discipuli* Prompt. ex. T7. Bod codex 5 = Lobkowitz cod. 274—5. Jacobus de Vitriaco ed. *Crane* 119. p. 54. et adnot. p. 185. *Meffret* ed. Monac. 1612. I. p. 98a. R. Köhler, Kl. Schriften II, 565. *Gaston Paris*, La légende de Saladin, 1893.)

402. 78 Z: Judæus quidam in civitate Coloniensi ad deridendam fidem Christianorum sacramentum Eucharistiæ sumpsit, dein hostiam in manum expuit et vidit in manu puerulum vagientem, quem postquam deglutire incassum conatus est, in cœmeterio sepelivit. Postea vero omnia hæc sacerdoti confessus et ad fidem Christi conversus est una cum ceteris Judæis civitatis.

403. 79 D: Angelus et eremita. *Vitæ Patr.* (Migne, Patrol. Lat. LXXIII, p. 995. *Odo de Ceritona* Parab. IV. ed. *Hervieux* p. 266. *Discipuli* Sermo de Temp. CXLIX B. V. ea, quæ de hac parabola in Ephem. hung. Ethnographia t. XI. a. 1900. p. 145 ss. et 199 ss. commentatus sum. Cf. supra 321.)

404. 79 F: Mors repentina non semper adinstat pœnæ homini infligitur. *Rupertus* (Holkot) sup. lib. Sapientiæ. Cf. supra n. 321.

405. 79 K: Quidam nobilis in Brabantia propter tria peccata damnatus, scil. propter decimas sacerdotibus subtractas, propter pisces religiosorum furatos et propter damna, quæ canibus suis venaticis in segetibus et vineis pauperum discurrendo fecerat. *Apiarius* et *Spec. exempl.*

Addendum. 46 b. *Quadrag. I.* 37 U: Exemplum leg. *Spec. ex.* di. IX. ex. 110. de sacerdote coram Karolo Magno missam celebrante propter peccatum fornicationis non confessum ab aranea occiso.

Index auctorum et librorum, qui a Pelbarto citantur.

(Numeri Indicis ad numeros crassiores Elenchi referendi sunt.)

- Actus (v. Gesta) S. Francisci (Ass.) 64, 66, 106, 169, 180, 257, 266, 311.
Aesopus 93. (231.) (300.)
Albertus Magnus (li. de Animalibus) 26, 184.
S. Ambrosius (Hexaëmeron) 20, 162.
Annulus (liber) 383.
Antoninus (Florentinus in Summa) 85, 88, 89, 96, 100, 124, 127, 128, 130, 141.
Apiarius (s. liber Apum) 11, 25, 55, 56, 91, 147, 183, 199, 218, 224, 225, 242, 290, 297, 405.
Aristoteles 20, 108, 139, 184, 229.
Arnoldus (de Geilhoven) 204.
S. Augustinus (De civ. Dei) 97, 133. (ad Cyr. de laudib. b. Hieron.) 243. (alibi) 345.
Averrois 384.
Avicenna 174, 226.
Bæda (v. Beda Vener.) 173, 271, 308.
Bartholomæus Anglicus 108, 184, 260.
Bartholom. de Pisis (Lib. Conformitatum) 388.
S. Bernardus (in Medit. et Sermonib.) 312, 369.
S. Bonaventura (Leg. S. Francisci Ass.) 38.
Cæsarius (Dial. mirac.) 1, 13, 32, 43, 47, 48, 74, 75, 77, 84, 110, 114, 115, 125, 129, 175, 178, 245, 306, 323, 337, 366, 373, 398.
Cassiodorus 334.
Chronica imperatorum 304.
Chronica Martiniana (scil. Martini Poloni) 127, 288.
Chronica Minorum 34, 41.
S. Chrysostomus 161.
Comestor (Franciscus, in Summa de vitiis?) 114.
S. Cyrillus (Hierosolymitanus) 159, 399.
Dionysius 263, 278.
Dioscorides 24.
Discipulus (De Temp.) 1, 76, 157, 239, 245, 332, 359.
— (Prompt. ex.) 187, 233, 237, 240, 242, 284, 293, 397.
Fulgentius 241, 385.
Gerson (Cancellarius Parisiensis) 185, 354.
Gesta Alexandri Magni 292.
Gesta Romanorum 35, 39, 62, 112, 117, 145, 223, 283, 333.
S. Gregorius (Magnus), Dial. 8, 72, 98, 99, 103, 156, 158, 160, 298, 326, 336, 353, 363, 381.
Gritsch (Joannes) 390.
Guilhelmus 87.
Helinandus 186.
S. Hieronymus 6, 153, 392.
Holkot (Robertus s. Rupertus) 113, 370, 404.
Horologium Sapientiae 380.
Hugo de Florido Prato 226, 299.
Humbertus (de Romanis) 393.
Jacobus Carthusiensis 282.
Jacobus de Vitriaco 16, 123, 211, 227, 262, 321.
S. Joannes Damascenus (Vita SS. Barl. et Josaph.) 149, 376, 377, 394, 395.
Julius Sextus 254.
Kilil' (liber) 4.
Legenda (v. Vita) S. Amandi 212.

- S. Ambrosii 322. S. Anastasiæ 310.
 S. Beatricis 54. S. Bernardi 136,
 234, 248, 357. S. Claræ 346. S.
 Cypriani 289. S. Francisci Ass.
 166, 213, 246, 269, 350. S. Gregorii
 154. S. Hieronymi 37, 165. S. Hu-
 gonis Lincoln. 351. S. Joannis
 Elem. 268. S. Justinæ 138. S.
 Magdalenæ 238. S. Sebastiani 135.
 Septem dormient. 230. S. Servatii
 251. S. Silvestri 53. S. Tiburtii
 316. S. Thomæ Cantuar. 371. S.
 Vitalis 325.
 Liber Florum 318.
 Liber de Origine (v. Ortu) Ord.
 Carthus. 155, 277.
 Liber de Paradiso 134.
 Meffreth (v. Meffret v. Mefret) 29,
 60, 172, 179, 200, 209, 222, 235,
 344, 383, 386.
 Nider (Joann.) 2.
 Orosius 21, 122.
 Ovidius 126.
 Petrus Alphonsi (Disc. cler.) 171.
 Petrus Damiani 98, 104, 107, 150,
 374.
 Petrus de Palude 14.
 Physiologus 108, 226.
 Plinius 174, 184, 292.
 Rabanus Maurus 226.
 Scala cæli 50, 59, 285.
 Seneca (de Ira) 93. (Narrat. s. De-
 clam.) 358. (ex dictis?) 396.
 Solinus 65, 229, 292.
 Speculum B. M. Virginis 295.
 Speculum exemplorum 5, 11, 15, 27,
 30, 33, 36, 41, 42, 44, 48, 50, 52, 55,
 56, 57, 58, 59, 63, 73, 74, 75, 77,
 78, 79, 81, 82, 84, 91, 98, 99, 102,
 109, 110, 115, 122, 125, 129, 132,
 137, 143, 144, 146, 147, 148, 247,
 250^b, 257, 258, 259, 265, 266,
 274, 280, 281, 282, 285, 286, 287,
 290, 291, 293, 294, 297, 302, 303,
 304, 311, 314, 317, 319, 328, 329,
 331, 336, 339, 341, 342, 347, 352,
 355, 356, 361, 362, 366, 367, 373,
 374, 382, 391, 397, 398, 401, 405.
 Speculum Vitæ B. Francisci et Soc.
 76, 169, 180, 257, 266.
 Stephanus de Borbone (li. de Dono
 Timoris s. de VII Donis) 46, 81,
 217, 313. (393.)
 Thesaurus (liber Sermonum) 191,
 340.
 Valerius (Maximus) 93, 111, 119,
 133, 182.
 Vincentius Bellovacensis (Spec. hist.)
 27, 118, 121, 186. (Spec. mor.) 275.
 276.
 S. Vincentius de Valentia (Ferrer)
 152, 197, 201, 202, 207, 208, 211,
 244, 296, 335, 343, 365, 368, 378.
 Virgilius 120.
 Viridarius 235.
 Vitæ Patrum 3, 5, 9, 31, 70, 71, 83,
 90, 105, 128, 130, 141, 151, 168,
 188, 193, 194, 196, 206, 210, 216,
 220, 232, 236, 247, 249, 250, 252,
 253, 255, 261, 265, 270, 273, 274,
 301, 302, 319, 320, 324, 329, 334,
 340, 360, 364, 372, 387, 391, 403.
 Vita philosophorum 94.
 Wann (Paulus) 101, 221.

Index rerum et nominum notatu digniorum.

(Numeri Indicis ad numeros crassiores Elenchi referendi sunt.)

- Abstinentium longævitas 197.
 Accipiter 396.
 Achilles abbas 324.
 Acidia causæ 324.
 Adulter in facie deformatus 244,
 290.
 Adulterium punitur obsessione dæ-
 monis 177.
 Aenigma 390.
 Fr. Aegydius (v. Egydius) 388.
 Aeternitatis exemplum 380.
 Agape, Cionia et Hirene (v. Irene)
 310.
 S. Agathon 151.
 Alea 116.
 Aleator et S. Bernardus 283.
 Alexander de Halesio 36.
 Alexander et Anaximenes 119.
 Alexander Magnus 86, 119, 327.
 Ambitio 86.
 S. Anastasiæ tres ancillæ 310.
 Anastasii monachi tentatio 192.

- Anaximenes et Alexander 119.
 Angelus et eremita (Gesta Rom. 80. et 127.) 321, 403.
 Angelorum lætitia et tristitia 265, 266.
 Animalium gratitudo 334.
 Animam una cum corpore diabolo vendidit quidam 199.
 Anni in vanitate mundi consumpti non computantur 395.
 Annulus pœnitentiæ 46, 313.
 S. Antonias erem. 168.
 S. Antonii visio 190.
 S. Antonius et Paulus eremitæ 196.
 Apes 65, 162, 226.
 Aqua optima mundi 19.
 Aquila 22.
 Arbores diversæ 292.
 Aristoteles apparens post mortem cuidam discipulo suo 312.
 Arsenii visio 3, 9, 134, 188.
 Aspectus impudicus 296.
 Assaracus 120.
 Athila 86.
 S. Augustini amor in Christum 330.
 Aurum quomodo quæritur 174.
 Ave bestia, ave homo, ave angele! 7, 349.
 Aves in aëre pugnantem 65.
 Avicula cælestis 239.
 Balsami origo 170.
 Batha oppidum Hung. 131.
 S. Benedictus 186.
 S. Bernardi visio 250.
 S. Bernardus et aleator 283.
 S. Bernardus et rusticus 248.
 S. Bernardus raptus ad tribunal Dei 357.
blada (frumentum) 127.
 Brevitas vitæ humanæ 392.
 Buda civ. Hungariæ 86, 305.
 Buda frater Athilæ 86.
 Bufonis gratitudo 334.
 Bufonem videns pastor ad audientium sæpius sermonem commotus 214.
 Cæcus et contractus (Gesta Rom. 71.) 275.
 Cælestis melodia 238, 239, 246, 298.
 Cælestinus (Gesta Rom. 163.) 39.
 Cæli gaudia 233, 237.
 Calcei rostrati 144.
 Caliphus rex Tartarorum 397.
 Cambyzes 327.
 Camphora 184.
 Canis in sacro coemeterio sepultus 142.
 Cantilenæ 179.
 Caput mortui baptisari anhelans 14.
 Carbunculus 24.
caristia (caritas annonæ) 127.
 Carolus Magnus 121. 46^b (Add.)
 S. Carpi visio 278.
 Cervus 21.
 Chromatius 135.
 Choreia et cantilenæ 218, 219, 220, 221, 224, 225.
 Ciconia 184.
 Ciconiæ imagines parentum malorum 176.
Cindorus serpens 108. et adnot.
 S. Clare mors 346.
 Colonia civitas Germaniæ 245, 402.
 Columbæ imagines parentum bonorum 176.
 Confessio animalium (fabula) 28.
 Confessio ficta 49.
 Confessio liberat a diabolo 359.
 Constantinus Magnus 53.
 Continentiæ exempla 6.
 Coriarius Alexandrinus 319.
 Corpus usurarii asino impositum 123.
 Crocodilus 108. (*cocodrillus*) 226.
 Cygnus 396.
 S. Cypriani legenda 289.
 Dæmones fugantur symbolo apostolico 373.
 Dæmonum cupido videndi Deum 242, 245, 293.
 Date et Dabitur vobis 323.
 Decimæ subtractæ 405.
 Denarii Hallenses 57.
 Deo plus confidendum quam medicis 356.
 Diabolus aufert irrisores prædicationis 212, 213.
 Diabolus cum pixidibus 211.
 Digtos comburit eremita contra tentationem carnalem 216.
 Diogenes 94.
 Diverse orantes eremitæ 340.
 Diverse orantes sutores 341.
 Dives oppressor pauperum 235.
 Divitiæ non sequuntur hominem post mortem 400.
 Dormientes septem 230.
 S. Dunstanus 58.
 Elephantis captio et domesticatio 229.
 Elephantis gratitudo 334.
 Elephas 184.
 S. Elisabeth 156.

- Ethicius 341.
 SS. Eucharistiæ glorificatio 187.
 Eugenia virgo Alexandrina 118.
 Faber pauper elemosynarius, dives avarus 337.
 Figura de linguæ custodia 385, 386.
 Figura vitæ terrestres 241.
 Filii sagittant in corpus patris mortui (Gesta Rom. 45.) 333.
 Filius ingratus 91, 175.
 Filius recusans curare novercam (Gesta Rom. 112.) 358.
 Focus faber (Gesta Rom. 57.).
 Foetor peccati 331.
 S. Forseus 308.
 Fortuna nimia timenda 322.
 S. Francisci humilitas 269.
 S. Franciscus quomodo vicerit carnis tentationem 350.
 Frater ridens in agone mortis 157.
 Fructus terræ et plagæ eorum 370.
 Fuge, luge, tace, quiesce 320.
 Gallus assatus 98.
 Gaudia cæli 233, 237, 243, 362.
 Gregorius Magnus papa 140, 154.
 Gulosi poena 109.
 Hallenses denarii 57.
 Harpya 26.
 Helias monachus 109.
 Hibernia 260.
 S. Hieronymus 159.
 S. Hugonis visio in vigilia Nativ. 167.
 Huni, v. S. Servatus 251.
 Imago Christi crucifixi obturans aures suas 285.
 Impatientiæ malum 378.
 Incantatrix 137.
 Infernus apertus 173.
 Inferni descriptio 635.
 Infirmos curare plus valet jeiunio 372.
 S. Joannes Elem. 303.
 S. Joannis Elem. humilitas 268.
 Joculator irridens Sancto Amando prædicanti 212.
 Iræ figura 93.
 Judæi Colonienses hostiam sacrilega manu lædentes et dein miraculo conversi 402.
 Judicia Dei occulta 321, 403. V. Angelus et eremita.
 Judicium feretri 139. V. Sanguis.
 S. Julianus (Gesta Rom. 18.).
 Juliani Apostatæ mors prodigiosa 247.
 Julius Cæsar 86.
 Justitiæ et Iniustitiæ fabula 228.
 Juvenis repente canus factus præ timore iudicii 207.
 Lachrymarum flumen 27.
 S. Ladislaus rex Hung. 18.
 Latro conversus exemplo monachorum 227.
 S. Lazari vinea (Budæ) 305.
 S. Lazarus 161.
 Leo 184, 226.
 Leo gratus 164, 165, 334.
 Leonis, lupi et asini confessio 28.
 Leo plagas suas homini ostendens 37, (165), 334.
 Fr. Leonis visio 311.
 Leprosi 185, 353.
 Lingua custodia 385, 386.
 Lingua hominis 384.
 Longævitas abstinentium 197.
 Lupus et agnus (fabula) 93.
 Lupus poenitens (fabula) 4.
 Luxuria adimit gratiam 104. V. Sodomia.
 S. Macharii visio 252.
 S. Macharius 90, 141, vincit diabolum 329. leo gratus erga S. Mach. 334.
 S. Magdalena 238.
 Magister Parisiensis ter in feretro se erigens 155.
 Maria de Ognies 56, 382.
 B. Maria Virgo quomodo oraverit 295.
 B. Mariæ Virg. mors 156.
 S. Martinus 156.
 Fr. Martinus monachus et leprosus 353.
 Martis figura iram signif. 93.
 Mater filius maledicens 97.
 Maximus monachus 160.
 Melantia 118.
 Melodia cælestis 238, 239, 246 298.
 Mendacium 115.
 Menenii Agrippæ fabula 300.
 Merulus, Frater 336.
 Midas 126.
 Miles in ecclesia vigilans a demonibus quater tentatus 59.
 Miraculum quod in Kapus cca. a. 1480 evenit 219.
 Miserere tui Deus 315.
 Missæ auditio servat a periculis (Gesta Rom. Oesterley 283.) 272.
 Mors repentina non semper poena 404.
 Mortis nuntii 343.

- Mulieris luxuriosæ poena post mortem 178.
 Mulier per maleficium in equam conversa 141.
 Mulier prædicationi S. Francisci irridens 213.
 Multitudo damnatorum 200, 277.
 Mundi imago (Gesta Rom. Oesterley 202.) 172.
 Nativitas Domini 166.
 Nero 327.
 Nimia fortuna timenda 322.
 Nitimur in vetitum 389.
 Obsessi a dæmonibus 177.
 Olla lactis (fabula de —) 69.
 Olla munda et sordida 210.
 Oratio Dominica resuscitat mortuum 316. V. S. Tiburtius.
 Ornatus vanus muliebris 88, 222, 236, 279.
 Pactum cum diabolo 16, 199. Silvestri papæ II. 288.
 Panes sanguinolenti 351. V. Pistor.
 Panthera 226.
 Paradisum adire volentes reges et imperatores 327.
 Parentes boni et mali 176.
 Patientiæ bonum 378.
 Patientiæ præmium 328.
 S. Patricii purgatorium 217.
 Pauci salvantur 277.
 Pauci sunt electi 202.
 Pauli abbatis visio 206.
 S. Paulinus episcopus 326.
 Peccata conscripta poenitentia delentur 13.
 Peccator sub patibulo repente senescens 375.
 Peccatum contra naturam 107. V. Sodomia.
 Peccatum luxuriæ etiam diabolo foetet 348.
 Peccatum magis foetet angelis quam cadaver corruptum 331.
 Peccatum renovat passionem Christi 332.
 Pelicanus 226.
 Periurium 121.
 Philippus rex Macedo 111.
 Phoenix avis 20, 226.
 Pica propter furtum condemnata 80.
 Pisces religiosorum furati 405.
 Pistor diem Dominicam non sanctificans horribili miraculo punitus 351.
 Plagæ diversæ fructuum terræ 370.
 Poenæ inferni 81, 179, 237, 256, 362, 366, 368, 369, 383.
 Pompeius 86.
 Posthumius 133.
 Purgatorium S. Patricii 217.
 Qualis avis fieri velis? 396.
 Quatuor rotæ vitæ hominis 61.
 Requiem æternam . . . 140, 379.
 Rex annuus (Gesta Rom. Oesterley 224.) 395.
 Rex filium captivum redimere volens 201.
 Rex tribus filiis dividens regnum 396.
 Romulus et Remus 86.
 Rotæ quatuor vitæ humanæ 61.
 Rusticus et S. Bernardus 248.
 Rusticus inebriatus ab uxore correptus 113.
 Sagittarius et philomela (Gesta Rom. 167.) 376.
 Saladinus in mortis agone 401.
 Sanguis occisi manans præsentem occisore 139.
 Scala damnatorum 150.
 Segetes pauperum a canibus venaticis devastatæ 405.
 Septem coronæ pro tentationibus septies victis 193.
 Septem dormientes 230.
 Serpens 108.
 Serpens venenosus ad radicem arboris (Gesta Rom. 176^b et 185.) 208.
 S. Servatii oratio contra Hunos 251.
 Servitium Deo acceptissimum 355.
 Sidera 226.
 Sigillum defuncti (Gesta Rom. 128.) 117.
 Sisois abbatis mors 391.
 Smaragdus 184.
 Sodomia 101, 107.
 Sodomia cum uxore legitima 180, 181, 183.
 Sol, nubes, ventus 23.
 Sortilegium 95.
 Sortilegus 137.
 Spectaculum arietis et choreæ 221.
 Strigonium civitas Hungariæ 40.
 Stultus et sapiens (Gesta Rom. 67.) 276.
 Sturnus 396.
 Superbus, avarus et invidus (fabula) 203.
 Symbolum apostolicum fugat dæmones 373.

- Testimonium falsum 117, 118.
 Thays (vel Thais) meretrix 387.
 Themistocles 182.
 S. Theodosia 352.
 Theodosius imperator 94.
 Tiberius imperator 304.
 S. Tiburtii oratio 316.
 Traianus 154.
 Tres litteræ (Gesta Rom. 125. et 188.) 258.
 Tres veritates (Gesta Rom. 58.) 35.
 Tria consilia emptæ (Gesta Rom. 103.) 171.
 Tria peccata damnant nobilem Brabantinum 405.
 Tuba mortis (Gesta Rom. 143.) 149.
 Turcorum princeps miraculo ad fidem Christi conversus 264.
 Unicornem fugiens homo incidit in barathrum (Gesta Rom. 168.) 377.
 Usurarius 5, 123, 124, 338, 339.
 Vana gloria 92.
 Ventris et membrorum fabula 300.
 Vetula peior diabolo 143.
 Vexillum Saladini 401.
 Vineæ S. Lazari bis vindemiata 305.
 Vini proprietates (Gesta Rom. 159.) 112.
 Vinum veneno corruptum (Gesta Rom. 88.) 254.
 Virgæ unitæ et solutæ (fabula) 231.
 Virtus maxima 250.
 Vita hominis per quatuor rotas currere debet 61.
 Vitæ humanæ brevisitas 392.
 Vitæ terrestris imago 241.
 SS. Vitalis et Ursicinus 325.
 Wandalis 103.
 Xerxes 327, 392.

TARTALOM.

	Lap
Temesvári Pelbárt példái	3
Függelék:	
I. Igazság és Hamisság	35
II. A kevély, a kapzsi és az irigy	37
III. Az állatok gyónása	39
IV. A tejes köcsög	40
V. Fridolin	41
VI. A Bod-codex két példája	45
VII. A kétszer leszüretelt szőlő	48
Elenchus exemplorum	49
Index librorum et auctorum	84
Index rerum et nominum	85

- rómaiak satirájáról és satirairóikról. 40 f. — IV. *Dr. Goldziher Ignác*: A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. 1 K. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Jakab István 1. t. fölött. 20 f. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István*. II. *Vasváry Kolozs*. III. *Révész Imre*. 1 K 20 f. — VII. *Bartalus István*: Emlékbeszéd Mátyás Gábor 1. t. felett. 20 f. — VIII. *Barna Ferdinánd*: A mordvaiak történelmi viszontagságai. 40 f. — IX. *Telffy Iván*: Eranos. 40 f. — X. *Joannovics György*: Az ik-es igékről. 80 f. (1876.)
- VII. k. I. *Barna Ferdinánd*: Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. 1 K. — II. *Budenz József*: Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasználtása. 20 f. — III. *Zichy Antal*: Lessing. 40 f. — IV. *Barna Ferdinánd*: Kapcsolat a magyar és szumi irodalom között. 20 f. — V. *Barna Ferdinánd*: Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. 60 f. — VI. *Telffy Iván*: Rankavis Kleon új-görög drámája. 60 f. — VII. *Imre Sándor*: A nevek uk és ük személyragairól. 40 f. — VIII. *Ballagi Mór*: Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. 40 f. — IX. *Vámbery Ármán*: A török-tatár nép primitív kultúrájában az égi testek. 20 f. — X. *Volf György*: Batori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. 20 f. (1877—1879.)
- VIII. k. I. *Dr. Ábel Jenő*: Corvin-codexek. 1 K 20 f. — II. *Barna Ferdinánd*: A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. 1 K. — III. *Dr. Genetz Arvid*: Orosz-lapp utazásomból. 40 f. — IV. *Gr. Zichy Ágost*: Tanu mány a japáni művészetéről. 2 K. — V. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Pázmányi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. 20 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: Ukkompohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. 40 f. — VII. *Mayer Aurél*: Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben. 1 K 20 f. — VIII. *Dr. Ábel Jenő*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Pozder Károly*: Ujperzsa nyelvjárások. 1 K. — X. *Imre Sándor*: Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. 60 f. (1879—1881.)
- IX. k. I. *Budenz J.*: Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. 20 f. — II. *Gr. Zichy Ágost*: A Boro-Budur Jáva szigetén. 80 f. — III. *Ballagi Mór*: Nyelvünk újabb fejlődése. 40 f. — IV. *Vámbery Ármán*: A hunnok és avarok nemzetisége. 60 f. — V. *Hunfalvy Pál*: A Kün- vagy Petrarko-codex és a kün-k. 60 f. — VI. *Szász Károly*: Emlékbeszéd Lewes Henrik György külö tag felett. 10 f. — VII. *Barna Ferdinánd*: Ös vallásunk főistenei. 80 f. — VIII. *Dr. Ruzsicska Kalmin*: Schopenhauer aesthetikája. 20 f. — IX. *Barna F.*: Ös vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. 60 f. — X. *Dr. Kont Ignác*: Lessing mint philologus. 60 f. — XI. *Bogisich Mihály*: Magyar egyház népeinek a XVIII. századból. 1 K. — XII. *Simonyi Zsigmond*: Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. 40 f. (1880—1881.)
- X. k. I. *Simonyi Zsigmond*: A jelentéstan alapvonalai. 60 f. — II. *Heinrich Gusztáv*: Etzelburg és a magyar hűmondok. 40 f. — III. *Hunfalvy Pál*: A M. T. Akadémia és a szémi irodalmi társaság. 40 f. — IV. *Joannovics György*: Értsük meg egymást. 60 f. — V. *Ballagi Mór*: Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. 20 f. — VI. *Dr. Pecz Vilmos*: Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. 1 K 20 f. — VII. *Szász Károly*: Id. gróf Telek László ismeretlen versei. 20 f. — VIII. *Bogisich Mihály*: Cautionale et Passionale Hungaricum. 60 f. — IX. *Jakab Elek*: Az erdélyi hírlap-irodalm története 1848-ig. 1 K. — X. *Heinrich Gusztáv*: Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kulttag felett. 80 f. — XI. *Bartalus István*: Újabb adalékok a magyar zene történelméhez. 80 f. — XII. *Banóczy József*: A magyar romantizmus. 20 f. — XIII. *Bartalus István*: Újabb adalék a magyar zene történelméhez. 80 f. (1882.)
- XI. k. I. *Hunfalvy Pál*: Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? 40 f. — II. *Telffy Iván*: Újgörög irodalmi termékek. 80 f. — III. *Telffy Iván*: Középkori görög verses regények. 60 f. — IV. *Dr. Pozder Károly*: Idegen szók a görögben és latinban. 1 K. — V. *Vámbery Ármán*: A csívasokról. 60 f. — VI. *Hunfalvy Pál*: A számlálás módjai és az év hónapjai. 40 f. — VII. *Majlath Béla*: Telegyi Miklós mester magyar katechizmusa 1562-ik évből. 20 f. — VIII. *Dr. Kiss Ignác*: Káldi György nyelve. 1 K. — IX. *Goldziher Ignác*: A mohammedán jogtudomány eredetéről. 20 f. — X. *Barna Ferdinánd*: Vámbery Ármán «A magyarok eredete» című műve néhány főbb állításának bírálata. 1 K 20 f. — XI. *Ballagi Mór*: A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvör. 40 f. — XII. *Vámbery Ármán*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. 60 f. (1883—1884.)

- XII. k.** I. *Dr. Kont Ignác*: Seneca tragédiái. 1 K 20 f. — II. *Dr. Nagy Sándor*: Szombatos codexek. 60 f. — III. *Szász Béla*: A reflexiv és valláserkölcsi elem a költészetben s Longfellow. 60 f. — IV. *Kúnos Ignác* és *Munkacsy Bernát*: A belviszonyragok használata a magyarban. 1 K. — V. *Vambéry Ármun*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. 1 K. — VI. *Volf György*: Kik-től tanult a magyar írni, olvasni? 1 K. — VII. *Thury József*: A kasztamuni-i török nyelvjárás. 1 K. — VIII. *Tel'fy Iván*: Nyelvészeti mozgalmak a mai görögökknél. 40 f. — IX. *Kálmány Lajos*: Boldogasszony, ősvallásunk istennasz-zonyja. 40 f. — X. *Brassai Sámuel*: A mondat dualismusa. 1 K 20 f. — XI. *Gr. Kun Géza*: A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. 80 f. — XII. *Ábel Jenő*: Isota Nogarola. 1 K. (1884—1885.)
- XIII. k.** I. *Heinrich G.*: Kudrun, a monda és az eposz. 80 f. — II. *Barna F.*: A votják nép multja és jelene. 60 f. — III. *Goldziher I.*: Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. 80 f. — IV. *Ábel Jenő*: A homeroszi Demeter-hymnusról. 1 K. — V. *Barna Ferdinánd*: A votjakok pogány vallásáról. 40 f. — VI. *Szarvas Gybor*: A régi magyar nyelv szótára. 20 f. — VII. *Budenz J.*: Egy kis viszhang Vambéry Ármun ur válaszára. 40 f. — VIII. *Szily Kálmán*: Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. 20 f. — IX. *Bogisich Mihály*: Szegedi Lénárt énekeskönyve. 1 K. — X. *Joannovics György*: Szőrendi tanulmányok. I. rész. 60 f. — XI. *Pecz Vilmos*: A kisebb görög tragikusok tropusai. 20 f. — XII. *Tel'fy Iván*: Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. 60 f. (1885—1886.)
- XIV. k.** I. *Ábel Jenő*: Az ó- és középkori Terentius biographiák. 80 f. — II. *Joannovics György*: Szőrendi tanulmányok II. rész. 80 f. — III. *Barna F.*: A mordva nép hazassági szokásai. 60 f. — IV. *Tel'fy Iván*: Jelentés újhellén munkákról. 60 f. — V. *Kálmány Lajos*: Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. 20 f. — VI. *Patnoky Miklós*: Etymologicum magnum Romaniae. 40 f. — VII. *Simonyi Zsigmond*: A magyar szótók. 60 f. — VIII. *Simonyi Zsigmond*: A nyelvújítás történetéhez. 40 f. — IX. *Brassai Sámuel*: Szőrend és accentus. 80 f. — X. *Tel'fy Iván*: Három francia hellenista és a volapük. 40 f. — XI. *Némethy Géza*: Enhimeri reliquiák. 1 K 20 f. — XII. *Vikar Béla*: Gáti István steno-graphiája, kapcsolatban a modern stenographiával. 80 f. (1887—1889.)
- XV. k.** I. *Dr. Schreiner Marton*: Az iszlám vallásos mozgalmak az első négy században. 60 f. — II. *Haraszti Gyula*: André Chénier költészete. 3 K. — III. *Simonyi Zsigmond*: Kombináló szóalkotás. 80 f. — IV. *Hunfalvy Pál*: Az aranyosszéki mohácsi nyelvemlékek. 30 f. — V. *Zichy Antal*: Psychiatria és politika. 20 f. — VI. *Tel'fy Iván*: Újabb hellén munkák és a hellén nyelv-tanítás. 1 K 20 f. — VII. *Ponori Thewrewk Emil*: A magyar zene tudományos tárgyalása. 40 f. — VIII. *Asbóth Oszkár*: A hangszély a szláv nyelvekben. 1 K 60 f. — IX. *Simonyi Zsigmond*: A nyelvújítás és az idegenszerzések. 1 K 20 f. — X. *Tel'fy Iván*: Kisfaludy Károly „Mohács”-a görögül. 80 f. — XI. *Dr. Kégl Sándor*: Tanulmányok az újabbkori persa irodalom történetéből. 3 K. — XII. *Gróf Kun Géza*: Újabb a latok a kún Petrarca-Codexhez. 30 f. (1889—1892.)
- XVI. k.** I. *Finály Henrik*: A besztercei szöszedet. 4 K. — II. *Goldziher Ignác*: A pogány arabok költészetének hagyománya. 1 K 20 f. — III. *Asbóth Oszkár*: A szláv szók a magyar nyelvben. 90 f. — IV. *Pecz Vilmos*: Paraspondylos Zotikos költeménye a várnai csatáról. 60 f. — V. *Tel'fy Iván*: Új-görög munkák ismeretése. 40 f. — VI. *Tel'fy Iván*: Két új-görög nyelvtan magyarul és a mai görög verstan. 40 f. — VII. *Szantoni István*: A Murmelus-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. 1 K. — VIII. *Hegedüs István*: Guarinus és Janus Pannonius. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Kúnos Ignác*: Kisázsia török dialektusairól. 90 f. — X. *Hegedüs István*: Dicsének Jac. bus Ant. Marcellusra. Irta Janus Pannonius. (1892—1897.)
- XVII. k.** I. *Dr. Mahler Ede*: Egyiptológiai tanulmányok a chronologia köréből. 30 f. — II. *Kúnos Ignác*: Naszreddin hodsa tréfái. 3 K. — III. *Dr. Kégl Sándor*: A perzsa népdal. 90 f. — IV. *Melich János*: Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? 1 K 20 f. — V. *Kozma Ferencz*: Brassai Sámuel mint aethetikus és műkritikus. 2 K. — VI. *Décsi Lajos*: Sz. Agoston reguláinak magyar fordítása C. lius (Bánffy) Gergelytől. 2 K. — VII. *Vadnai Károly*: Czako Zsigmond ismeretlen drámái költeménye. 30 f. — VIII. *Gyomlay Gyula*: Szent István veszpremvölgyi donatíjának görög szövegéről. 1 K 20 f. — IX. *Mahler Ede*: Adalékok az egyiptomi nyelvhez. 60 f. — X. *Id. Szinnyei József*: Az első magyar bibliographus. 60 f. (1899—1901.)
- XVIII. k.** I. *Gyomlay Gyula*: Bölcs Leo Taktikája mint magyar történelmi kútforrás. 1 K. 20 f.